

مسلسله گڼه (۱٤)

دکابل راډیو دنشراتو ریاست

دپښتون زغ مدیریت

دژوند سندره — لیکوونکی: صدیق الله رښتین

مهتمم: عبدالمتین (اندړ)

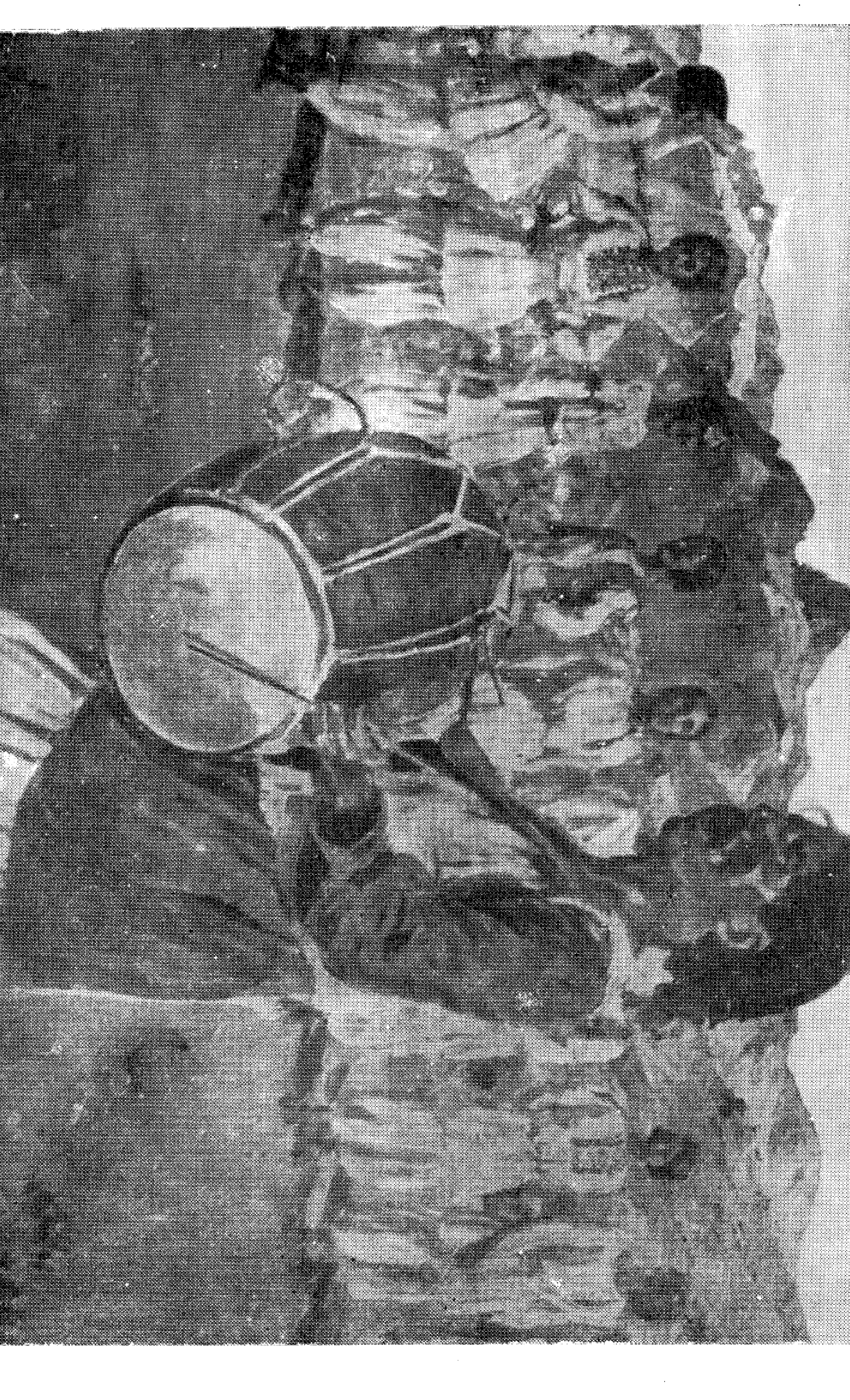
دچاپ شمیر (۱۰۰۰)

دچاپ نیټه د ۱۳۳۸ کال د کب (۳۰)

د کتاب لیکونکی

ښاغلی صدیق الله ریښتین

سریزه

دخدای مینه دټولو مینو سردی، دغه مینه ډیره اوچته او له هرڅه پورته ده دخدای دپاره مینه هم دهرچا سره چه وی او هرڅنګه چه وی ؛ پاکه او سپیڅلی ده. دهیواد او وطن مینه ، دژبی، اولس او کام مینه ، دمور پلار، زوی اوورور مینه، ددوست آشنا، ښځی او ماینی مینه داټولې مینی خدائی دي او په دې معنی اصلي اوفطري دی دخوشحال خان خبره :

خدایه ته په زړه کښې اچوې دامینی   چه په ښکاردی مبتلا کړم ته می وینی

په ماکښې هم خدای دپښتو مینه اچولی ده، دعربې ژبی او عربې پوهنو دزده کړې په زمانه کښې هم زمادپښتو لیک لوست سره مینه وه .

داشلم کال دې چه زه په رسمی چاروبوخت یم په دې شل کاله کښې زما هره دنده د پښتو دپاره وه شومره چه ما څه لیکلی او شومره چه زما ژبه او قلم خوځیدلی دی نو بی له پښتو نه په بل څه ندی خوځیدلی. ښائې چه ځینی کسان به ما په دغسی زیاته مینه وغندی . مګر دا له واک او وسه وتلی خبره ده. زه وایم چه زما (لالو) دې ترهر چاز یاته ښایسته وی. دا مینه ده. په مینه کښې غندنه بې ځایه ده. مینه خدائې شی دی، فطری شی دی دژبی مینه، دکام مینه په وینو کښې ګډه ده. دامینه دمور دپیو سره یو ځای په وینه اور ګونو کښې ننوزی. دغسی مینه دژوند ساده ، ترڅو چه سړی ژوندی وی دغه مینه به پکښې غړیږی .

زه همدغې مینی دې ته اړ کړی یم چه دپښتو ناوې په هر رنګ کالو او ګانه ښایسته کړم ما په دی شل کاله کښې په پښتو او دپښتو دپاره ، له دیرشو زیات کتابونه او له زروزیاتی مقالې، کوښلي دي.

لومړی کوښښ می دژبی دایرې او سټېدپخولو دپاره ؤ. نوړومبی میدلیك اولوست دښودنی دپاره درې گرامرونه ولیکل. بیا میدادب په تاریخ.لاس پوری کړ.ورپسی میدژبیپه راویستون اوجوړښتپیلوکړ، وروسته دژپوهنیاودپښتواوستا اوسانسکرت پرتنی بهیرروان،شو. پس لههغه«دپښتنودمجاهدو»اوزیار ښودوواوراغی بیاد پښتونستان هلهگو له توده شوه اود«نوی ژوند»نغاریوډنګېدی.پهدی منځ کښې دټول پو هنی (دایر ةالمعارف)تادوهم کېښودیشواودپښتوپهلغت، گرامر، ادب،شاعری زیاتی شیرنی وشوې.له ډېریمودېنه دېخبریته گواښېدم چه په پښتو کښېدسندرواوموسیقي پهبابهمڅه لیکل په کاردی.مگردا کار یوازې زمادپاره څهچه اصلاً هم گران کارؤلهزرو کالو څخه زیاته موده کیبزی چه ساز او سرودته په بده سترگه کتل شویدی. له دې کبله نه پکښې چا څه لیکلی دی او نه پکښې چاڅهو یلیدی نورواولسونوله خپل موسیقي سرهدپښتنو هو مر ه بې پروایېنهده کړیپه خپله عر بودهموسیقی په تاریخ کښې ډ یر څه لیکلې اوعملی برخه ئې هم پکښې اخستی ده پههند کښې دا څخیرهیڅکله نهدی شلیدلی همد غسیةینگ ساتل شوی دی مگر د پښتنو پهنظر کښېیوداسی بد شیښوو دلشویو چهڅو ږونه پهئې ترې پنا کول.

نوځکه دپښتو دساز دآلو په باب څه لیکل دشگوړی غښتلوو خوبیا هم ما د خپلی مینی په زور دې گران کار ته لیځیونغښتلیاوپه څلورو میاشتو کښې دیو کتاب گوتی په لیکلوبریالیشو م.

زه دموسیقي په فن کښې لاس نهلرم، دتا لونو او آهنگو نوپه ویشاونو ةونونهپوهېږم نوځکه دا کتاب نیمگړی ا و نیمگله بو لم ،

خوبه د ي خبره میزړه ډاډه اولیا ړئ می‌تیر ی شي چه هر یو کا ر په لومړي سر کښي دغسی نیمګړی وی . ولې سره د دی و یلای شم چه دا کتاب په دي حال کښي هم دپښتو د موسیقی په باره کښي ډ یر څه لری چه‌بل ځای نشته . دخوند خبری‌او کیسي پکښي ډیری دی.بیاهم په خپله بی وسیه ډاډه‌یم اووایم

تل تحفه وی موافق له خپل طاقته
در ښتین طاقت دی ستاسو مخکښي پیش
دامتل می او ریدلی* پخوانی دی
برگ‌سبز است تحفهٔ درویش

صدیق الله رښتین
دادبیاتو دفاکولتی استاد

سندرې

په پښتو کښې هم دساز او سر ود دپاره اوهم دخوږو بدلو اوشعرونو دپاره د سندرو کلمه راوړل کیږی نوځکه غواړوچه دا کلمه له بیخه را وسپړو اوپه معنی اوجوړښت ئې څیړنه وکړو او بیاتا سی ته دپښتو دوه زړی سندری وښیو .

زمونږ د څیړنی او پلټنی له مخی د سندرې د کلمی ریښه او نیله (سندیسن) دی. سند یاسینا په اوستا کښی د یو مارغه نوم دی د باختر دآریه وُله عقیدې سره سم دې مارغه د(سوما) بو ټی دپامیرله غره څخه او چت کړ او دافغانستان په ټولو غر و نولکه هندو کش ، سپین غراو نورو کښې ئې و شینده (۱) دغه‌شان په‌سانسکرت کښی‌هم‌د (سینه)په‌نامه د یو مارغه یادو نه راغلی ده ، په‌او ستا کښی دهندو کش غر داپار سین په نا مه ذکر شو ی دی ددې نا مه لفظی معنی داده د عقاب یا شا هین ترالوتلواوچتاولوړغر .

دانوم په هندی کښی د (سین) په پښتو کښی د (شند ، شندی) اوپه فارسی کی د شا هین په صورت تر اوسه موجوددی په هندی کښی‌دسین کلمه دفوځ‌اوژو ند اوقوت‌په‌معنی هم‌ترجمه شویده‌چه‌دغه ټولې‌معنا گانی ددغه مارغه‌سره‌لازمی‌دی ، ځکه‌چه شند یوقوی‌ښکاری‌مارغه‌دی .
دتان‌سین‌لقب‌چه‌په‌هند وستان کښې دا کبر پاچاد در بار یو ډیر زورور سندرغاړی تیرشوی‌دی . له دغی‌ریښی څخه اخستل شوی‌دی ځکه‌چه‌دی د تـال‌اوسـر شـاهـین‌وُله دې نه‌معلومه شوه چه سین ، سینا ، ښاهین‌او (شیند، شند ؛ شیندی) داټول دیو ه مارغه نومونه‌دی چه د افغانستان

---

(۱) ـ دافغانستان تاریخ اول‌جلد ۱۵۲ مخ

په‌غـرونو کښې ئې دسوما بوتې شیندلی‌دی-هر کله‌چه دموسیقی‌او سندرو
پـه‌پیدایښت کښې‌دمارغانو افسانې‌یوقوی‌رنـګ‌موندلی‌دی‌لکه‌چه څوک
ئې دموسیقاراوڅوک‌ئې دققنس‌نومی مارغانو سره تړی‌نوپه دې اساس
کیدی‌شی چه دسندرو کلمه‌د(شیند ،سیند) له‌نامه‌سره تړلی‌وبولو ،
د سندری په کلمه کښې(ره) یو سفکس یعنی پسینه توری دی لکه‌د
ږغرې اوټکری کلمی چه‌د ټک‌او ږغ‌له‌صوت‌څخه‌د (ره)په لګولوجوړ
شوی‌دی .

د قاموسونوله کتنې‌څخه‌څرګندیږی‌چه‌د(سیمرغ)نوم‌هم‌په‌اصل کښې
(سین‌مورد) دی . دایوداسی‌مارغه‌ؤچه‌سراومخو که ئی‌دشاهین‌اوڅانګونه
اووزرونه ئې دتاووس په شان ووااویوډیرښایسته اوښکلی‌مارغه ؤمونږ
دسندری‌په کـلمه کښې‌څینی نوری ریښی هم موندلا ی شولکه سان ،
سام‌اوسانګ‌سان د صاف اوروښانه په معنی راغلی دی . سام‌په‌ویدی‌ژبه
کـی دلحن ا و سرود معـنـی ور کـوی لـکـه پـه سـا م وید کـی
چه د موسیقی د علم معنی ور کوی. سا نګ په انګر یزی کښی د ساز
غږ ولو معنی ښندی. په پښتو کښې (د ساندی) کـلمه هم ددې ریښی‌سره
اړه‌لری‌اوپه‌دې ټولو کـلمو کښې دصاف،روښانه اوزداو ا هنګ دار غږ
معنی ګـانی پرتی دی. سانده ې په پښتو کښې داوږ دې غاړی راښکل
دی چه‌اوس یواځی دغم اوویر په وخت کی ویل کیږې سربیره په‌دې
شیږ نه دسندری‌په کـلمه کښې د(سین‌او سیند) ریښه هم لیدلی کیږی
څکه چه د موسیقی اوسندروڅپی هم د اوبو او سیند ونود څپوپشان مد
او جزر یعنی هسک او ټیټ لری اوپه روانیړ اورښائی کښې ئې پوره
شباهت‌موجود دی له دې نه معلومه‌شوه چه دسندرو کـلمه ډیره‌لرغونې

اوپښتوانی ده اوریښه ئې هماغه(سین ،سیند) نومی مارغه ته رسیږی .

له تازه او نوې شیرنی څخه معلو میږی چه(سند پسن ، سم) داتفاق اواتحاد په معنی دی ، خوشحا ل ختټک په د ستا ر نا مه کښې و ا ئی «د گینه مچی هسی سندلری چه میر،سردار، دروان،و کیل وزیرلری (۱)» په سنتره اوسنتور کښې هم داتحاد اواتفاق معنی ور کوی . یعنی متحدې ترازې او متفق تارونه . « سم » په سمفونی کښې د غښ ونو دتر کیب اواتحادمعنی لری . په(سمندر) کښې هم(سم، سام)دمجموعی په معنی دی په دغه کلمه په سانسکرت کښې (سامودرا)ده یعنی داو بومجموعه . نوددی معنی گا نوپه لحاظ (سندره)هغه موزون کلا م یانغمه ده چه دالفاظو یا آ هنگو نو له تر کیب ، اتفاق او یووالی څخه لا س ته راغلی وی ، دسندرې دکلمی دلغوی شیرنې له مخه معلومیږی چه دپکښت ټبرڼیرپښتوا دآهنگونوله تر کیب، څخه کار اخست اوداروپا دسمفونی ار کستراډول اوطرز ورته معلوم وُ. ولی کو م مفهوم چه د غه کلمه ښکاره کو ی د(سندری) په معنی کښې هم پروت دی .

مونږ په دې باور لرو چه دپښت ساووتو کم له ډیرو لرغو نو زمانو څخه دآموا واباسیندترمنځ دسپین غره، کسی غره ،هندو کش او پامیر په لمنو اوناوونو کښې د خپل ښا یسته هیواد د غرونو ، سیند ونو ا و منظرو په ستاینه ډیرې خوږې سندری و یلی دی خو هغه ټولی دلیك او تحریر په لمن کښې نه دی اچولی شوی بلکه په شفاهی ډول دخلکو په خولو کښې اوښتی راوښتی دی .مونږ دپښتوژبی په لنډیو کښې دلرغونوسندرو کیف اور نگ په ښه شان لیدلای شو. اودغه زمونږډیرې زړی سندری دی

---

(۱) دستارنامه دپیښورچاپ ص ۱۹۰

چه د پښتو دشفاهي ادب یوه لویه پنګه‌ده . دپښتو په تحریري‌ادب کی کومه لومړی‌سندره چه زمونږ لاس‌ته راغلی ده هغه د بیټ نیکه مشهور مناجات‌دی، سلیمان ماکو په تذکرة‌الاولیا کی لیکی :
« چه شیخ بیټني به ډیر تر ډیره داسندرې لولولی او د کسی غره کښنی به دشپی ګرځید »

لویه خدایه لویه خدایه ستاپه‌مینه په هر ځایه
غر و لاړ دی درناوی کی تو له ژوی‌په زاری کی
د لته دی‌دغر و لمنی زمونږ کیږدی‌دی پکښی‌پلنی
داو ګړی ډیر کړی خدایه لویه خدایه لویه خدایه
دلته لږ زمونږ اوربل دی وړ کور ګی‌دی‌وړ بورجل‌دی
مینه‌ستا کښې‌مونږمیشته‌یو بل د چا په مله تله نه یو
هسك‌اومځکه نغښته ستا ده د میړ و وده له تا ده

دا پالنه ستا ده خدایه
لویه خدایه لویه خدایه

داسندره‌دخیال‌اوفکرله‌مخه‌زړو آریائي‌سندرو ته‌ورته‌ده،په‌دې‌سندره کښې‌دلوی خدای‌نما نځنه د کورنۍ‌او کهول‌مینه، دخپل‌اولاد دپرېښت دعا او داسې نورې ښېګړی شته دی. سربیره‌پردې‌په‌دې‌سندره کی دبلې ژبې یوه کلمه‌هم‌نشته له‌دې‌نه ددې‌سندرې‌ډیر قدامت اولرغونتوب ثابتیږی که‌مونږدبیټ‌نیکه زمانه د هجرت‌لومړۍ پیړۍ و بولو‌نو بیادا سندره د هجرت لومړی پیړی ته‌رسیږی.

کوم تاریخونه چه بیټ نیکه دسړبن اوغرغښت ورور‌اود کیس‌زوی ګڼی نو هغوی کیس دحضرت محمد (ص) همزمانه بولی اووائی‌چه‌دی

د غور د غر و نو ښځه‌درسالت‌دربارته ولاړ اوهلته‌دحضرت خالد(رض) په واسطه محمد(ص) په حضور مشرف شو اود اسلا م دین ئی قبول کړ.

په هر صورت مونږ داشعر دتحریری سندله مخی دهجرت دلومړی پیړی‌یوډیر خوندوراو اغیزناک مناجات اودخدای په لوی‌دربار کښې دزاری او دعایوه سوزناکه سندره بولو.

بله سندره د قطب الدین بختیار کـاکی (رح)ده بختیار کـاکی دشها ب‌الدین غوری په وخت کښې یولوی‌صوفی او ولی تیر شوی دی. دتذکرة الاو لیا په روایت‌دده‌ستر نیکه موسی له بختیار انو ښځه سندته تللی وٌاو هلته دسیند په(اوچ)نومی‌ځای کښې اوسیده.د(اوچ) ښاریو وخت دسنید یومشهور ښارؤ اودیو مر کز اوپایتخت حیثیت ئی درلود، داځای اوچت او جګ‌دی‌نوځکه اوچ بلل شوی‌دی‌په د ې کـلمه کښې دپښتو ریښه‌ځان‌ښکـاره کوی،بر هان‌قاطع‌د(اوچ)د کـلمې‌په‌بیان کښې ددی کـلمې هند ی توب‌ته‌هم‌څه اشاره کړیده مګر که ده‌ته دپښتولغات معلوم وا ی‌نوهیڅکله به‌ئی دغه حکم نه وٌ کړی.په هر صور ت‌مطلب د قطب‌الدین کـا کی په‌سندره کی‌دی.داسندره‌دشپږ می هجری پیړی‌یوه سوزنا که‌سندره ده.سلیمان‌ما کوهسی‌لیکی:بختیارپه پښتوسندری کړینه. او اوښی‌تویوینه،خدای‌ته ناري کړی،غلبلی کړی.پاړ کی‌لرینه‌چه‌یودادی:

ویرمې‌زړه‌سوری‌سوری کړ	را ته و ګوره ملو کی
په بیلتون کی دې و باسم	لـه‌خوزمنه زړ[ه] کی کو کی

راته و ګوره ملو کی

د بېلتون او رونه بل دی   هر ګړی مې زړه ګی سوځي
لېونتوب یم زه دمېنې   سو ځم زه لکه پیلو ځي.
را ته و ګوره ماو کې!

غوړولي دې ور بل دی   اور زما په زړه کې بل دی
زه بختیار خاورې ایرې شوم   په اور سوی مې ګوګل دی
را ته و ګوره ماو کې!

دموسیقي پېژندنه

په تورو اوکلو کښې دموسیقي پېژندنه او ښودنه څه قدر گران او مشکل کاردی. خالي داثر او کیفیت له مخه سړي دموسیقي په ژوروالي او حقیقت پوه پیدای شي . لکه څنګه چه د روح اصلي پېژندنه یائي ښود نه خلکو ته گرانه ښوی ده . دغسې موسیقي هم وبولـه!

د و یتمي په باب دفکر او ذوق دخاوندانو بیان دادی چه موسیقي دلطیفه فنونو په دنار کښې تر ټولو جګ او لوړ فن دی چه دزړه په دننه پردو کښې لار مومي او انساني روح او زړه ته پاکي او صفائي ورکوي .

موسیقي یوه فطري نغمه او دقدرت دتورازونو یوه خوږه زمزمه ده .

موسیقي دکائناتو او ټولو موجوداتو د ژوندانـه یو خوندور تال دی ، دا تال او سور د مارغانو په نارو ، داوو او سیندونو په زمزمو اود گلانو او پاڼو په خوځېدو او رپېدو کښې داسې ښوتي دی لکه ساچه د پلو ، وینې اوغوښې په منځ کښې چلیږی را چلیږی.

څانله نغمه، کښه نغمه دشعر او نظم سره ملګری نغمه دا ټولی دموسیقي دو نې ګوري او خوري وري څانګی دی .

عربي او فارسي ژبو ته دساز او سرود علم ته موسیقي وائي اروپایان ئي (موزیك) او هندي پوهان ئي (سنګیت بولي) پښتانه ورته سندري او تنګی ټکور وائي . خوشحال خټک په دستار نامه[1] کښې موسیقي د انسان له شلو هنرونو څخه یو لوی او غټ هنر بللی دی .

دی وائي نظم او نغمه سره لازم او ملزوم دی . د خولې لحن او اواز ته سرود وایه شي . موسیقي یو ژور علم دی شپږ بحره لری او په هر بحر کښې شپږ نغمی دی

(۱) دستارنامه د پښور چاپ:

د یوناني او عربي پوهانو په نظر کښې موسیقيدتالو نواو آهنګو نو د حالاتو پیژندنه ده. د موسیقي لحنو نه د هر راز غږونو له ترکیب او غبرګولو څخه جوړیږي دغه لحنونه او نغمې یا دانسان دغږیاد آلو دغږ په واسطه پیدا کیږي نوځکه د موسیقي اصل غږ او اهنګ دي. ابو نصرفارابي موسیقي د ریاضي پوهنو یو قسم بولي . دی وائي : چه موسیقي یو داسي صنعت دی چه دنغمو او دهغو دجوړښت ، ترکیب او فاصلو بحث کوي. ځیني وائي موسیقي دنغمو او غږونو دجوړښت دپیژندلو علم دی دارسطو په نظر شعر ، موسیقي، او نڅا یو بل ته ډیر نیږدي اوله یوه خیله ګډول کیږي . په موسیقي کښې د آوازاو نغمې په واسطه ذیوفکراو خیال نقل یاعکس اخستل کیږي اوپه شعراو نڅا کښې دالفاظو او حرکاتو په ذریعه دغه کار سرته رسیږي (۱) په شعراو نڅا کښې یوازي وزن او تول وي او په موسیقي کښې وزن او آهنګ دواړه وي.

په دې حساب موسیقي دفطرت او طبیعت یو خوند وراو ژوندی انعکاس دی، داحساساتو اوجذباتو دبهر کندو لوخوږه ژبه ده، شعر، موسیقي او نڅا په حقیقت کښې هم سره ډیر نژدي او تړلي دي، دشعرخوندموسیقي په قالب کښې زیاتیږي اوموسیقي دشعر په چوکاټ کښې درندوالي پیدا کوي، کله چه شعر اوموسیقي دمیني ګډون وکړي نو نڅاتر پوزیږي، مولانا ابوالکلام آزاد شعر اوموسیقي دیوه حقیقت بیله بیله جلوه ګڼي امیر خسرو دهلوي نظم لکه ناوي اوموسیقي لکه ګاڼه بولي:-

نظم راچون عروس دان ونغمه زیورش

نیست عیبي ار عروس خوب بي زیور بود

---

(۱) دارسطو د کتاب الشعر پښتو ترجمه دپښتو ټولنې اکیډمي چاپ مخ ۱۸.

موسیقی د کلتور او ثقافت یو مهم توکی دی چه له اولسی ژوند څخه زیږی او په اولسی ژوند اثر کوی، موسیقی د ډیرو مطلبونو د پاره استعمالیږی او د ژوندانه په تولو خواو کښې ور ځنی کار اخستل کیږی مثلاً: د کوچنیانو ویده کول، د روحی رنځونو علاج، د عسکرو جوش او مستی، د نڅا انتظام د کاریګر و خوشحالی، د بزګرو آرامی او هوسائی، د وزو او ګډو څرېدل، د اوښانو او ږده مزلونه، د اسونو او مالونو او به کول، د مارانو او وده کول، د ښکارویورو زنه. دا ټول د موسیقی په واسطه سره سرته رسیدای شی.

موسیقی په اول کښې هر ځای مذهبی رنګ درلود او د عبادت او نمانځنی وسیله وه

د مصر او چین، هند، یونان او یهودو روحانیونو موسیقی د عبادت یوه ذریعه ګڼله.

د موسیقی په باب نوی نظریه داده چه په رګونو کښې حرارت او په وینه کښې جوش پیدا کوی. د (رومن رولان) (۱) په نظریه موسیقی د ژوندانه یو خوند ور تال او خوږ بیان دی. نو ځکه د موسیقی و ده او ترقی د یو قوم په وده پوری اړه لری.

دا بتدائی قوم موسیقی هم ابتدائی او د رسیدلی او مدنی قوم موسیقی هم پخه، درنه ولوړه وی.

دموسیقی تاریخ او پیدایښت :

د موسیقی د پیدایښت اصلی ځای او نیټه تر اوسه چا په یقینی ډول نه ده معلومه کړی او دا خبره لا تر اوسه د شك له تورو تیارو څخه د بنا ور سپینی رڼا ته نه ده راوتلې، د هندوهان د دې علم راویستونکی برهما بولی او مهار یوجی ته یکښې لویه برخه ورکوی، مصریان په دې عقیده دی چه موسیقی د دوی خدایانو او یستلې ده دیو نانیانو یقین داد ی

---

(۱) وری آهنګه ص ۲۲.

چه‌موسیقی‌ددوی‌د آرت‌اوصنعت ‌درب النوع « میوز » پیداښت‌دی، یهودان دتورات په حواله (جوبل) ددې فن را و یستونکی بولی . په عربی روایاتو کښې یوبال د موسیقی را و یستونکی ګڼل شوی دی . دتورات جوبل اودعربو(یوبال)یونوم‌ښکاری .

امام فخرالدین رازی وائې چه د موسیقی دفن پیدا کوونکې حکیم فیثا غورث دی . خو ځکه ئې داؤدعلیه اسلام ته نسبت ور کوی . خوشحال خټک په خپل مشهور کتاب دستار نامه کښې داعلم دافلاطون اختراع ګڼی. دغه شان دموسیقی‌دپیداښت دنیټی په باره کښې‌هم کومه پریکړې نظریه نشی موندل کیدای. له ژوري کتنې‌اوپخی پلټنی څخه داسی معلو میږی چه دموسیقی‌وجود دحکیم فیثاغورث‌او افلاطون له زمانې څخه ډیر پخوانی دی‌حکیم فیثاغورث ترمیلاد د پخوادشپږ می پیړۍ په آخر کښې یعنی نږدې دوه نیم زره کاله پخوا ژوندکاوه او افلاطون خوترده هم وروسته‌دی‌حال دادی‌چه دموسیقی بیان دآریه ؤپه‌دوهم‌وید (سام وید) کښې‌نږدې‌زر کاله له‌دغه وخت څخه دمخه‌راغلی دی .

په را ماین او مهابارت کښې هم دموسیقی بیان شوی دی دغه شان څلور زره کاله پخوا په تیره کښې د مو سیقی دآلاتو وجود ثابت‌او څرګند دی ، ترڅې چه په افغانستان کښې‌هم‌دغو مره مو ده پخوا دتولې اوهارپ دوجودیادونه‌شویده.البته افلا طون‌دموسیقی‌دیوې آلی(ارغنون) جوړوونکی بلل شوی دی . اودا خبره تر ډیره حده دمنلو وړده .

په ډیرو کتابونو کښې دموسیقی دپیدا کېدلوپه بیان کښې دموسیقار او ققنس نو می مارغا نو قصه هم راغلی ده د قاموس مشهور کتابونه لکه غیاث اللغات ، فرهنګ نظام ، هفت قلزم‌اونورلیکی چه پو ها نو

اوحکیمانوده موسیقی علم د موسیقار نومی مارغه له غبز څخه راویستلی دی .
ځینی دغه مارغه یو انسانوی شیز بولی هفت قلزم پښی برخه کښې زیا ته
شپړ نه کوی چه موسیقی د ققنس نومی مارغه له غبز څخه پیدا شوی ده .
ققنس یو ښایسته او خوږ آوازه مارغه دی مښو که ئې (٣٦٠) سوری لری او له
هر سوری څخه یو غبز راباسی ، ددې مارغه عمر زر کاله وی د عمر په
آخر کښې دوچوار گیویوه ځاله جوړه کړی دی ، کښې کښینې او دخپلو
خوږو نغمو له سوزه اورواخلی ځاله اودی دواړه وسوځی او په ځای کښې
ایری شی هندی ما خذونه لیکی چه دغه مارغه ته په سنسکریت کښې
(دیپک لاټ) وائې .
په هندی ساز کښې د «دیپك» په نامه یو راگ هم له دغه نامه اخستل شوی
دی ، خو لنډ ورملا داده چه په پښتو کښې هم د (لاټو) په نامه یو مرغه
شته چه ځینې خلك ئې (تیغکه) ولی او دهرډول مرغه و آواز ونه و کاږی
او گیدی شی چه ددغه الوتونی غبزونه هم د موسیقی په پیدا ینت کښې
څه اثر ولری .
د ققنس او موسیقار نوم په شعر او ادب کښې هم زیا ت راغلی دی
اودغه افسانوی رنگ ورسره یو ځملګری دی .
داروپا یوهان لیکی چه د تاریخ نه پخوا او دورو کښې هم موسیقی
موجوده وه او ځینې آلی ئې موندل شوی دی ، لکه چه د فرانسی په یوه
غار کښې د ډبرې وری شپیلکی پیدا شوی دی چه د دوا نزه ادی او د
گوزن له هډو کی جوړ شوی دی دلندن په موزیم کښې هم د تاریخ نه پخوا
زمانی ځینې آثار لکه توزه ونه او زنگو نه شته دی چه له آیر لینډ
څخه راوړلی دی .

دموسیقی کلمه :
دموسیقی کلمه چه پرو قاموسونو کښې یو یونانی لفظ گڼل شوی دی ، لغتنی ئی سریانی بولی او چا عربی بللی دی . داومهی ښه خبری ده چه کېنر او ئی چه دموسیقی لفظ د اسلام نه پخوا د جاهلیت په زمانه کښې نه ؤ هغه وخت چه یونانی آثار په عربی کښې ترجمه کیدل نو دغه لفظ هم په لږ تغیر عربی ته راننوتو .

دوائی چه دغه کلمه دموزیك معرب بولی او اصل ئی (موز) گڼی چه په یونان کښې یو خدای ؤ او خلك ئی په سازو آواز کښې مشهوروو . مگر له دی نسبت څخه دیونان د(میوزس) نومی رب النوع نسبت زیات دوزون برینبی په همدی اساس دغه کلمه په انگریزی کښې(موزیك)فرانسوی کښې موزیکی ، او په لاتینی کښې (موزیکا)دی . المانی دایرة المعارف لیکی :"موزیک د یونانی کلمی (موزیکا) نه اخستل شوی دی اود یونان د(موز)خلکو ته منسوب دی . دغه خلك د سازو آواز په هنر کښې مشهوروو .

فرهنگ نظام موسیقی دیونانی موزیك معرب بولی .

ددی تورومعنی په آهنگ او آواز سره شوی ده که چیری موسیقی یو مستقل لفظ وگڼل شی نو بیا پکښې د(موسه)ریښه څان څرگندوی . موسه په فارسی قاموسونو کښې دیوی مچی یا یو الوتونکی نوم دی په پښتو کښې دغسی یوالوتونکی ته «دم» هم وائی .

دده په غیز کښې د سازاوسرود کیف اورنگ موجوددی د (موسیچه) په کلمه کښې هم دموسیقی دریښې څه څرك لگیږی په پښتو کښې ئی کوږ کورئ، بولی او بختوره او بزرگه غوندې مرغۍ ده .

ځونږ اواشپزناک غزلونی او شاعران ددې ناري دخدای ذکر او عبادت بولي. ځینې کسان د موسی پیغمبر له وچ کسانې شخخه د دولسو چینو دراوتو معجزې ته دموسیقی د ولسو سرونو سرچینه وائي.

د مولوي بلخي له یوه بیت شخخه ددې کلمو تر منځ شه اړیکه ښکاري ددې اړدیوالي هم شرګندیږي وائي:—

اګر موسی نه یم موسیچه هستم   درون سینه موسیقار دارم

دلته موسیقار دساز دیوې آلې په معنی دی چه له اویو او وړودرمو جوړ شوی وی.

تردې ځایه پورې د موسیقی او موزیك دستې په باب کښې د نورو کتابونو او دلې رائې شرګندې کړې شوې. اوس که خپله رایه هم ورسره ملګرې کړو نو بده خبره خو به نه وی.

زما خیال دادی چه ددې کلمو اصلي مونه او نیله درمس، من، مها، توری دی او دادواړه کلمې په اصل کښې یو شې دی ځکه چه «س، ز، ه» تل په یو بل باندې اوړي.

ددې کلمو په مفهوم کښې داحترام، عزت، ستاینې، اوینبت، نمانځنې او عبادت معنی پرته ده دسانسکریت. مها، نمست د اوستا، مزدا د فرانسی موسیو دانګریزي مس، مستر، دفارسی مهتر، نماز دپښتو مسر، مشر، نمنځ لمونځ داتول په مفهوم او معنی کښې سره نږدې او له یوې ریښې شخخه دی او دعبادت، نمنځ، او احترام اساسي مفهوم په کښې نغښتل شوی دی،

په ټولو لرغونو اوزړو تهذیبونو کښې موسیقي دعبادت او نمانځنې یو اساسي اوضروري جزدی. په هندی تهذیب کښې موسیقي یو مبارک شي او دمذهب تو کی ګڼل شوی دی، په یونان کښې به د(اپالو) نومي دیو تا په ستاینه او نمانځنه کښې سندرې ویل کیدې (۱)

(۱) آجکل ۱۹۵۶ ع داګست ګڼه.

په یهودی تهذیب کښې هم موسیقی دعبادت یوه برخه وه غرض داچه په ټولو تهذیبو نو کښې موسیقی دنفس دپاکئ، دروح دصفائی او ګناهو نو دبخښنی غوره وسیله ګڼل کېده. نو ځکه مونږ دې څیز نی له مخی ویلای شو چه بایدموزیك او موسیقی کلمی د (مز-مس) له آریائی ریښی شخه را وتلی وی.

موسیقي دپوهانو په نظر کښې

یونانیانو موسیقي دمذهب ، سیاست اوژوندیولا زمې عنصر گاڼه اود اجتماعي ژوندښه والي سبب ئې باله، په یونان کښې فیثاغورث افلاطون، ارسطو اقلیدس ،بطلیموس اونورد موسیقي کلك لمکري وواومهم آثارئې پکښې لیکلي دي ، افلاطون وائي چه موسیقي دروح غذاده چه دانسان دهوش اوزیر کی قوه زیاتوي اوپه طبیعت کښې سمون پیدا کوي ، دی وائي چه موسیقي یوعلم دي اوښائي چه په تعلیم اوښودني زده کړی شي .

موسیقي دافلاطون په نظر کښې دروحي روز نې یوه ښه وسیله ده دی وائي چه موسیقي ټولې نړۍ ته روح عقل ته وزر ، خیال ته الوت ، غمجن ته خوښي اوموجوداتو ته ځلا اوښکلا ور کوي .

داروپا ستر ستر پوهان هم موسیقي ته په درناوي نظر گوري .

دمثال په ډول په وروسته کرښو کښې دځینو اروپائي پوهانو نظرئې راوړو هیگل جرمني وائي :

موسیقي دا حساس ډیر او چت او عالي هنردی ،

شکسپیر وائي :څوك چه دموسیقي ذوق نه لري اوخوازه آهنگونه په مستۍ نه راولي دژوند کولووړ ندی .

داروین دعمر په آخر کښې ویل: کاشکې چه بیرته ځوان شم اوموسیقي زده کړم

روسو په موسیقي مین ؤ اودخپلې معشوقې په یادوئې ډیرې سندرې ویلې دي .

کارلایل وائي : چه موسیقي مونږ دیوخو نمور اوله کیفه ډك ژوند خواته بیائي .

مولیر وائي : مونږ دموسیقي نه داتمه لرو چه ټول انسانان دمینې اومحبت په منځ وسره وتړي .

اوتروائی:-موسیقی یوه غه‌جن زړه‌ډیره غور داډ گیرنه‌ده . موسیقی یوشیئ‌مربی‌اوپالونکی‌دی چه د صبر ، حوصلی او تعقل شود نه کوی.

بتهوفن:موسیقی‌له‌فلسفی نه هم اوچت‌اوعالی الهام‌بولی.دی‌وائی موسیقی دفکرله چینی‌راشاخی او دزړه په پردو کښی نښوځی ،

موکووائی‌اوړاوعالی‌مزاجونه‌تل‌موسیقی خوښوی .

واګنروائی‌موسیقی‌داحساساتوځوځولواوزړه‌ډوندی‌کولو یوه زوره وره‌متروکه‌ده.

شوپنهاورروائی: موسیقی یو عالی ، اوړاو ستر صفت دی .

دموزارت،په‌نظر کښی‌موسیقی‌دژوندانه‌یوخوندور تفسیراوخوږ تعبیردی

برلیوزدداسی موسیقی آرزومن دی چه هغه ونه اوړ کو نه په لړزیدوراولی،نتیجه دادنیاهله‌داوسید ووړ بولی چه‌موسیقی له قانون سره‌وچلیږی .

په شرق کښی هم د موسیقی داو ئی ، عظمت او ستاینی نغاری او نوبتونه غږیږی ابونصرفارابی چه په دوهم معلم مشهور دی وائی ،

دموسیقی دفن‌دراویستاوغرض دادی چه انسانی‌روحونه‌له قدسی عالم‌سره پلد کړی شی او تربیوی اندازی د نفس‌تزکیه اوپاکوالی‌راولی.

ابن سیناد‌موسیقی یوخ ملګری‌وواوپه دي برخه کښی‌ئی غوره اثارلیکلی دی ، حجة الاسلام ابو حامد محمد امام غزالی (رح) وائی :

څررنګه چه په اوسپنه اوډبره کښی اورپروت دی‌دغسی دانسان په زړه کښی‌هم‌ډیررازونه‌پراته‌دی‌نوڅرنګه‌چه‌دتیبزوله‌تکره‌څخه‌داوربڅری زیږی دغسی‌دموزونوآوازونوپه‌اوریدودانسان‌زړه‌بی‌اختیاره‌ورڅنګ‌وهی،

مولانا جلال الدين بلخی‌موسیقی دآسمان دچور لکونواوپېرونو یوه انعکاس ګڼه بولی :

بانگ گردشهای چرخست اینکه خلق میسرایند ش به تنبور و به حلق

بل ځای وائی:

آتش است این بانگ نی و نیست باد   هر که این آتش ندارد نیست باد

مولا ناجامی څه ښه وائي:

چیست میدانی صدای چنگ عود   انت ربی، انت کافی یاودود
نیست درا فسردگان ذوق سماع   ورنه عالم را گرفته این سرود
آه ازان مطرب که از یك نغمه اش   آمده در رقص ذرات وجود

بیدل او حافظ خود مغنی مطرب او ساز و سرود پېره یادونه کړی ده

خلیل مطران وائي: موسیقی په زړونو کښي خوشالی او مستی پیدا کوی.

علامه هجویری، ذو النون مصری، شبلی او نور صوفیان موسیقی د روحي پاکی او صفائي سبب بولی

ابن خرداذ به وائي: موسیقی ذهن صفا کوی، زړه خوشالوی بی زړه سړی زړور کوی له شوم نه سخی جوړوی، موسیقی د غم او اند یښنی ځاله ورانوی، د خفګان کور ړنګوی ځومره چه روغ له ناروغه ښه دی دغومره موسیقی له منطق نه غوره ده نو خدای دې هغه حکیم ته خیر ورکړی چه موسیقی ئې را ویستلی ده.

د اندلس یولوی لیکوال ابن عبد ربه وائي: موسیقی د سامعی مرادزړه درښود روح پسرلی، د شوق چمن دیوازی والی ملګری او دلاري تو ښه ده ښي نغمی سړی د خیر په لوری را کاږی(۱)

جرجی زیدان موسیقی یو ښایسته هنر او د هر ملت د احساساتو ترجمان بولی. په هند کښي شیخ معین الدین چشتی نظام الدین اولیا او نور صوفیان لکه قطب الدین بختیار کاکی

---

(۱) تاریخ الموسیقی العربی ص ۱۸۴.

دصوفیانه موسیقی په رواج کښې لویه برخه لري ددوی په طریقه کښې موسیقي دزړونو دپاکۍ اوصفائي یوه غوره وسیله ده په هند کښې له لرغونو زمانو څخه موسیقي دتبرک او تقدس مقام درلوداوعبادت او نمانځنې وسیله ده ، امیر خسرو دهلوي دموسیقۍ په علم اوعمل دواړو کښې ډېرلوړ مقام خاوندؤاودافن ئې کمال ته رسولیؤ .

مولانا ابو الکلام آزاد وائي : حقیقت دادی چه موسیقي اوشاعري دیوه حقیقت دوه بیلې بیلې جلوې دی ، دی وائي چه ښه آوازخوږ آواز زما دژوندانه سا ، دد ماغي پلټنو دوا او دزړه اوبدن دټولو رنځونو علاج دی .

ډاکترهردیال هندي لیکلي دي : موسیقي دطبیعت یوداسې پیغام دی چه غم اودردسپکوي اودخلکوترمنځ مینه زیاتوي . موجوده نسل عالي موزیك ته ډېر احتیاج لري . په پښتنو کښې خوشحال بابا موسیقي دانسان له شاو هنرونو څخه یولوي اوغټ هنر بللی دی . دی وائي په چا کښې چه دسازذوق نه وي دهغه فطرت به رنځورغاړي وي . خوږ آواز او ساز ددا ؤ د پیغمبر معجزه وه خوشحال په خپل وخت کښې دغه ساز ونه یاد کړي دي :

ښه آواز که دبربط دموسیقار دی   یادچنګ دمغنی یادمزمار دی

مه وای داستادجړاووښو آوازوای   درباب که دچار تاریادبل تار دی

دخوشحال په نظر کښې دبنګړوسازاودجړاووښو آوازتر هر څه زیات دی اوددی آوازپه مقابل کښې نورټول سازونه او آوازونه شاته غورزوي اوپیوازې دخپل محبوب دجړاو ونبو آ وازغواړي اوداځکه چه داهم یو خوږ سازدی :

موسیقی او ملیت

کٔه څه هم دعلم، فن او اساس په لحاظ موسیقي دشعراوادب ډوندې
په کوم خاص قوم او ملت پورې اړه نه لري، بلکه دهر چامال دی
اوهرڅوك پکښې شریك دی. مگر دملتونو اوقومونو دځینو خاصو تاریخي
اقتصادي ، مذهبي او جغرافیائي خاصیتونو ، تو پیرونو په وجه دموسیقي
عامو سرو نواوتالونو ځانله ځانله ډولونه او رنگونه موندلی دي اوهرقوم
قوم دې شایسته ناوې ته په بیل بیل او ډول ډول جامې او گانې ورا غوستي
دي. دغربي موسیقي اوشرقي موسیقي له بیلتون څخه هیڅوك انکار
نشي کولای. دموسیقي داتول تا لونه، سرونه آهنگونه راگونه اودموسیقي
آلې نه تولې په یوه وخت کښې پیدا شوي دي او نه په یوه ملك کښې.
په موسیقي کښې داسې ډېر تالونه او سازونه شته چه دیوه قوم اوملك
مال گڼل کیږي . مثلاً په هندي راگونو کښې ډېر راگونه هندي مال
گڼل کیږي دساز په آلو کښې هم داسې ډېرې آلې شته چه تراوسه پې
یوه قوم اوملك ته نسبت کیږي .لکه خراساني تنبور اوبغدادي
تنبور . دغه شان چنتر ویڼا ، سارنگي اوداسې نور دهند خاص سازونه
دي . په دې ډول چینیان هم ځینې خاص سازونه لري چه په نورو ځایونو
کښې نشته لکه پی پا، یاتوغان او نور .

داخوان الصفا دموسیقي په رساله کښې لیکل شوي دي چه : بوقوم
ځانله نغمې او سازلري چه دوی ترې خونداولذت اخلي اوبل څوك
ترې هغه خوند نشي اخستلای مثلاً دترکو،عربو ، کردیانو ، ارمنیانو ،
پارسیانو اورومیانو نغمې اوساز ونه سره بیل بیل دي ابن زیله دابن سینا
شاگرد د(دستان خراسان ،اصفهان) په نامه ځینې لحنونه راوړي دي

چه خاص دخراسان دعیسی لحونه وواوعسربونه پېژندل(۱) دثقافته المهمه مشهوره او درنه مجله لیکی چه : په نړی کښې هرملت اوهرقوم ځانله خاص ساز اوسرودلری چه یودبله پکښې فرق ګندتو پیر لیدل کیږی . جاپانیان بوپول لرغونی ملی موسیقی لری چه د(ګاګاکو)په نامه یادیږي او دستروا کمن په دربار کښې ویل کیږی . په جاپان کښې که څه هم غربی موسیقی ښه وده کړېده مګر خپل ملی موسیقی ئې هم په ښه شان ساتلی ده . چینیان دخپلی ملی موسیقی اوخپلولر غونو آ اوسره ډیره مینه لری په هند کښې ملی کلا سیک مو سیقی ته په د روند نظر کتل کیږي او اوس هلته دملی موسیقی د پالنی دپاره لوئی لوئی داکاډمی جوړی شوی دی . دموسیقی یو مشهور غربی پوهاند شومان وائی : مای ترانو ته ښه ځیر شه اوغوږ ورته و نیسه د غه ترانی دهرملت دپیژندنی ښې ښکاره کوی .

په فرانسه کښې د(رامو-۱۷٦۳ع) کمپوزونو په دې وجه ډیرار زښت درلود ، چه دفرانسی دموسیقی رنګ پکښې ساتل شوی دی .

انتونی فریمن امریکنی "موسیقی پوهاند" وائی : چه په غربی ملکونو کښې دهرملک موسیقی بوملی روح لری او ماهر تالګر هغه دی چه ملی روح پکښې و ساتی » په شرق کښې عربی ، فارسی ، افغانی او هندی موسیقی که څه هم په ډیروشیانو کښې سره شریکه ده مګر هریو ځانله جلا رنګ او بڼه لری او داوجه ده چه په نړی کښې هرملت دځانه یوی ترانی څښتن دی چه هغه ئې دپیژند نی او بیلتو ن یوه ستره نښه ګڼل کیږی . کوم قوم اوملت چه ملی ترانه نه لری "هغه په حقیقت کښې دخپلوا کی وجود سند نلری .

---

(۱)- تاریخ الموسیقی العربی ص ۲٤٦

یو شرقی سری چه له غربی موسیقی څخه پوره څو لمد
نشی اخستلای ددې وجه داده چه دده په ملی روح سمون نه خوري
ټول پوهان په دې متفق دی چه موسیقی دیو قوم د کلچر او تهذیب یومهم
رنګ دی ملی موسیقی دهرملت روح او ساده د آرت او صنعت په نړۍ
کښې هر قوم د خپل مخصوص ساز او موسیقی په واسطه پیژندل کیږي
کوم قوم چه ملی موسیقی نه لري هغه په مدنی قومونو کښې ځان
نشي حسابولای .

پښتون ملت هم له پېرو لرغونو زمانو څخه خپله موسیقی او ساز خاصی
آلی لري . یو پښتون ځلمی چه کله د «روه» په جګو غرونو د خپلې
مستې شپیلۍ په بدرګه کښې یوه خوږه لنډۍ ووائی یا په دیروا او هوجرو
کښی د پښتنی سندرغاړو دبدلو ، غزلو ، بګټیو ، لوبو ، نمیکیو خوږو
آهنګونو ته غوږ ونیسی نو تر ډېره وخته بیامست او خوشحاله ګرځی
د پښتو ساز او ټنګ ټکور ددوی د غمجنو زړونو دارو او د خوږو زړونو
ملهم دی . رباب . سرینده ، غژکه ډولکی ډ ما مه ، شپیلۍ ، چمبه
د پښتنی ساز لرغونې آلی دی چه په دې خاوره کښې تردوو زرو کالو زیات
تاریخ لري لدې کبله ښائی چه ټول ملی آهنګونه په منظم صورت را ټول
کړی شی او په علمی قالب کښې واچولی شی ترڅو چه له فنا کیدو
څخه وسائل شی . (انتونی فریمن) د پښتو موسیقی په باب وائی :« افغانی
موسیقی روح خوشحالوی او زړه تازه کوی . او تر اوسه یکی ملی
روح ژوندی دی . دی وائی که پښتانه سندرغاړی افغانی ملی موسیقی
و نه ساتی نو په آخر کښې به د پرده دی موسیقی تر اثر لاندې راشي»

مونږ هم دغه نظریه لرو او په ټینګه سره د افغانی موسیقی
د ساتنې او روزنې غوښتونکي یو ! !

موسیقي او مذهب

مولانا ابوالکلام آزاد په غبار خاطر کښې وائي: دموسیقی دحرمت په باب چه فقهاؤ څه ویلي دي تول قضائي حیثیت لري نه تشریعي. دعربو دموسیقی تاریخ لیکي: پاکه خبره داده چه دموسیقی دحرمت په باب په قرآن کښې کوم واضح دلیل نه دي موندل شوی (۱)

مګر په احادیثو کښې دحرمت او اباحت دواړو حدیثونه راغلي دي. فقهاپه عمومي ډول دغنا دحرمت پرخوا دي مګر صوفیان دسماع (۲) داباحت ملګري دي.

امام نووي (رح) لیکلي دي چه دسرود په حرمت کښې کوم صحیح حدیث نشته دی. امام غزالی، علامه هجویری، ذوالنون مصري، شبلي، او نور صوفیان موسیقي دروحي پاکۍ او صفائي سبب بولي.

دعربو اوږ عالمان په خپل وخت کښې دموسیقي ملګري وو لکه: ابن ماجة، اباالحکم الباهلي، اباالمجد (۳) ابن عبدربه او نور.

حسن بصري دعراق لوی فقیه وائي: «غنا دخدای دعبادت او نمانځني په لاره کښې ښه مرسته کوي» ذوالنون مصري وائي: سماع یو خدائي تاثیر دی چه زړونه ویښوي او خدای ته ئې رسوي مګر هله چه سړی ئې د زړه په غوږ واوري، شبلي وائي: «موسیقي په باطن کښې ښه وعظ دی» (٤)

په هند کښې قطب الدین بختیار کاکي، شیخ معین الدین چشتي او نظام الدین اولیاء موسیقي دخپل مسلك یو جزء باله.

---

(۱) دعربی موسیقي تاریخ ص ۳٤.

(۲) دسماع او غنا ترمنځ هم ښائي چه کوم فرق موجود وي.

(۳) تمدن ص ۲۳۱

(٤) تمدن ص ٤۹-٩٤

قاضي منهاج سراج وطبقات ناصري مؤلف دموسيقي داوريدوشوق درلود اوله سازشخه ئې پوره خوند اخيست(۱)

وائي چه پيووخت شمس‌الدين التمش پههند كښې دموسيقي دبندېز امر وكړ نو په‌صوفيانو كښې يوشورماشور جوړ شواوبيا دقاضي حميدالدين په غوښتنه بيرته‌صوفيانوته اجازه‌ور كړه‌شوه.

داخوان الصفا په‌رسالو كښې ليكل شوي‌دي‌چه موسيقي په‌دينو شريعتونو كښې په‌دې‌وجه منع‌شوي ده چه خلكو ددنيائي‌خوند دپاره ورځني كاراخست اودحكيمانوداصلي مقصدلارئې پرې‌اينبې وه.

شيخ شهاب‌الدين سهروردي‌شيخ ابوطالب‌مكي‌او امام‌غزالي‌په‌خپلو كتابونو كښې‌دسماع په‌رواتوب دلائل بيانونه‌ليكي‌دي(۲)

تاريخ‌طبري‌ليكلي‌دي چه(شيرين‌سيرين)دحسان بن ثابت مغنيه‌وه‌دا(سيرين دمصرحاكم(مقوقس)دخپلې‌خور(مارية قبطي)سره‌حضرت‌محمد(ص) ته ليږلې‌وه‌چه پيغمبربيا حسان بن‌ثابت‌ته وبښله او(ماريه) ئې‌ورته په‌نكاح ور كړه. (۳)

شيخ: عبدالحق محدث دهلوي په خيارالاخبار كښې‌وائي:

قاضي حميدالدين ناګوري‌دسماع اووجدملګري‌ؤاودسازداوريدوډير شوقمن‌ؤ، شيخ‌فخرالدين رازي‌دسماع په‌جواز كښې‌د(اباحته (السماع) په‌نامه.وه‌رساله‌ليكلې‌ده.دغه‌رساله چاپ‌شوې همده(٤)

---

(۱) ثقافة‌الهند(۱۹۵۳د مارچ گنه.
(۲) آجكل(۱۹۵٦ داګست ګڼه ص ۳۱
(۳)لمع ص ٥٠
(٤) دآجكل ۱۹۵٦ اګست ص ۳۱.

شاه‌عبداللطیف‌دسند یومشهورصوفی شاعردموسیقی ډېر شوقمن‌ؤاوتل به دموسیقی‌په‌محفل‌ښی‌خسم کتؤ(۱)

خوشحال‌خټک په‌دستارنامه کښی‌وائی: چه‌دسماع په باره کښی‌دعالمانو او صوفیانو تر منځ شخړه موجوده ده . عالمان‌ېې‌دحرمت‌روایتونه اوصوفیان‌ېې‌داباحت‌روایتونه‌راوړی. دواړه‌لوری ښکرپه ښکر دی.

خوشحال‌خان‌وائی: چه قاضی‌مفتی‌دې‌دسماع‌په‌منع کولو کښی‌مبالغه‌نه‌کړی چه په قطعی‌نص سره‌دسرودحرمت‌ثابت‌نه دی

دصوفیانود سماع‌په باره کښی هسی‌وائی:

سرودهورته‌دی‌روا	چه‌نه‌غاووی‌نه‌غوغا
سامعان‌ئې‌صاحب‌دل‌وی	نه‌لی نفس‌نه‌ئې‌هوا

(۱) وګوره — د جعفر اخکزی‌اثر دګوډی جاپ ص ٤ ۱ ۳

دموسیقي اغیزه او اهمیت

موسیقي هغه خوازه آهنګونه او غږونه دي چه د تولو لطیفو او نفیسو هنرونو په شان په زړونو کښې زیات اغیز او اثر کوي موسیقي د شعر ، رسامي ، او نڅا په څیر یو غوره هنر او لطیف فن دی . شعر او موسیقي د یوه حقیقت دوه بڼې جلوې دي، کوم حقیقت چه دشعر په الفاظو کښې ښکاره کیږي هغه د موسیقي په آهنګونو کښې ځان څرګندوي موسیقي دغم او خوشحالۍ دواړو ښه ملګری دی ساز او سرود په ویر او غم کښې هم دسړي دزړه ښه تسلي کولای شي . موسیقي دروح "غذا" دزړه قوت د فکر ځلا او دژوند ښکلا ده ، موسیقي، نڅا او شعر دري واړه د بشر د پټو احساساتو او جذباتو یوه ځلنده روښانه هنداره ده دزړه او دماغ ډیر سپېڅلي او رنګین جذبات په شعر کښې د الفاظو ، په نڅا کښې د حرکاتو او په موسیقي کښې د آهنګ او تال په واسطه څرګندیږي

امام غزالي وائي چه ښکلا او جمال د ښایسته شي د توکو او برخو تناسب ته وائي په موسیقي کښې د غږونو او آهنګونو تناسب ډېر زیات دی ، نو ځکه له جمال ، سره ډیر ارتباط لري او په دغه وجه د زړه تنابونه په ذوق او شوق په زنګیدو راولي ، موسیقي د جنګ په وخت کښې یو ولوله او ولوله کوي په وخت کښې یوه ستره ساتیري او خوشحالي ده کوم قوم او اولس چه خپله موسیقي نه لري هغه داسي دي لکه بلبل چه آواز نه لري .

هر ساکښ د موسیقي په اوریدو سره خپل حالت بدلوي او په رنګ او څیره کښې ئې د تاثیر نښې ښکاریږي . واړه ماشومان ده وردخوږي للو

(۱) غبار خاطر ص ۳۳۳

په اوریدو له ژړانه لاس اخلي او په خوازه خوب ویده کیږي د عسکرو په
رګونو او پښو کښې د موزیک په اوریدو یو زبردست جوش پیدا کیږي
او غږي ئې په غوږ ځنګ راځي د شپنو د شپیلۍ خوږ آواز که وو زود څړیا و
سره پوره مرسته کوي ، کوم وخت چه د غه غبرګلې شي نو بیا څرنه کوي
او یوې خوا بلې خواته ګوري . او ښان د خوږ آواز او خوږې نغمې په
اوریدو سره مستیږي عربي ساروانان چه اوښانو ته د (حدی) نغمه شروع کړي
نو بیا اوښان په شپو شپو مزلونه کوي او پروائې هم نه وي . اس ته چه
ترڅو شپیلي ونه وهل شي ، او به نه څښي ، ماران د بین باجې په اوریدو
دستي له سوړو څخه راوځي . د بین خواله راځي او د پاڼو ګړ داودې په کرښوه
کښې را ګیریږي وائې چه دریابي هیږي او سیند لاهوان هم د موسیقي
په اوریدو پوره مستیږي ؛ په دې ډول هر ساکښ د موسیقي داغیز او تاثیر
په کرښه سرا ښې دي د نړۍ په سر کسونو کښې د موسیقۍ په واسطه
په ځناورو او ښاورو یو باندې راز راز ننداري کوي . د پیلڼو نڅې او ځناور
د موسیقۍ د تاثیر لاندې داسې راوستل کیږي چه د باجې په اوریدو سرغوړځوي
او په نڅا را ځي ز مونږ په هیواد کښې هم ډیر ښکاریان د څو خوږو
غږونو او ناورو په ذریعه د ډیرې مرغۍ په دامونو او لومو کښې راګیروي ؛
ځینې لوبه مرغۍ د چه په مخصوص غږونو ته هله ځینګه وواې نو
بیا ئې سمدلاسه سر په لومه کښې نښتۍ وي ؛

مولانا ابوالکلام آزاد په غبار خاطر کښې د توراة په حواله لیکلي دي:
چه د داؤد پیغمبر نغمو به مارغان بې خوده کول د عربي موسیقي په
تاریخ کښې لیکل شوي دي چه مارغان او ځناور به د داؤد پیغمبر خوږو
نغمو ته را تولیدل او د ده له مبارکې مرۍ څخه دوه آویا نغمې وتلې (۱)

---

(۱) نمع ص ۴۷،

ابوریحان البیرونی په کتاب الهند کښې دراگ په واسطه د ښکار کولو
دلارو چارو یادونه کړې ده دې وائي ما په خپله لیدلي دي چه بو ښکاري دراگ
په واسطه په لاسو نو وهوسۍ نیولي وه »
هجویري په کشف المحجوب کښې لیکلي دي چه
د موسیقۍ په واسطه د هوسیو نیول آسان دي او په هند کښې د وحشي
ځناورو او لپاره د ساز له نغمو نه کار اخلي د موسیقۍ بوهان په ښارو او وسا ک: و
کښې د موسیقۍ تاثیر یو منلی حقیقت گڼي وایي چه د هند د مغولو اکبر او
جهانگیر په وخت کښې (د قمرغه) ښکار د موسیقۍ او سرود په واسطه کیده (۱)
خوشحال خټک په دستارنامه کښې لیکي: د سرود په آواز او ښان مستیږي او
د بیدیا هوسۍ پرې بې هوښه کیږي، خوږ آواز او خوږه نغمه د داؤد پیغمبر
معجزه وه دده په خوږه آواز به د هوا مرغان له اسمانه را پریوتل د موسیقۍ
د سحرناک تاثیر او اغیز په باره کښې ځینې روایتونه او کیسې هم شته دي،
د هر بو او یو سندر بوهانو لکه ابراهیم موصلي، اسحاق موصلي او زریاب به
ویل چه ونږته د موسیقۍ خوږې نغمې پریا، وراښودلي دي د ساز د اثر په باره
کښې ابن خلکان (۲ جلد ۷۷ مخ) د فارابي یوه کیسه راوړي ده چې لیکي چه فارابي
د هر خوږ ږغ ښه لوری و یو وخت د یو بادشاه دربار ته د خپل هنر د ښکاره کولو
دپاره ورغلی هلته یې د چا باور نه راته مگر کله چه ده له کڅوړې نه خپل
ګړې ساز راوویست او په ساز یې شروع وکړه نو په لومړي نغماتو یې خلک په
خندولو په دوهمه یې وژړول او په دریمه یې ویده کړل دغه وخت فارابي د دوی
هماغه شان ویده پریښول او دی په خپله مخه ولاړ،
د موسیقۍ د تاثیر بله کیسه د عبدالمؤمن صفي الدین ده: وایي کوم وخت
چه هلاکو په (۱۲۵۸ م) کې په بغداد یرغل راووړ او په لوټ تالان یې پیل وکړ نو
صفي الدین ورغی داسې سودلی ورته وواهه چه دې ئی بی خوده کړ او په دې وجه

(۱) غبار خاطر ص ۳۳۳،

ودهٔ سر او مال له اوښتو څخه پاتې شول. د انسان په اخلاقو کښې هم د موسیقي تاثیر ثابت او منلی دی.

ډیر بدخویه خلک د خوږو نغمو په اوریدو له خپل بدخوئي نه ګرځیدلي دي په ځینو دنیا کښې د بندیانو د اخلاقو د سمولو د پاره د موسیقي نغمې یو ښه علاج ګڼل شوی دی او په ازمیښت جوته شوې ده چه موسیقي د نفس په تهذیب او سپیڅلتیا کښې ډیر زیات اثر لري، په موجوده وخت کښې د موسیقي په واسطه د ډیرو رنځونو علاج هم کیږي د پیرې په ډیرو شفاخانو کښې له موسیقۍ څخه پوره کار اخستل کیږي په تیره د روحي او دماغي رنځونو د ښیګړې د پاره د موسیقي نغمې یو ښه علاج ګڼل کیږي، په امریکا کښې د ارکستراهالونو ته ډیر رنځوران په ګرځندو چپرکټونو کښې راوړل کیږي، په پخوانیو زمانو کښې هم د رنځورانو د پاره موسیقي سود من بلل شوې دی. داخوان الصفا د موسیقي په رساله کښې لیکل شوي دي چه موسیقي د ناروغانو دردونه لږوي او هره نغمه په نفس کښې یو خاص اثر لري

فارابي هم په خپل کتاب کښې د موسیقي په واسطه د علاج لارې چارې ښودلې دي (۱) غرض دا چه د موسیقي تاثیر په روح او وجود، د وینې په ګرځیدو، د غذا په هضمیدو، د پلو او غړو په ویښیدو او خوځیدو کښې ثابت او منلی شوی دی مګر د دې خبرې علت چه د موسیقي خوږې نغمې ولې په انساني روح او نورو ژویو کښې دومره اثر لري تراوسه چا نه دی څرګند کړی او د فطرت او قدرت په دې پټ راز لا تر اوسه څوک نه دی پوه شوی.

---

۱) د خپلواک مجله د ښار جاپ د (۱۹۵۸) دسمبر ګڼه.

د موسیقي نغمې، مقامونه، راګونه، نوبتونه

دابن سینا له لیکنې معلومیږي چه دده په وخت کښې دولس نغمې مشهورې وې
ده هره نغمه د(جماعته) په نامه یاده کړېده . دصفي الدین په زمانه کښې
دغه (۱۲) ستري نغمې دمقامونو په نامه یاد ېدې او هره نغمه یو مقام ؤ. دده په
وخت کښې شپږ نغمې د(آوازونو) په نامه مشهورې وې ، مګر دغه نغمې
فرعي نغمې بلل کېدې . دصفي الدین په (الادوار) نومې کتاب کښې دمقامونو
او آوازونو نومونه داد ي :

مقامونه : عشاق ، نوا ، ابوسلیک ، راست ، عراق ، اصفهان ،
زیرافکند ، بزرګ ، زنګوله ، راهوی ، حسیني ، حجازی.

آوازونه : ګواشت ، کردانیته ، نوروز ، سلک ، مایه، شهناز(۱)
مګر داندلس په اصطلاح کښې څه فرق موجودو ٔ د(معرفة النغمات الثمان)
په رساله کښې دغه څلور اصول ذکرشوي دي (دیل ، زیدان، مزموم ،مایته)
له دې هر یوه څخه شپږ فرعي نغمې راوتلې دي چه ټولې څلر ویشت کیږي .
ابن زیله دابن سینا شاګرد و، (دستان، خراسان،اصفهان) په نومو هم څېنې
نغمې راوړې دي چه په عربي موسیقي کښې ئې شهرت نه دراود(۲)

ابن سینا وائې چه دموسیقي نوموړې نغمې دخاصیتونو اووختونو په لحاظ
سره جلاجلا وی . هره نغمه اومقام بېل بېل وخت لري لکه : د(راهوی)
نغمه چرګ ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌نګ مال او حسیني په سپیدو چاود کښې ویل پکاردي دراست
دویلو وخت لمر خاته مال ، دابوسلیک وخت څاښت ، دز نګولا وخت

---

(۱) تمدن ص ۲ ـ ۲
(۲) تاریخ ص ۲۴۳

په عشاق وخت کښې دحجاز وخت او د مازدیګر د عراق وخت او ماز دیګر او د اصفهان وخت لمر پريواته مال دی ،

او په ماښام کښې ، بزرګ په ماسخوتن کښې او زیرافګن په نیمه شپه کښې ویل په کار دی(۱) . په دې مقامونو کښې (عشاق ، بوسلیك ، نوا) د زړورتیا او شجاعت فائده ببنی ، یعنی په اوریدونکو کښې زړورتیا پیدا کوی ،(راست ، اصفهان او عراق) خوشحالي او تازه ګی راولی (راهوی، حسینی ، او حجاز) مستی او جوش پیدا کوی او (بزرګ ، زیرافګن او (زنګوله) غم او خپګان ښکاره کوی

دیونان حکیمانو د آسمان د دولس و برجونو په شمار د موسیقي دپاره دولس مقامونه را ویستلي دی، دغه دولس مقامونه دشپی ورځی د ساعتونو په حساب څلیر وپشت څانګی او دغه څانګی بیا دیوه کال دورځو په شمیر دری سوه شپیته نغمی لری.

په هندی موسیقی کښې او ه تاله داه واو په تو ګه منل شوي دی او هغه دادی: (سرج ، رکهب ، ګندهار ، مدهم ، دهیوت ، نکهار) چه په سپك ډول د(سا ـ ری ـ ګا ـ ما ـ پا ـ دها ـ نی په نورو یا دیږی)

فرعی تالونه دوه ویشت بولی د سرونو او تالونو خاص ترتیب ته (ټاټهه) وائی د (ټاټهه) شمیر (لس) منودل شوی دی: (کلیان ، بلاول ، کهاوج ، بهیرون ، پوروی ، مارو ا ، کافی ، اساوری ، بهیروین ، توری ،

دهند سندر پوهان وائی چه هر راګ له ټاټهه نه پیدا کیږی ، راګ د تالونو او سرونو دخاص ترتیب نوم دی چه په غوز ونوبه ولګیږی. په راګ کښې لږ تر لږه پنځه سره یوځای کیږی. وائی چه راګونه زښت ډیر دی

---

(۱) تمع ص ۲۳۲

مگر د مشهورو نومونه یې دا دي:

راګ ایمن، کلیان چه د ماښام په وخت غبږول کیږي. راګ بلاول، ګهیځ ویل کیږي، راګ کماوج، تیر ماښام غبږول کیږي، راګ بهیرون ګهیځ مال ویل کیږي، راګ پوروي، ماښام مسال غبږول کیږي، دراګ مارواه دویاو وخت په ماز یګری دي، راګ کافي نیمه شپه ویل کیږي، راګ اساوري دورځي په دوهم پار د ښې غبږول کیږي، دراګ پورويي دغبږولو وخت سهار دي.

راګ توري، دغه شان د (بهوپالي، پیاو، مالکوس) په نامه هم راګونه شته دي، دغه ټول دیسي راګونه دي چه پوهانو جوړ کړي دي. یو بل قسم راګ د (مارګ) په نامه یادیږي چه د دې یوانو را ویستون دي دې قسم راګونو نومونه دادي: (دهرپد، سادهرا هوري)، په هند کښې ځینې راګونه دوروستيه زماني پیدا ښت دي لکه خیال چه سلطان حسین شاه شرقي راویستی دی

ترانه، غزل، قول، نقش و ګل چه د امیر خسرو ایجاد دی. او د نورو نومونه دادي: ټپه، تروټ، چترنګ، سرګم، هولي، ټهمري، دادره، په هندي اصطلاح کښې د «سر، سرتهي، راګ، راګني» نومونه هم شته دي، دهارس د دوهم خسرو په وخت کښې (باربد) نومي یو حکیم اوه پاچائي راګونه، دیرش نغمې او (۳٦۰) راګګي ایجاد کړي وو (۱)

په پښتو موسیقي او سندرو کښې اوس هم د (مقام) اصطلاح شته دي. مثلاً وائي: چه ښه مقام ئې و غبږواه» یعنې ښه راګ او ښه نغمه ئې وویله، درحمان بابا غزلو نه زیات د مقام په نامه بلل کیږي، مثلاً وائي د رحمان بابا یو مقام و وایه.

نوبتونه:

دنوبت اصطلاح په اسلامي دوره پورې اړه لري، عبدالقادر ابن غیبي وائي چه نوبت یو قدیمي شی دی او په څلورو پارچو شامل دي (القول، الغزل، الترانه، الفروداشت) نوبت غبږول په اول سر کښې

(۱) د آجکل مجله (۱۹۵٦ ع، د اګست ګڼه، ص ۱۲ - او ۱۳

دخپلو اکبر او خلافت یو ه نښه وه ، پخوا نوبت غبزول دخلافت په مرکز ونوپورى خاص ؤ او دخلیفه پهدربار کښي! به پنځه وخته نوبتونه غبزیدل(۱) . کوزلاسو امیرانو ته بههم ددری وختیزنوبت غبزولواجازه کیدله.وائی چهعضدالدولة بویهی ته ددرې وختیز نوبت اجازه شوی وه دمصردفا طمیا نو پهعصر کښي بهدعسکری باجه خانی په واسطهنوبت غبزیده.ددوی پهعسکریموزیك کښي (تورم،سورنی،ډول،دماهاوتبله) موجود وو.وائی چه امیرصلاحالدین تهپه دمشق کښي پنځه وخته نوبت غږیده(۲).غیاثالدین غوری بهله خانه سره دسروزرونغارې په بارګیرو بار کړي ولې.

دنوبت دغه اصطلاح په پښتو ادب کښي هم شته اودخکلو پهژبه کښيهم موجوده ده.

حمیدوائي:

رهخسته په مرګیحال ستاله بیلتونه	درقیب سرهوهی ته نوبتونه

هجری وائی:

چهآغاز پهسهرګاه دشاه نوبت کا	راپهیاددهغه تیرعمرنوبت کا

پوهال بچاوړای دی:

سهر سبادی نوبت غبزیبزي	غافله پاځه بلبل چغیبزی

(۱) لمع ص ۲۴۵
(۲)لمع ص ۲۴۶

عربي موسيقي

پهاسلامي دوره کښې دعربودموسيقي تاريخ ډېر روښانه دی ، مګر تر اسلام دمخه هغو مره څرګند نه دی . که څه هم (جارفارمر) دګلاسکو دپوهنتون استاد ليکلي دي چه دجاهليت په زمانه کښې يعنی تر اسلام پخوا اهم ، پهعربو کښې دموسيقي اوساز سرود رواج زيات ؤ . په اخترونو اونورو ښادیو کښې به ښځو تمباو نه وهل او هرډول سازونه به ئې کښول . دی وائي چه موسيقي دعربو په عام ژوند کښې ننوتې ؤ او هرېوښته من عرب به وه سرود کره نجلۍ ساتله . (١)

مګر ډاکتر براون وائي : چه دعربو موسيقي داسلام نه پخوا ډېره ساده شکل درلوداو عرب د غه وخت ديو بيلو نغمو په يو ځای کولو نه پوهېدل او پههارموني بلد نهوو(٢) . دموسيقي دنورو پوهانو نظريه داده چهعربي موسيقي تراسلام پخوا ديوناني، پارسي اوخراساني موسيقي داثرلاندی وهاوله دغو څخه ئې زيا ته اخستنه کړيده (٣)

جارفارمر پهعربي موسيقي کښې دخراساني موسيقي پوره اثرمنئ او وائي چهپارسي افکار او بيا خاص خراساني افکار دعربو په عام ثقافت کښې ننوتي دي . دی وائي چهپهختيځ کښې دساماني او دوريدايرانيفن دپاره هم ليازه برابره او ضافه کړه (٤)

داهم وائي چه عربي موسيقي ديوناني موسيقي پشان ساده اوله يوسترود آهنګو نوڅخه جوړه ده . دعربي موسيقي ايره هغهدولس راګونه دي

---

(١) نفيع ص ١٩

(٢) نفيع ص ٢٣

(٣) څهارخالمر ص ٣١٨

(٤) نفيع ص ١٢٢ه

چه له یونانی موسیقی څخه اخستل شوی دی . عربی موسیقی له یونانی موسیقی
څخه نور هم ډیر آهنګونه اخستی دی او دفیثا غورث د ګامونو پیروی
ئې کړی ده . ولی په دی کښې هیڅ شک نشته چه په اسلامی دوره کښې
دعربی موسیقی دشهرت انګازې هرې خواته تللی دی او په هرڅای هر
ځای ئې دخوږو نغمو اثرپروت دی . داسلام درا تلونه وروسته څلور
دموسیقی مرکزو او بیا وروسته بغداد دمشق ، قرطبه او قاهره دموسیقی
د پالنې او روزنې ستر مرکز ونه شول . په عربی موسیقی کښې لومړی
سمون ، بدلون او ژوندون اسحق موصلی او بیا وروسته صفی الدین
راوستی دی چه دواړه دعباسیانو په مرکز بغداد کښې اوسېدل .
عربی سندرپوهانو په آخر کښې دیونانیانو طرزونه واړول او نوی طرزونه ئې
راوویستل . تردې چه دموسیقی په فن کښې ئې د یونانیانو هم پښه
واړوله (۱) فارابی او ابن سینا هم دموسیقی په فن کښې ډیر څه زیات
کړل . داسلامی دورې هر یو لوی اوستر عالم دموسیقی په باب خامخا
یو کتاب یا یوه رساله لیکلی ده . علی بن حسین بن محمد الاصفهانی
په (الاغانی الکبیر) کښې دهر یو دموسیقی د زړو کالو تاریخ
په ډیر تفصیل تکی په تکی بیان کړی دی چه په وروسته کرښو کښې به
ته په لنډ ډول اشاره وکړی شی .
عربی موسیقی په موجوده وخت کښې ښه نوم او شهرت موندلی دی
ام کلثوم، عبدالوهاب لیلی مراد او نورو عربی سندر غاړو خوږو حنجرو
دعربی موسیقی دې درجې ته ورسوله ، چه دختیځ راډیوګان ددوی دخوږو
تیکاوله غږو او په خپر شپه نشی سبا کولای نن عربی موسیقی به هر ځای
کښې زیات شهرت او نوم لری او اوریدونکی ته ئې ډیر زړونه تږی او لېواله دی .

---

(۱) د چارفارمر مقاله ـ

د عربي ساز آلې

جارفار مر په خپل کتاب د عربو دموسيقى تاريخ » کښې ليکلي دي :
چه عربو دجاهليت په زمانه کښې هم دساز آلې دراودې اود (عود، د ف ،
طبل ، مزهر ، موتر) په نومو يادېدلې (۱) چنگ او تنبورهم پکښې
رواج درلودمگر دغه دواړه آلې ئې له خراسان او باختر نه اخستي دي
چنگ د عربو په نظر کښې دقانون يو قسم دی چه دوی ئې (صنج) بولي او
په انگريزي هارپ نو مېږي . وائي چه عودهم عربو له خراسان څخه
اخستی دی . پخوانی عودڅلور تاره درلودل چه په خراسان کښې پنځم
تار باله شو . د غه څلور تارېز عود په عربو کښې (زلزل) نومی سندر
غاړي په کامل عود دواړاوه او د(عودالشبوط) په نامه ئې ياد کړ(۲) پس له
هغه پنځم تار پکښې (زرياب) نومی موسيقی پوهانديات کړ . په عربي
رواياتو کښې وائي چه(عود)د(لامک) اختراع دی ، طبل او دف دده
د زوی(توبال) ايجاددی (۳) پسې رول د عربي سازپه آلو کښې نوري هم
ډېری آلې له بل ځای نه اخستل شوي دي ، وائي چه دقو بوز،
اوزان)دعودله کيلې دو مره ترکي آلې دي چه دا وبيانو په وخت کښې مصر
ته راغلي دي ، دغه وخت قوبوز پنځه تاره او(اوزان) درې تاره درلودل
، په اندلس کښې د ساز يوه آله(قيثاره) نومېدله(٤) په عربو کښې دعود
له کيله نوري آلې د(المزدر ، بربط ، کران ، موتر) په نو مو يادېدې
چه ځينې کسان دغه ټولې آلې پرشی بولي.

---

(۱) تميم ص ۲۵
(۲) تميم ص ۱٤۳
(۳) تميم ص ۱۵
(٤) تميم ص۲٤۸

قانون اوازهته هم په عربی آلو کښې راغلی دی ، د لمه ورووستیه آله دعبدالمؤمن صفی الدین رڅونه ده په (کنزالتحف) کښې راوړی دی (۱) چه صفي الدین د (المغنی) په نامه یوه آله راویستلې وه چه هم قانون ته ورته وه اوهم ښو دته ،

سورنی او شپیلی هم په عربی ساز کښې شته مګر په اصل کښې له باختر نه تللي دی ، په عربی ساز کښې چه اوس کومی آلې موجودې دي نو ونه ئې دادي : (مزمار ، سرنای ، نای ، اشبابة ، الصفارة ، الیراع ، الشاهین ، الزماره ، الزلامی ، القصبه ، البوق ، النفیر ، ارغنون ، ارمونیقی ، کوس ، نقاره ، دبداب ، القصعه ، طبل المرکب ، الدف ، الطبل الطویل او نور)

عربی سندرپوهان او سندرغاړی ،

دعربی موسیقی او یمؤرخ الاصفهانی په (الاغانی) کښې لیکی چه د اسلام د دوری لومړی عربی سندرغاړی (طویس) نومیده ، چه په مدینه کښې زیږیدلی دی . ده ددریم خلیفه په زمانه کښې شهرت وموند وائې چه ده په تمبل له ځانه سره په څادر کښې ګډ ځاوه .

طویس نرښځی ؤ اودده مشهور شاګرد (دلال نافذ) هم نرښځی اوښه سرود کړو .

المسعودي لیکلی دی چه عبدالله بن جعفر د موسیقی سره مینه در لوده دده ځای دموسیقی د پالنې مرکز ؤ ده دخپل عصر دمشهورو سندرغاړو لکه طویس ، سایب خاثر ، نشیط ، نافع الخیر ، بدیح الملیح او نورو پالنه کوله دغه شان عاشیه در بنت سعد ، مصعب بن زبید ، عایشه بنت هم

(۱) قمع ص ۲۴۸

دموسیقی له‌طرفه‌ دا را و شغه وو(١)
د(الاغا نی په‌روایت‌عزة‌المیلاد او ابن سریج یوځل دسکینې بنت حسین
په‌ کاله‌ کښې‌ دخلک ودوړاندې ساز کړی ؤ.
دمدینې اومکې په‌ سندر غاړو کښې نور مشهور کسان‌هم شته‌ لکه
قند ا لمدنی چه‌دسعدبن ابی‌وقاص آزاد کړی مریې ؤ
دبنی امیهٔ خلیفه گا نو په زمانه‌ کښې هم عربی موسیقی ته‌ پوره توجه
شوی ده او په‌ دغه وخت کښې زیات‌سندر غاړ ی پالل‌شوی اور وزل
شوي‌دي‌وائي چه‌لومړی‌یزید(٦٨٣ ع)ده‌وسیقی‌سره ډیره علاقه درلود له
بشراوعبدالملك‌دمروان زامن پخپله هم په‌موسیقی پو هیدل .
دلومړی ولید (٧١٥ ع)په‌وخت کښې مو سیقی‌ښه پرمخ تګ وکړ .
دوهم یزید (٧٢٤ ع) هم‌دموسیقی شوقمن‌ؤ . دوهم ولید (٧٤٣ ع)خوپه
موسیقی کښې ډوب ؤ . ده‌ به‌(معبد)نومی‌سندرغاړی‌ته‌(١٢٠٠٠)دیناره
معا ش ور کا و ه (٢) دامو یانودزمانی مشهور سندر غاړی دادی .
ا بن سریج ابن‌مسجح سعیدالغریض،عطارد،مالک،ابن عایشه عمرا اوادی،
نشیطر ، ابن محرز .
په‌ ښځینه سندر غاړو کښې عزة‌المیلاء ، جمیله ، حبابـة ، سلامة ،
عقیله دزیات شهرت خاوندانی‌دی .
دعباسی خلیفه گا نو په‌ وخت کښې هم دنورو لطیفه فنونو په‌ شان
موسیقی ته‌هم زیاته‌توجه شوی ده، په‌ دې‌دوره ، کښې بغداد دعلم،ادب،
شعراوموسیقی‌دپالنی‌مهم مر کزؤ. په‌دې‌پالنه کښې‌دبلخ‌دبرمکی کورنۍ

---

(١)تمع ص ٢ ع
(٢) تمع ص ٩٩

کورنیه اویان لکه: خالد، یحیی، جعفر او فضل هم لوی لاس لری.
پهعباسی خلیفه گان و کبنې مهدی، منصور، رزوی او هادی، موسیقی لهپیناو ښخهوو .

وائي چه هادی په بوخل باندی ابراهیم موصلی ته(۱) یو نیم لك دیناره ور کړی وو. سیاط او ابراهیم الموصلی ددوی ددربار مشهور سندرغاړي وو. وایې چه ابراهیم په بغداد کښې دموسیقی دزده کړې یوه مدرسهجوړه کړې وه . دهارون الرشید دربار خود موسیقی له فنکارانو ښخه خولې ترخولې ډک وو. دهارون خور (عاية) هم پهموسیقی پوهیدله.

دده ددربار مشهور سرود گر او سندر غاړي دادی:

حکم الوادی، ابن جامع، مخارق، یزید حورا، زلزل، حنین، محمد بن حارث، فلیح بن ابی العور ، دهارون الرشید ددربار ترټولو مشهور سندر بو هاند اسحق موصلی دی، وائي چه پهعربی موسیقی کښې له ده نه زیات پوه او عالم نهدی تیرشوی. امین دهارون ځوی به خپل ټول وخت له سندرغاړو سره تیراوه. دمامون پهزمانه کښې دبغداد په بیت الحکمة کښې دموسیقی تدریس هم شروع شو ، خلیفه الواثق په خپله هم په موسیقی پوهیده او ښه عود به ئې واهه(۲) دغه وخت په بغداد کښې دموسیقی دوه ډلې موجودې وې یوهداسحق موصلی او بلهدابراهیم بن المهدی ډلهوه چهاومرې دلرغونی موسیقی او دوهمه دنوی موسیقی ملګرې وه.

پهعباسی دوره کښې ځینې نوراوی اووارهسندرغاړي تیرشویدی لکه او صدقة، ابوالحسن علی بن عبدالله، محمدبن حمزة، اسمعیل بن هربند،

(۱) تمع ص ۱۱۱
(۲) تمع ص ۱۱۵

برصوما،زنام،دادواړه دابراهیم موصلی شا گردان وو وائی چه زنام،وه شپیلۍ هم جوړه کړې وه چه (زلدمی) نومیدله (١) زبیر بن رحمان دمکی سندر غاړی ؤ.

دعباسی دوری په شخمنو کښی بصبص ، عریب ، عبیده مشهوري سندر غاړی وی،وائی چه‌د (عریب)دوه‌زره آهنگونه یادوواوپه تنبوریه مشهوره‌وه‌ولی چه ډیرزورورتنبوریی غبزاوه .

شاریته،بذل،دنانیر، محبوبه هم‌ددغه وخت نومیالۍ سندر غاړې ده غرض‌داچه‌دعباسی خلافت په‌طلائی‌دوره کښی‌عربی‌موسیقی ښه وده کړې‌ده اودغه دوره دموسیقی د ترقۍ یوه‌رو ښانه اوځلا نده دوره گڼل کیږي ددې طلائي دوري دخوند اولذت قصی په الف لیله کښي اوس هم ډیر زړونه په جوش اومستۍ‌را وستلا ی‌شی .

په اندلس کښي هم دموسیقی انگازي ختلي ، دو هم عبدالرحمن (٨٢٢ ع)دموسیقی‌یوز بردست‌پالونکی‌ؤ. زریاب دده ددر باریوډ برمشهور اونومیالی سندرپوهاند دی .

زریاب ول په بغداد کښي ؤاوداسحق یویوه شاگردؤ مگر بیاداستاد درخې په وجه اندلس‌ته ولاړاوددوهم عبدالرحمن په‌دربار کښي دلوړې درجی اِخاوند شو .

دده سره یې په یوه کاسه ډوډۍ خوړ له اوځلویښت زره دیناره ئې روزینه ورکوله . زریاب په(قرطبه) کښي د موسیقی یوه‌لویه مدرسه‌هم جوړه کړې وه . وائي چه زریاب په عود کښي پنځم‌تارزیات کړی ؤاو دگر کس له‌پنجوئي شابازجوړ کړی ؤ(٢) په اندلس کښي داشبیلی‌ښار

---

(١) تمع ص ١٥٥

دموسیقی مرکزو اوډیر نومیالی سندرغاړی اوسندرپوهاند پکښې منځ ته راووتل.

په اندلس کښې نورهم مشهورسندرغاړی تیرشوی دی لکه عباس، منصور، عبدالوهاب، ابوالمجد، ابوالفضل، ابن ناقیا، اسحاق، اوپه ښځو کښې. ولادة، هنده، نزهةاو نوری یادیږی.

دمصرفاطمی خلیفه گانوهم دموسیقی شوقمن او پالونکی وواو ددوی په وخت په مصرکښې موسیقی ښه ترقی کړېوه.

دمصرایوبیان هم دموسیقی په برخه کښې بی علاقې نه وواوابوزکریا او ابونصرددغه وخت مشهورسندرپوهاند دی. (۱)

دعربی موسیقی پوهان اوددوی آثار:

د موجوده معلوماتوله مخه دعربی موسیقی لو مړی اثر دامو یا نوپه وخت کښې (یونس الکاتب) لیکلی دی چه (الاغانی) نومیږی.

خلیل بن احمد (النغم او الایقاع) په نوموړوه کتابه لیکلی او دموسیقی قاعدې ئی جوړی کړی دی. دعباسیا نو په وخت کښې د غه وروسته کتابونه لیکل شوی دی:

دیحیی الملکی له خواد الاغانی کتاب، داحمد بن یحیی له خوا (مجردفی الاغانی)، یعقوب بن اسحق الکندی (۸۱۳م) د عربو یو ستر فیلسوف دی، وائی چه ده په موسیقی کښی اوه کتابه لیکلی دی مگر په عمومی کتابخانو کښی دده دوه رسالی موجودی دی یوه د آهنگونو دتر کیب رساله چه د اکسفو رډ په کتابخانه کښې ده او بله دموسیقی اجزاورساله چه دبرلین په کتابخانه کښې ده.

ابوزیدحنین له یونانی څخه دموسیقی یو کتاب په عربی ترجمه کړی دی

(۱) تمم ص ۲۲۸

چه قلمي نسخه ئې ده . او نيخ په کتابخانه کښې شته «۱»
بذل د الاغاني په نامه يو کتاب لري . د نانير هم د (مجرد الاغاني) په نامه يو کتاب
کښلى دى .

محمد بن محمود د آملي په (نفايس الفنون في عرايس العيون) کښې
د موسيقي تاريخي څيړنه کړيده .

ابن الکلبي (۸۱۹م) د النغم او کتاب القيان په نامه دوه مشهور کتابونه
ښکلي دي چه د موسيقي او ادب اساس او بنياد گڼل کيږي . اسحق موصلي
د (الاغاني) په نامه يو مهم کتاب ليکلى ؤ .

خليفه المعتز (۸٦٦م) د (شارية) د ستبرو په باب يو کتاب درلود .

احمد بن الطيب السرخسي (۸۹۹م) د الموسيقى الکبير مؤلف دى .

ابو نصر فارابي په موسيقي کښې ډير آثار ليکلي دي . دده د
(الموسيقى الکبير) نومي کتاب ډير مشهور دى . يوه نسخه ئې د (مادريد) په
کتابخانه کښې شته .

زرياب په اندلس کښې د موسيقي لوى عالم او مؤلف دى . دى
د (الاغاني) په نامه يو مهم کتاب لري بل کتاب ئې (الآلات الموسيقيه)
نوميږي (۲)

نفخ الطيب نومي کتاب ليکي چه دده غوندې خوږ آوازى به بيا څوك
پيدا نشي (۳) محمد بن زکريا رازي د (مجمل في موسيقي) خاوند دى .

ثابت بن قره هم يو نوميالى موسيقي پوهاند دى .

---

(۱) تسع ص ۱٤۹

(۲) دخپلو الکه مجله د چاپ د ۱۹۵۸ د دسمبر گڼه .

(۳) دزرياب په نامه دمشهور دښار شمالي خواته يو نوى ودانۍ شوى ده چه زرياب
گيالرى نوميږي .

علي بن حسين بن علي المسعودي (٩٥٧ م) دعرب ستر مؤرخ پەمروج الذهب کښې پەموسیقی باندې یو فصل لیکلی دی دموسیقی ، رقص او نغمو په باب ومفصل کتاب هم لری دغه شان د(الزلف) په نامه هم د نغمو او تارو نو په مناسبت کښې یو اثرلری (١) علی بن حسین بن محمدالاصفهانی (٩٦٧م) دالاغانی الکبیر په نامه یو ډیرستر کتاب لری چه دعربو دموسیقی دزرو کالو تاریخ پکښې بیان شوی دی . دا کتاب په ٢٠ جلده کښې په ١٨٦٩ کښې چاپ شوی دی. ابن خلدون ورته د عربو د وان وائي . ابوخشیشه دالمغنی الجدید ، په نامه یو اثرلیکلی دی .

جحظة البرمکی (٩٣٨م) ، دتنبور یو تاریخ کښلی دی . ابن عبدالله به په اندلس کښې د(العقدالفرید)په نامه یو مشهور اثرلری چه یو فصل ئې دموسیقی دلحنونو په باب دی .

عبیداله بن خردادبه (٩١٢م)هم په موسیقی کښې یو کتاب درلود ، دده پلارد خراسان والی اودی داسحق موصلی شاگردو .

منصور بن طلحة د(مؤنس فی الموسیقی) لیکوونکی دی .

حسن بن موسی دالاغانی په نامه یو کتاب لیکلی دی .

ابن الضبی (٢٦٠م)چه په بغداد کښې دشافعی فقهې عالم وُ دهٔودا وملاهی په نامه یو کتاب لری ابو الفرج محمد بن اسحق البغدادی (٩٦٠م)د(الفهرست) په نامه یو مهم کتاب لیکلی دی چه دموسیقی دیو هاغو په باب نبه معلومات لری . په دغه کتاب کښې دموسیقی ډیر کتابونه ذکرشوی دی چه اوس نه پیدا کیږي ، محمد بن احمد الخوارزمی (٩٩٢م)دمفاتیح العلوم په اووم

---

(١) نمع ص ١٩٠

با ب کښې دموسیقی په باب ډیر ښه تاریخی معلومات راغونه کړی دی (١)

داخوان الصفا په (٥١) رسالو کښې یوه رساله دموسیقی په باب لیکل شوی ده (٢) ابو الوفاء البوزجانی (٩٩٨) د (مختصر فی فن لایقاع) په نامه یو اثر لری. المجریطی اندلسی او ابن یونس المصری (١٠٠٩ ع) چه د ریاضی لوی عالمان وو په موسیقی کښې هم رسالې لری.

حسین بن علی المغربی (١٠٢٧ م) دالاغانی د کتاب تولونکی دی.

محمد بن عبیدالله دمختار الاغانی په نامه یو کتاب کښلی دی.

ابن الهیثم البصری (١٠٣٩م) په دې نامه یوه رساله لری چه نوم ئې دی (رسالة فی تأثیراة اللحون الموسیقیه فی النفوس الحیوانیة) (٣)

حجة الاسلام امام غزالی (١١١١ م) هم داحیأ العلوم او وم فصل دسماع په باب لیکلی دی او دسماع پوره ملګرتیائې کړې ده.

دغه شان ددوه ورور مجدالدین احمد بن محمد هم په بوارق السماع، کښې دموسیقی په باب څیړنه کړې ده (٤)

د (١٢) قرن په سر کښې ابن باجه (١١٣٨م) په اندلس کښې دموسیقی ستر عالم تیر شوی دی ده په مغرب کښې هغه مقام درلود چه په مشرق کښې فارابی درلود ابن باجه دارسطو په السماع الطبیعی، شرح لیکلی ده.

دغه شان په اندلس کښې ابن سبعین د (الادوار المنسوب) کتاب او ابن الحداد د (تعلیم الموسیقی) او ابو الصلت امیة د (رسالة فی الموسیقی) کتابونه لیکلی دی.

---

(١) تمع ص ٢٥٣

(٢) اخوان الصفد لسم قرن په پای کښې دیوی علمی دلې نوم دی چه په بصره کښې شر ګندشوی وو

(٣) تمع ص ٢٦٠

(٤) تمع ص ٢٢٩

دغه وخت په عراق کښې ابن النقاش او ابو الحکم الباهلي دموسيقي ستر پوهان وو (١)

ابو نصر اسعد دمشقي ، کمال الدين بن منعه ، وصلي هم په موسيقي کښې پوره مهارت درلود او ابو نصر د (رسالة الادوار) ليکونکی ؤ .

عبداللطيف البغدادي (١٢٣٢م) د (کتاب السماع) ليکونکی ګڼل کيږي .

مفتي عبدالرحمن بن ابراهيم (١٢٩١م) د (کشف القناع وحل السماع ، په نامه يو کتاب تاليف کړی دی .

محمد بن اسحق د موسيقي په علم کښې يو جامع کتاب ليکلی دی .

ابن رشد مشهور اندلسي فيلسوف د (شرح الموسيقي) په نامه يو کتاب ليکلی دی او ځينې وائي چه ده دارسطو د (السماع الطبيعي) شرح هم کړی ده (٢) .

ابو بکر ابن عربي داشبيلي قاضي هم (١١٥١ع) د موسيقي په باب ليکنې کړي دي . او د موسيقي ملګر تيائې کړې ده .

اعلم الدين قيصر مصري هم د موسيقي ښه عالم او ماهر ؤ . احمد بن محمد الاشبيلي (١٢٥٣ع) د (کتاب السماع واحکامه) رساله ليکلې وه . (٣)

ابن اثير او ابن طبري هم د موسيقي په برخه کښې څه ليکنې کړيدي دغه شان ابن خلدون او ابن خلکان هم د موسيقي په تاريخ کښې ځينې ليکنې لري . د ابن خلکان اثر د موسيقي په تاريخ کښې ښه معلومات ور کوي .

ابن ابي اصيبعه (١٢٧ م) او ابن سعيد المغربي هم د موسيقي مؤرخين

---

(١) تمع ص ٢٣٧

(٢) تمع ص ٢٦٥

(٣) تمع ص ٢٣٠

دی،او مېږی عالم د(اخبار العلماء الموسیقی) په نامه یو کتاب لیکلی دی (۱)

دجرجی زیدان داسلام دتمدن تاریخ هم دعربو په موسیقی ډېره رڼا اچولی ده او اسلامی دایرة المعارف هم په دغه باره کښې څه لیکلی دی .

ابن القفطی مصری (۱۲٤۸م) دموسیقی د پوهانو په باره کښې و او ی مأخذ گڼل کیږی .

المقری دموسیقی په تاریخ کښې د(نفح الطیب) په نامه یو اثر لری .

نصیرالدین طوسی(۱۲۷۳م) دموسیقی یو ستر پوهاند و . ده د موسیقی په علم کښې یوه رساله لیکلی ده چه یوه نسخه ئې د پاریس په (هلیه) کتابخانه کښې شته،طوسی دیو قسم فلوت راویستونکی هم و لی چه(مهتردودوك) نومیده ، څښې کتاب و (کنز الحنف)هم ده ته منسوب کړ ی دی .

حاجی خلیفه او قطب الدین شیرازی (۱۳۱۰م) دموسیقی په پوهانو کښې حسابیږی . شیرازی د(درة التاج)په نامه یو کتاب لری چه دبرطانیی په موزیم کښې شته او یو باوری کتاب دی .

په الف لیلة ولیلة کښې هم دموسیقی خبری شته دی.د مرئة النغمات الثمان په نامه یو کتاب په مادرید کښې لیدل شوی دی. دمحمدمراد یوه غوره رساله دبریتانیی په موزه کښې شته دی .

د(صفاء الاوقات فی علم النغمات) کتاب درویش محمد لیکلی او په قاهره کښې(په ۱۹۱۰م) کال چاپ شوی دی.

(تاریخ الموسیقی العربی کتاب دجارج فارمر اثر او یو مهم کتاب دی چه دموسیقی یو ستر مأخذ دی.دا کتاب دکتور حسین نصار په عربی ترجمه کړی او په (۱۹۵٦ع) کال په قاهره کښې چاپ شوی دی

مولانامبارکشاه دصفی الدین د کتاب شرح لیکلی ده .

---

(۱) [illegible] ص ٦٦٣

هندی موسیقی

دهند خلکو دعوه داده چه موسیقی د کاینانو خالق (بر هما) پیدا کړی د ه او بیا دافغانستان په لار ایران او یونان ته تللی د ه ، ځینی وائي چه موسیقی دمهادیوجی او کرشن جی راویستون او ایجاد دی (۱)

موسیقی په هند کښې له پخوانی زمانې څخه دتبر ک او پا کې مقام درلود اودعبادت او نما نځنی وسیله وه دغه عقیده او گر و هه او س هـم شته او هلته موسیقی دمذهب یو جز گڼل کیږي .

دهندی موسیقی تاریخ په ښکاره ډول له بودائي زمانی څخه شروع کیږی تردغه پخو ا په وید یائي زمانه کښې هم موسیقی خپلې لوړ ې دورې تیری کړی دی ،مگر دغه دوره دافغانی او هندی آرینوشریکه دوره گڼل کیږي .

وائي چه دموسیقی فن په هند کښې د(موریه) کورنی راویستلی او دغه ښکلی فن ددوی دزیاراو پام په وجه دهند په ځمکه کښې خپور شوی دی(۲)

دانگر یزی لیکوالو په نظر په موسیقی باند ی لو مړ ی کتاب (پانی نی) نومی ستر عالم لیکلی دی . دی داسکندر همز مانه (٤٠٠ ق م) او داتک دسیمی او سیدونکی ؤ ، نزدی دوه زره کا له پخوا په رامایں او مهابارت کښې چه دهندی ارینو دوه مهم کتابونه دی هم د مو سیقی بیان راغلی (۳) . د هند دموسیقی په فن کښې تر میلاد وروسته لومړی کتاب په دریم قرن کښې (دناتیاشاستر) په نامه د(باهر اموتی) له خوا لیکل شوی دی. بیا په دولسم قرن کښې (را گ ترنگنی) نومی کتاب په دغه فن کښی

---

(۱)دهند دآجکل مجله(١٩٥٦ع)داگست گڼه .

(۲)دثقافة الهند مجله .

(۳)دآجکل مجله ص ١٣ـ١٤

تر ټولو مشهور اثر ګڼل کیږي . په دیارلسم قرن کښې دپنډت سارنګ دیود(سنګیت رتناکر) نومی کتاب ښه شهرت لري په دغه قرن کښې یو بل کتاب د(ګیتا ګوندا)په نامه یادیږي .

دهند په زړو کتابونو کښې یو کتاب (بریهاددیزی) نومیږي چه د(ماتنګ)نومي پوهاند تالیف دی . په دې کتاب کښې دغه اته راګونه راغلي دي :(ساکاراګ، ګاکوبها،هارمانا ،(١) پاتچاماروپا ، ساتهارتیا ، ګاندهارا،(٢)پاتچاماوشاها، کایسیکا)یو بل کتاب(اسنګیت مکارندا) په نامه یادیږي .

هندي موسیقي دبودا په زمانه کښې او بیا په پنځم عیسوي قرن کښې یو اصولي شکل موندلی دی چه بیان ئې په(پنج تنترا) کښې موندل کیږي .

دهند پوهان دهند موسیقي په او وسورونو اوتالونو ویشي چه په هندي کښې ورته (سپتك)وائي.دغه سورونه دلېنوسا کښودنو مونمایندګي کوي او په دې ډول دي : سرج (دتاوس آواز) رکهب ګندهار ، د(ورغومي آواز)مدهم(دزاني آواز) ، پنجم (دکویله آواز) دهیوت (دچیندخي آواز)،نکهارد(پیل آواز)اوپه سپك ډول(ساري، ګا،ما،پا،دها، نی)ویل کیږي په هند کښې دموسیقي دپوهانو دپاره پنځه درجې تاکل شوي دي چه نومونه ئې دادي:

(١-پنډت،٢ ګنی،٣- ګندهرب،٤ ګاین،٥-نائیك).دنائك درجه تر ټولو لوړه ده اوهغه چاته وایه شي چه دموسیقي په علم او عمل دواړو کښې بې مثله

---

(١)دپښتون زغ مجله دهندي مجلو په حواله .

(٢)ګندهارا دګندهارا دولایت راګ معلو میږي .

اوبی جوړی وی. دغه کلمه په پښتو کښې دبادار اومشر په معنی موجوده ده لکه چه وائی فلانی زمانایك دی.

په اسلامی دوره کښې هم د هند موسیقی پوره وده او ترقی و کړه او اسلامی پاچاهانو ددې فن په روز لو کښې لویه برخه واخسته، عالما نو پکښې کتابونه ولیکل او صوفیانو او ولیانو پکښې دخدای د پیژندنې او نمانځنې نوبتونه و غبزول. په صوفیانو کښې قطب الدین بختیار کاکی، شیخ معین الدین چشتی او نظا م الدین اولیا په هند کښې د صوفیا نه موسیقی په رواج کښې ډیره برخه لري. ددوی په طریقه کښې موسیقی دزړه دپا کېدو اوصفائی لویه وسیله ده. شیخ نظام الدین بدایونی وائي چه ما په یوه خانقاه کښې قطب الدین ولید چه دساز په وخت کښې په مستۍ راغی اوبی هوشه شو (۱) دهند په اسلامی پاچاهانو کښې بهأ ا لد ین بلبن او کیقباد دموسیقی ډیره پالنه کو له، جلال الدین خلجی دساز او موسیقی سره زیاته مینه لرله، ده په دربار کښې ډیرسندرغاړی اوسرود ګر ر و ز ل شوی دی امیرخسرو وائي چه موسیقی دده ساوه اویو ساعت په پرې بې سازه نه تېریده، علاؤالدین خلجی د موسیقی هنر ډیری لوړی درجی ته رسولی ؤ (۲)

امیر خسرو دهلوی دده په ز مانه کښې دموسیقی اوشعریونومیالی، ستر پوهاند اولوی استادؤ. وائی چه ده په ایرانی او هندی ساز کښې لوی لاس در لودنو ددواړوله یو ځای کولو شخه ئی نوی را ګونه راویستلی دی چه د(ایمن ترانه، قول، ساز ګری) په نوموپادیږی. د(سیتار)درا ویستو

---

(۱) ثقافة الهند، جون ۱۹۵۳ ع.

(۲) ثقا فة الهند.

نسبت هم ده ته شوی دی. هندی روایتونه وائی چه دستار اصل (وینا) ده.
ویناسخته وه، تارونه‌ئی ډیروو نو امیرخسرو ورله تارونه کم کړل او دری
تاره‌ٔ یاسه تارئی تری جوړ کړ (۱) مګر په هند کښی دا وسنو پوهانو
لکه ډاکتر سیدرغیب حسین او ډاکتر محمد و حید نظریه داوه چه ستار
دلسمی عیسوی، پیړی نه پخوا په منځنی ایشیا کښې موجودوو او دا میرخسرو
ایجاد نه دی (۲)
دهند دجونپور پاچاهانو دیوفن په حیث دموسیقی روزنه او پالنه کړی
ده. په تیره سلطان حسین شرقی (۹۰۵ ه) د دې ډګر یوستر پهلوان دی . دی
پخپله هم په موسیقی کښې ښه استاذ اود (دهرپت) له نغمی څخه‌ئی د (خیال)
نغمه راویستلی وه. سربیره پردې دنورو راګونو راویستونکی هم ګڼل
کیږی. دمالوی ګجرات، او بنګال اسلامی پاچاهان هم دموسیقی مینان
او کلک ملګری وو. دابراهیم عادلشاه په وخت کښې په (بیجاپور) کښې کاله
په کاله دموسیقی ډیوی بلېږوی. د ګجرات سلطان مظفر (۹۲۳ ه) په موسیقی
کښې زیات شهرت او مهارت درلود، دده دزمانې استادانو دده په شاګردی
فخر کاوه. دده زوی سلطان بها درهم په موسیقی کښې دپوره پوهی
خاوندو (۳) نایك بخشو او نایك بیجو او نایك ګوپال دده ددربار مشهور
موسیقاران وو.
سلطان بازبهادر د مالوې پاچا د موسیقی په فن کښې ښه
ماهرو دده سازته بازخانی ویل کیده . دمغولی پاچاهانو دربارونه هم
دموسیقی له پوهانو، سندرغاړو او سرود ګرونه ډك وو. ملامبارك د اکبر باچا
په دربار کښې دموسیقی یو کره عالم او ماهرو د ملا عبدالقادر بدایونی

(۱) ثناوالله‌هند ۱۹۵۳ د مارچ ګڼه.
(۲) دهند آجکل مجله (۱۹۵٦ د اګست ګڼه ص ۵۸
(۳) مولانا آزاد، غبار خاطر ص. ۳۲۔

غوندی یو دیندار عالم دیین په غبزولو کښې لوی لاس درلود . علامه سعداله اوشیخ معالی هم دموسیقی په ناز کیو ښه پوهیدل .

شیخ علاؤالدین، شیخ جمالی اوشیخ گدائی هم په دغه زمانه کښې دموسیقی پوهان وو (۱)

ابوالفضل لیکی: چه اکبر باچا موسیقی ته په درنه ستر گه کوری . دده په دربار کښې ډیر سندرغاړی موجوددی. چه په ټولو کښې «تان سین » لوی استاذدی. دده اصل نوم (ترلوچن داس) او (تان سین) ئې لقب ؤ چه معنی ئې د (نغمی او لحن شاه باز) یادساز پاچا کیږی.دی اصلاً هند وؤ مگر وائې چه بیاوروسته مسلمان شوی ؤ. جهانگیر ، شاهجهان او اورنگ زیب هم دموسیقی مینان وو.دجهانگیر په وخت کښې دموسیقی زده کړه یولازمی شی ؤ لال خان دشاه جهان ددربار تر ټولو مشهور سندر غاړی ؤ وائی دا کبر پر غلگر چه به له جگړ و اولوټ نه راستانه شول نو خپله دمه به ئې په موسیقی برابروله . دمغولو ددربار سرداران لکه بیرم خان، عبدالرحیم خان خانان.زین خان کوکه میرزا غازی خان داټول دموسیقی شوقیان اوماهران وؤ (۲)

فقیر الله سیف خان دعالمگیر دزمانی یو امیر ؤ، په هندی موسیقی ښه پوهیده، ده د(راگ داپن) په نامه یو کتاب له سانسکرت څخه په پارسی ترجمه کړی ؤ(۳) شیر خان لودهی هم په دغه زمانه کښې دموسیقی یو مشهور پوهاندؤ په ایرانی او هندی موسیقی باندی ئې یو لوی کتاب لیکلی دی او په (مرآة الخیا ل)

---

(۱)غبار خاطر ص۲۲ ٤

(۲) آجکل(۱۹٥٦داگست مجله ص٥٥.

(۳)غبار خاطر ص١ ۳.

کبنۍ هم د موسیقۍ یو فصل لري (۱)

شیخ عبدالواحد بلګرامي د شیرشاه د زماني یو لوی صوفي او د هند د موسیقۍ یو ستر عالم ؤ د هند مشهور مؤرخ محمد قاسم فرشته هم د موسیقۍ په باره کبنې یوه کتاب لیکلی ؤ. د مغولو د زماني نور مشهور سندر بوهاند او سندر غاړي دادي : بابه رام داس چه د تان سین استاد ؤ، سورداس ، چاندخان، سورج خان، دوایره و رو نه وو. یوه په دورځې او بل په د شپې راګونه غبږول. تان ترنګ خان د تان سین زوی ؤ . دغه ډول دا کبرپاچا په زمانه کبنې و و میرزاعاقل ، لال خان او خوشحال خان د شاه جهان د دربار سندغاړی وو . نعمت خان د پرمول خان زوری او فیروز خان هم د مغولو د وروستی وخت په سندر غاړو کبنې حسابیږی (۲) تان رس هم د دغه وخت لوی موسیقاردی. رصل نوم ئې (قطب بخش) ؤد (تان رس) خطاب د مغلو آخری باچاد بهادرشاه ظفر ، ور کړی ؤ .

په هندوستان کبنې موسیقی تل د یو فن په توګه پالل شوی ده او په ډېره درنه سترګه ورته کتل شوی دی او اوس هم کتل کیږی.

د اوی یو پاچاهانو په دربارونو سربیره د نوابانو او والیانو په دربارونو کبنې هم ددې لطیف فن ډېره نمانځنه او پالنه شوېده. په دې سلسله کبنې د حیدر آباد، ګوالیار، حیدرآباد ، الور ، جو دهپور، رامپور او تونک ریاستونه په خاص ډول د یادونې وړدی. د بنګال، بهار او پنجاب په ریاستونو کبنې هم دې فن ته په لوړ نظر کتل شوی دی . وائي چه د جیپور په ریاست کبنې یو نیم سل تنه سندر بول او سندرغاړی په ډېر عزت او درناوی اوسېدل. په دغه دربار کبنې

---

(۱) غبار خاطر ص ۳۲۷

(۲) آجکل - اګست ۱۹۵۶ ص ۱۰۶

دموسیقی دفن شه عالم (بهرام خان) وه‌ېد. ده یو مورخی دمهاراج په‌در بار کښې دتولو سندر پوهانو دوړا ندې وو ل : کوم وخت چه دخدای په‌در بار کښې دعلم ویش کیده نو هغه مال وازي زه حاضر وم او په دغو کښاو کښې بل یو هم نه ؤ (۱)

دهند وروستني ستر خلک هم ده‌وسیقی کلک ملګری وو . لکه چه مولانا ابو الکلام آزاد موسیقی ډېر شوقمن ؤ . دی په‌خپل غبار خاطر کښې لیکی: چه ما په اولس کلنۍ کښې دستار په‌زده کړه لاس پوری کړ. مستیاخان نومی سندر پوهاندمی استاذ ؤ .دی وائی مادموسیقی شغل ددې دپاره کاوه چه دطبیعت برابری او دفکر نرمې ېې له مو سیقی څخه نشی حا صلیدای . مو لانا (دمعارف النغمات) په‌نامه یو کتاب هم لیکلی او چاپ شوی دی (۲)

په ګاند هی باندې هم د موسیقی اثر پروت ؤ او له موسیقی سره ئې مینه لرله . ده ویل چه یو ه‌تولنه د یو ماهر او پوه سندر غاړی نه په غیرژوندنشی کولای .

ټیګو ر خو موسیقی بیخی یو ه روحی غذ ا بلله . دی په هند کښې د موسیقی یو ز بر دست پا لونکی او روزو نکی ګڼل کیږي . ده په (شانتی نیکتیان) کښې دنڅا ، موسیقی او شعر درې واړه پیغلې په ډیر ښه‌شا ن سینګار کړ ی او پسو للی دی . ټیګور دمیوزیک په تاریخ کښې یو کتاب هم لیکلی د ی (۳) په مو جو د ه و خت کښې

---

(۱) آجکل ـ اکست ۱۹۵٦ ص ۱۰٦
(۲) غبار خاطر ص ۲۰۷
(۳) آجکل ـ اکست ۱۹۵٦ ـ ص ـ ٤ ۳

دهندمشهور سندرغاړی دادی .
پنډت اونکار ناته‌ټاکر، راوی‌شنکر، استادعلاؤالدین، استادحافظ‌علی‌خان ولایت حسین‌خان، بړه‌غلام‌علی‌خان او ولایت علی‌خان‌اونور .اوپه‌ښځو کښې رسولن بهائی ،میرابهائی،لتا،ثریا،شمشاد زیات نوم اوشهرت‌لری.
په فلمی دنیا کښې دسهګل خوږی نغمی د کشمیر او پنجاب له سندونو سره‌یوځای په‌هند کښې وبهیدلی . دطلعت‌محمود آهنګونوهم دزړونو پرد ې‌وخو ځولی . ددوی خوږ و نغمو ، سوزنا کو آ هنګو نو مستو تالونو ، پستو غاړو د هند تا ووسان هم خپلی نڅا ته پر ګڼډا را وستل.
د هند دسندر غاړو پښتو خوږو سندروته چه سړی وګوری نوخیال کوی چه‌ددوی‌حنجرې له‌وریښمو جوړی شوی دی ولی‌چه‌دآوازپه‌لبز فشار لګه‌دباجی پردې کښته پورته کیږی لنډه داچه‌اوس‌په هند کښی دموسیقی دنیا ډیره رنګینه او ښایسته شوی ده او ددی فن در وز نی دپاره اکاډمۍ اولوی‌ښوونځی‌جوړ شوی دی .
دهندی‌سازپه‌زړو ا ل کښنی دغه ورو سته نومونه راوړل‌شوی‌دی : دند هوبی ، ا رمبرا ‌ نانډ ، وینا ، بجولا ، وان کر کری ، بکورا ، تنډارا نا دی (۱) تپوا ،دندنا .

دبا نسر ی ، ډو ل ،اوطبل نومونه‌هم پکښی‌راغلی دی
دا کبر باچاپه‌نغاړه‌خانه کښی‌دغه ا لې‌موجودی وی :-
کر ګا ، نغاره ،ډول، سورنی، تورم، کرنا ،شر نګها اوجها نجه دهندی‌سازاوسنی‌مشهوری الی‌دادی:سارنګی،دلربا، تبله.سرود،مردنګ پکها و ج،تانپوره،وچتروینډ اونور .

---

(۱) آجکل اګست ۱۹۵٦ ع،ص ٤۱

اروپائی موسیقی

دنړۍ ډیر پخوانی مدنیتونه تول په ختیځ کښې تېرشوي دي لکه دچین مدنیت ، دباختر او آموودغاړو مدنیت ، داند و س مدنیت د مصر یادنیل دغاړې مدنیت،دعراق یاددجلی اوفرات دځنډو مدنیت. هر کله چه موسیقی دیوقوم دتهذیب اوتمدن یوغوره توکی دی. پەدی لحاظ ویلای شو چه دختیځ موسیقی به هم له لویدیځ څخه پخوانی روی مګرور وسته څرنګه چه غرب دعلم اوتمدن پەډګر کښې له شرق نەډیرورړا ندی شو، دغسی دموسیقی په میدان کښې هم زیات پرمخ ولاړ ځکه غواړو چەپه لنډه ول ورته څه ناڅه اشاره وکړو .

وائې چه په اروپا کښې موسیقي له دولسم قرن نه وروسته یوسم مدنی رنګ موندلی دی اودموسیقی آلنی په نوی رنګ را وتلی دی. داروپا په سازونو کښې ارغنون(ارګن) زوړاو پخوانی سازدی ارغنون پەفرانسوي کښې(اورګ)، پەلاتینی کښې(ارګینوم) بولی. دې آلی ته لو یه ارمونیه هم وائې . دغی آلې په غرب کښې ډیر اهمیت درلوداو دارمونیم نمونەاومثال ګڼل کیږي. دځینو پوهانو پەنظر پەدغې آلې راویستو نکی افلاطون ګڼل شوی دی . داروپادر نسانس په دوره کښې بربت یاګیتار یوه خوږه آله وه مګر دوایلن کورنی چه منځ ته را غله نودبربت بازارئې سوړ کړ . وایلن داروپا ډیر مشهورسازدی. وائی چه اومړی وایلن په ۱٤٦٧ع کاله کښې د (کاسپریتپن برو کر) لەخوا جوړ شوی دی. دی دایتالیې په(تیرول) کښې اوسیده اودموراوپلار لە بلوەجرمنی وُ(۱) له دغه وخت نه وروسته وایلن ښه ترقی وکړه اوخپل

(۱) دپښتون ږغ مجله ددلوی ګڼه ۱۳۲٥ .

کمال ته ورسید . په اروپا کښې عصری اوژونلسی موسیقی په او لسم قرن کښې منځ ته راغلی دی ،وائی چه دغه وخت د ایتالیې په (فلورانس) کښې لومړنی (اوپرا)(۱) جوړه شوی ده ۰ار کسترا هم دغه وخت منځ ته راغله . په فرانسه کښې دد بارلسم لوئې په وخت کښې لمړی لویه ار کسترا میدان ته راوتلی ده .مګرارو پائې مو سیقی زیاته وده او ترقی په ۱۹ .اوشلم قرن کښې و کړه اوله پخوا څخه یی خپل ر نګ واړاوه . ددې ترقی علتونه د پوهانو په نظر کښې دوه شیان دی .یو په اروپا کښې دملی حس قوی کیدل دی او بل دحقیقت خوښولو دحس پیدا کیدل دی .

پهشلم قرن کښې(کورس ،بالت)زیاته وده و کړه او روسیه په بالت (۲) کښې ډیره وړاندې ولاړه.

اروپائې موسیقی دوه جلاطرزونه لری چه یوه ته(آرموني)اوبل ته (کنترپوان) وائې.په آرمونیک کښې تال ګرد غږونو جوړښت او تر کیب ته پام کوی او په (کنترپوان) کښې دغږونو بهیر او پرله پسی والی په نظر کښې نیسي .

آرموني دغږونود نښلو لو پوهنه او (کنترپوان) د ملودی (نغمی) دجوړښت پوهنه ده.د اروپائی موسیقی پوهان آرموني لیاري ته عمودی اودغه بلی ته افقی(اړخیز)ډول وائی. په موجوده وخت کښې داروپا اوچت سندر پوهان د آر مونی ډول نه خوښوی او (کنترپوان)ته زیاته هڅه کوی(۳)داروپا سندر پوهان دموسیقی آلی پردری ډولوویشی:

---

(۱)او پرا په نغمو او آهنګو نو کښې دیوی قصی دبیانو لو نوم دی چه ډیر مهارت غواړی.
(۲)بالت هم دغه ډول شی دی .
(۳)دتهران دمو سیقی مجله د۱۳۳۷ کـال ۲۱ ګڼه ص ۳۵

١-پوک وهوڼکي يا پوکي والي آلي لکه: فلوت، ترومپت، کلارنټ هارن، تورم، بيګل، توله او شپيلۍ هم په دغه قسم کښې داخليږي.

٢-تاريزې آلي چه د ګوتو يا شاهباز يا ليند کۍ په واسطه ترنګول کيږي لکه: وايلن، اونور په اروپائي آلو کښې، رباب، تنبور، دمبوره، چنګ سرينده، اوغژ که په شرقي آلو کښي.

٣-دربېدونکي آلي چه په دربولو او وهلو سره آواز ورکوي لکه: تامبورين او هر قسم ډولونه په غربي آلو کښې. ډول، نغاره، تمبل، ډولکی، ډمامه، پيانو په شرقي آلو کښې. ماندولين او اکوردين هم دغربي ساز مشهوري آلي دي. په ننني ارکسترا کښې(١) دغه ټولې آلي استعماليږي چه سمفوني ارکسترا کښې له (٦٠) نه تر (١٠٠) پوري سندرغاړي ګډون کوي. او اوس خو پکښې ترددري سوو ټنو پوري هم برخه اخلي.

په اروپا کښې دلرګي پوک و هونکي آلې زياتې يوه ژبه او ځيني ئې دوه ژبې لري: فلوت يوه داسي آله ده چه ژبې نه لري(٢) سر بېره پر دغو نورې هم راز راز آلې جوړې شوي دي چه سوونو ته رسيږي.

داروپائي موسيقي په ترقۍ او پرمخ تګ کښې دغرب دهر مملکت پوهانو برخه اخستي ده مګر جرمني سندرپوهان پکښې لوي لاس لري. باخ (١٧٥٠ع)، بتهوفن(١٨٢٦ع)، هايډن(١٨٠٩)، واګنر(١٨٨٣ع) دغه څلور واړه جرمنيان دي(٣) او په اتلسم او نولسم قرن کښې دغربي موسيقۍ ډير پياوړي استادان دي وائي چه هايډن دارکستراپلار دی ده ميدان ته راوويستله،

---

(١) ارکسترا يوناني لفظ دی چه د سازندګانو يوې ګڼې ډلې ته وائي چه هرراز آلي ورسره وي او د يوه کاند کټور (سندرمير) له خوا اداره کيږي.

(٢) د آريانا دايرة المعارف دوهم ټوک ص ٢١٢.

(٣) د پښتون ږغ مجله دفرخ افندي ليکنه

بتهوفن ښه ترقي ورکړه او دا ګنو بيخي معراج ته ورسوله (١)
دنولسمي پيړۍ په سر کښې (ويانا) داروپا دموسيقي مرکزو او دموسيقي لويو عالمانو دغلته دخپل فن او هنرشاهکاري ښودلي. لکه موزارت او شوبرت . موزارت(٧٩١ ا ع)دموسيقي يوستراتل اونا بغه ؤ. ده په خپل ٣٥ کاله عمر کښې شپږ سوه نوټونه او آهنګونه يادګار پرې ايښي دي .
شوبرت (١٨٢٨ ع)داستريادستروا کمنۍ په کوچنيو سندرغاړو کښې شامل ؤ وائي چه لـه ده نه يوازې کمپوزونه يادګـار پاتي د ي .
دفرانسي په سندر غاړو کښې برليوز(١٨٦٩ ع)دښه شهرت خـاوند اودار کستر الوي متخصص دي.
مګر دشلم قرن په سر کښې کلودد يبوسي« ١٩١٨ع» دعصري موسيقي پيشوا ګڼل کيږ ي .
د شلم قرن په اوله برخه کښې مور يس رافل ، البرت اوزل،ميل هادو، هم دموسيقي په لوړتيا کښې لوی لاس لري.
دانګستان موسيقي په شلم قرن کښې ښه وده وکړه دغلته سيسل شارپ (١٩٢٤ ع)،جان ايرلنيډ آرنولدبـاکس،فرانـګ برج ، آرتوبلس،دشلمي پيړۍ دلومړۍ برخې مشهور سـندر پـوهـان اوتـالګران دي.
دهسپانيي موسيقي په شلم قرن کښې د مليت په رنګ کښې رنګ شوه او په دغه برخه کښې ئې ښه پرمختګ وکړ .
په ايتاليه کښې هم نوميالي سندر پوهان تېرشوي دي لکه :روزيني ، پوچيني (١٩٢١ع) وردي (١٩٠١ع) او نور،په روسيه کښې موسيقي ، ارت ، نخاو نورو لطيفه فنونو ته زياته پاملرنه کيږ ي اودې فن دپاره زيات ښوو نځي جو ړ شو ي دي،په ټو له ر و سيه کـښې د مو سيقي

(١) آرياناداير ة المعارف دوهم ټوک ص٢١٢ .

خاص‌ښووونځی تر(٢٠٠)زیات‌دی په‌لویو ښارونو کښی لکه‌مسکو،لیننګراد
او تاشکند کښی‌دموسیقی‌دپاره عالی ښووونځی جوړ شوی‌دی . دشور و ی
روسی نومیالی سندر غاړی او تالګران دادی .
راهما نی نوف (٨٧٣ ١ ع)،ستو کو فسکی ،میخایل ګلینکا ، کور
سا کوف(١٩٠٨ ع)په تالګرانو کښی‌ښه‌شهرت‌لری.دروسی‌په سندرغاړو
کښی‌چیکوفسکی (١٨٩٣ ع) دلوی نوم‌خاوند دی .ده‌ته دا کسفو ر د
دپوهنتون‌له‌خوادموسیقی‌دکتوراهم ور کړشوی‌وه. دی‌دروسیی‌دموسیقی
ستوری ګڼل کیږی . دروسی په‌ورو ستنوسندرغاړو کښی(شوستا کوویچ
خا چو تر یا ن ، سر جیت پر و کفیف) زیا ت شهرت لری . سر جیت
داوومی سمفونی‌په‌جوړښت کښی‌لوی‌نوم‌وویست‌اودلینن جایزه‌ئی‌واخستله.
دامریکی موسیقی کوم زوړاولر غو نی تاریخ نه‌لری. بلکه دار وپا
دهجر تیانو په‌واسطه‌یکښی د غربی موسیقی رنګ ننوتلی‌دی‌مګراوس
ئې ښه‌ترقی کړی ده په امریکه کښی‌د(جاز)موسیقی زیات شهرت لری.
په(جاز) کښی دپو کی و الو آ لواستعمال زیات اودتاریزولږدی . دغه‌ډول
سازدهرځای په خلکو اثر کوی.په‌شلمه پیړی کښی دامریکی نومیا لی
سندرپوهانداوتالګر(هانری هاد لی) دی،لیونارد برنشاین‌په‌دیرش کلنۍ
دامریکی په‌موسیقی کښی لوی نوم و ګاټه او د پیانو لوی استاد شو ده‌د
(هالیوود)دپاره‌دموسیقی‌ډیرې غوره پارچی تیارې کړی‌دی. په امر یکه
کښی‌اوس نژ دی (٥٠٠) ار کسترا وې دموسیقی نو ښتو نه غبزوی‌اودرې
ملیو نه شا ګردان‌دموسیقی‌له‌زده کړی ښخه ګټه اخلی .
دغرب‌دموسیقی قصه‌ډیره‌اوږده‌او په‌زړه پوری‌ده.په‌موجوده وخت کښی

غربی نړۍ د موسیقی او موزیک په ډګر کښې ډیره پرمخ تللې ده . او دفن کـارۍ په لحاظ د خپل کمال لوړې پوړۍ ته رسیدلې ده.
انسانی دماغ د غربی دنیاد موسیقی له عظمت او لوئی نه ضرور متأثر کیږي.
په غربی موسیقی کښې په سوونو لحنونه او آهنګونه یادسوراو تال تو کی
په ډېر ژور او دقیق ډول له یو بل سره جوړه شوی او پیوست شوی دی.
او په دې لحاظ په موجوده وخت کښې د غرب موزیك د انسانی فکرو ناز کیو
او شاهکاریو یوه ستره نمونه ګڼل کیږي .

پښتني موسيقي

افغانستان دایشیا په زړه کښې پروت یو داسې ملک دی چه له لرغونو زمانو څخه ئې دشرق او غرب ترمنځ دنژدېوالي او ارتباط وظیفه پرځای کړې ده په دې خاوره کښې دهند، چین، یونان او مصر زاړه مدنیتو نه سره غاړه غړې شوي دي. ځکه په دې خاوره کښې یعنې د آمو او اندوس په منځو غاړو ډېر روښانه مدنیتونه منځ ته راغلي دي، لرغونی افغانستان په هر لحاظ دزړو مدنیتو نو زانګوده. باختر او بلخ یاد آمو (اکسوس) غاړې دهند کش لمنې، د سپین غر ه او کسې غره ورشو ګانې، داندوس غاړې ځنډې، دشعر، مو سیقي، رسامۍ او مصورۍ آرټ او صنعت او الهامي سرودونو بختورې ځمکې دي د آرینودوه لرغوني مقدس کتابونه (اوستا، ریګویدا) په همدې خاوره کښې دېوهوا و هوښیارو ایشیا یانو له خوا جوړ شوي دي له دې خاورې نه دعلم، پوهې، آرټ او هنر بهیرونه هري خواته تللي دي ډېرو ګاونډو اولسونو دبلخ او باختر له اورغالو څخه داور سکروټې وړې او خپل ساړه نغرۍ ئې پرې تاوده کړي دي. زاړه آثار اودنړۍ پوهان ددې خبرو ښکاره شاهدان دي. مونږ دتهذیب، کلچر او تمدن له نورو برخو څخه تیریږو او یوازې دزاړه افغانستان د موسیقي په زاړه تاریخ، زړو آلو او نورو شیانو لږه ډېره رڼا اچوو او دخپل وس او معلوماتو په اندازه ددې ناوې له مخه پلولرې کوو.

لرغونې موسیقي:

آریائي قومونو مو سیقي یو مبارک او پاک کار ګانه، اود مو سیقي زده کړه ئې پرخپل بال بچ لازمه کړې وه. موسیقي د آریه ګ

په مذهبي او اجتماعي ټولنو کښې پوره ننوتي وه او د دوی دژوندانه يومهم عنصروؤ . اريه ؤ يوازې دموسيقي په تبرک عقيده نه درلوده بلکه دموسيقي تاثير اواغيزی ته يې هم تسليم وو .

د اريائي موسيقي ابتدا د (سام ويد) له وخته اتکل کيږي، سام ويد هغو ويدي شعرونو متن دی چه دسوراو تال او دموسيقي په آهنګ برابرويلي شوي دي . تردغه کتاب د مخه په ريګويد کښې هم ځينې شعرونه ويل شوي دي . مګر دغه شعرونه دآ هنګ په پوره قالب کښې نه وولويدلي نوځکه دغه دوره ډېره ابتدائي دوره ګڼل کيږي .

دسام ويد دوره دويدي موسيقي ښکاره او څرګنده دوره ده دسام ويد يوه برخه دتمنځ او عبادت سندري دي او څلور برخې ئې د موسيقي مواد دي په دې برخه کښې د ځنګل سندري ، د کلو سندري او خيا لي سندري راغلي دي . کوم وخت چه به آرؤ به د(سوما)له بوټي څخه او به ويستلي اوخوږ مشروب به ئې ځنې جوړاوه نودريګويد سندري به ئې په خوازه غږ اوترنم ويلي(۱) اريائي موسيقي په افغانستان کښې د کوشانيانو په دوره کښې ډېر اهميت درلود او په تيزۍ مخ په وړاندې روا نه وه . ددوی په دربار کښې د دغه فن ښه استادان موجود وو.

وائي چه د کنشکا په دربار کښې يوه سندر غاړی او غږ ندوی داسې سحر کاري کوله ، چه خلکو به ورته خپل کارونه په ځای پرېښودل او ددهٔ سازاو آوازته به راز غلېدل(۲) دچين نوميالي سيلا نی(هيوان تسانګ) په دغه دوره کښې دننګر هار دموسيقي ډېره ستاينه کړی ده .

---

(۱) له هندي منابعو څخه

(۲) دپښتون ږغ مجله دپغاغلي کهزاد مقاله

وائی چه آریائې موسیقي دهندخاوري ته‌له(آریانا)څخه‌تللې‌ده .
په خپله دهندپوهان هم داخبره مني چه دشمالي هند دموسیقي سیستم‌له
آریانا څخه اخستل‌شوی‌دی . په هند کښې‌د (سا کاراگ) دساکا
دخلکو نغمه‌وه‌چه د شمالي خوا آریه‌ؤ یوه مشهووره څانګه وه .

دساز آ لی:

دافغانستان دموسیقي د آلو په‌باب پوره څیړنه لانه ده شوې مګر لږ
ډېر معلومات چه لاس ته راغلي دي په وروسته کر ښو کښې بیانیږي .
د ډ نمار ک یوعلمي‌هئیت چه‌څو کاله پخوائې په افغانستان کښې علمي
څیړنه کړې‌ده وائي : چه‌پنځهٔ زره کاله‌پخوادافغانستان‌په مرکزي‌غرونو
کښې یو راز هار پ یعني چنګ موجودؤ چه‌دسومر یانو هارپ‌ته ډېر
ورته‌ؤ . ددغه هیئت‌یوغړی(توماس‌الواد)وائي چه‌ددغه مشابهت په‌وجه
داخبره‌په‌ښه‌شان زړه‌ته‌پرېوزي چه سومر یانو له‌شر ق څخه د غر ب
پرخوا یعني‌دفرات او دجلې‌غاړوته هجرت کړی‌دی . ددی خبرې بل
سند دبلمیانو هغه دوه زره کلن تصویر دی چه دوه سرود ګرې پیغلې
دچنګ دغبز ولوپه حال کښې ښیي‌اودواړو وربانـدی خپلې‌چنګې
ګوتې ایښې دي .

دافغانستان دزړو آلوبل سند هغه دوه انځو رونه دي چه دننګر هار
دهډې له سمڅو راوتلي دي او د کنشکا په زمانه یعني‌په‌اوله یادو همه
عیسوي پیړۍ پورې اړه لري . دغه دواړه انځوونه دفرانسي د ګیمې
په موزیم کښې خوندي دي‌اوعکسونه ئې د کابل په‌مجلو کښې خپاره
شوي‌دي . په دڅو انځورونو کښې دسرود ګرویوه ډله دساز‌په‌حال کښې
ښکاري‌اودساز‌ځینې زړې آلې‌لکه:رباب ډول ، نوله ، تمبل(اوچنګ)

هم‌ورسره لیدل کیږي.دغه انځوردیوې وړې ار کسترا په‌شکل بریښي(۱)
دپښتور په‌موزیم کښې هم‌د گند هارا په‌زاړه آرت پورې مربوط داسې
ډېرډېرین انځورونه شته دی چه‌دساز دغه‌زړې پښتنی آریائی آ لی لکه
(رباب) ډول، توله، تمبل) پکښې لیدل کیږي.

آریانا دایرة المعارف لیکی:دبامیانو اونورو ځایوله تصویرونو څخه
معلو میږي چه موسیقی په‌افغانستان کښې له‌څو زرو کالو څخه‌راپدی‌خوا
رواج درلود دساز په آلو کښې(تنبور،رباب،سرینده)دغه‌شان(چنگ)ددې
خاوری‌خاصې آلې گڼل کیږي‌ولی چه‌پخواد‌غه‌راز آلې په‌نورو گاونډو
ملکو نو کښې نه وې (۲)

دخوشحال‌خټک په‌وخت په‌افغانستان کښې(بربت موسیقار،چنگ ،رباب
چارتار،سورنی،مزمار)موجود و ولکه چه‌وائی :

په‌آواز که‌دبربت‌دموسیقار(۳)دی یادچنگ د مغنی یاد مز مارد ی
درباب که‌دچارتاریا دبل‌تارد ی مه‌وایه‌داستادجړاووښو آ وازوای

دمزار په مو زیم کښې‌دساز دری‌پخوانی آلې‌شته چه‌یوه‌لرغونې
غژ که،بله دمبوره‌ده چه‌دوتارئ بولی‌او دریم‌چنگ‌دی.

دمولاناجلاالدین بلخی(۶۰۰ه)په‌اشعارو کښې‌د (شپیلۍ،سورنی، ډول
رباب ، تنبور) نومونه راغلی دی .

ښاغلی گویاد (۱۳۲۲ش) کال‌په پښتون‌ږغ کښې‌چنگ ،غژکه ،
قانون ، دوتاردافغانی‌ساز آ لې‌بللی‌دی . په‌موجوده وخت‌په‌افغانستان‌او

---

(۱)دپښتون ږغ مجله دښاغلی کهزاد مقاله
(۲) دآریانا دایرة المعارف لومړی توک
(۳) موسیقا دیو مارغه نوم‌هم دی‌او دساز دیوی آلی نوم‌هم دی‌چه دنل‌له لویو وړو توتو
څخه جوړ یږی‌ښائی‌چه‌بین باجه‌وی

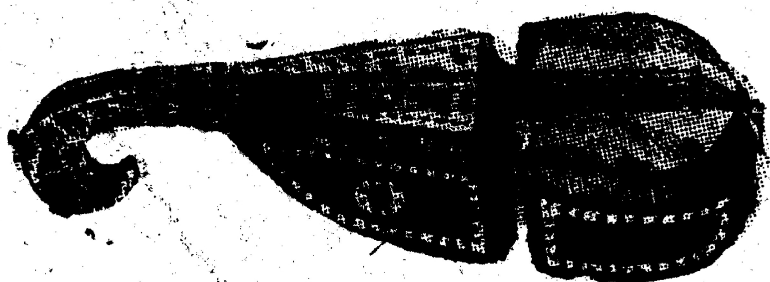
اوپښتونخوا کښې دساز دغه وروسته آلې رواج دی:- رباب، تمبل (چمبه) توله، شپیلۍ، دروی، چنګ، سنتور، غژ که هارمونیه، تنبور، دمبوره، ډول، ډولکی، ډمامه، ستار، سرینده، بین باجه، دوپړی، سورنی -.

د دوتار، سه‌تار، چارتاراوپنج تار به‌نوموهم ځینی آلی شته‌دی.

مگر په نورو نومو نو هم یاد ېږی، دغه آلې به وروسته په‌ څه قدر تفصیل وښودلې شی.

(۲) توله دنامبی اوږدږ وی، شپیلۍ دلر گی اودروی دنل اودور می‌وی!

رباب

رباب دساز یوه مشهوره آله ده کله چه مونږ درباب نوم په خوله واخلو نو دپښتنو دلرغونی ساز اوسر ود، تنګ تکو ر ډېره زړه ښیره مونږ ته و دریږی درباب نوم دپښتو نخو اله خاوری آب، هوا غرونو اوتړو، درواوشنیلو سره دومره آشنا او په زړه پوری بریښی چه هیڅکله ئی زړه ته دپردی توب خیال او تصور هم لارنه مومی.

دساز دآلاتو اصلي اوسمه نیټه معلومول خو یقینا ډیر ګران او سخت کار دی خو سره ددی هم مونږد لاس ته راغلو معلوماتو له مخه غواړو چه درباب دتاریخچی په تارونو یو څه خوږې نغمې تاسې ته واوروو.

دهند دموسیقی پوهان وائی :چه دویدی ادب په کتابونو کښې دساز دډیرو آلونو مونږ نه راغلی دی لکه وینا ، دندهوبی ، بالنسری (شپیلۍ)، ډول اونور .په دی آلو کښې (وینا) یو مشهور ساز دی وائی چه د وینا دغږ ولو دپاره به پرلتۍ وهله کیده لکه اوس چه رباب ته دغه ډول پرلتۍ وهله کیږی.

په پخوانۍ زمانه کښې د(وینا) رواج ډیرعام ؤ ، تردی چه په پخوانی مصر او سومر کښې هم دغسی ساز وهل کیده. ددوهمی عیسوی پیړۍ په ډبرینو نقشو کښې دوینا چترۍ ډولبه نمونې لیدل شوی دی.

دهند دموسیقی دیوه پوهاند نظر یه داده چه رباب اوسرود له دغی وینانه راوتلی او جوړ شوی دی . مګر له نورو مطالعو او کتنو نه څرګند یږی چه رباب د پښتني سازیوه پېره لرغونی آله ده او له هند او کوم بل ځای څخه ندی راغلی، کیدای شی چه د وینا سره تاریخی نژدیوالی او ورته والی ولری، په دې باره کښې پاخه سندونه د بودا نقاشی او مصوری زړې نمونی دی . د بت سازی د دوه زړې نمونی چه د ننګر هار له هډې نه راوتلی دی او په دوهمی عیسوی پېړی پوری اړه لری په هغو کښې د سازندګانو دیوی پوره ډلی څیرې او د ساز ځینی آلی هم څرګندی شوی دی .
په دغو آلو کښې سر بیره پر تمبل او شپیلۍ رباب هم رسم شوی دی دغه دوه ډبرچې د پار یس په ګیمه نومی موزیم کښې پرتی او عکسونه ئی د ښاغلی کهزاد په واسطه د پښتو ن ږغ په مجله کښې خپاره شوی دی د پېښور په موزیم کښې هم د ډبرو په توټو کښې د رباب او ډول څیرې لیدل شوې دی هر کله چه دغه ډبرین تصویرونه او نقشونه د ګند ها را دو لایت زوړ او پخوانی آرت او صنعت ګڼل کیږی نو تاریخ ئې له دوو زرو کالو څخه هم اوړ ی نو ځکه مونږ رباب د پښتو نخوا دخاورې مال او صنعت بولو .
د ساز کومی آلی چه د ګند ها را دولایت د ډبرو په نقاشیو کښې راوتلی دی ، هغه په یقینی ډول د دې خلورې او د دې ځمکی پیدا ایښت دی .
بله خبر داده چه په خپله د هند اوسنی لیکوال رباب اوسرود ته هندی سازنه وائی لکه چه په دې باره کښې ښاغلی نعیم کوثر د آجکل د مجلی د موسیقی په خاصه ګڼه کښې لیکلی دی (۱)

(۱) آجکل د ۱۹۵٦ کال د اګست ګڼه

سرود یو خوږ او خوندور سازدی چه داستاذ حافظ علی خان کورنۍ ته ئې نسبت کیږي . سرود په اصل کښې د کابل ساز دی ، هلته ورته رباب وائې او کور په کور استعمالیږي د حافظ علی خان نیکه په دغه آله کښې څه لاس وواهه او له رباب نه څه قدر په تارونو کښې زیات شو په کابل کښې دغوزانو له لرگي څخه واړه واړه ربابونه جوړیږي ، رباب د کابل یو ملی او خوږ سازدی.

ښاغلی نعیم کوثر ورپسې دحافظ علیخان قصه لیکی چه دی په قام بنګښ پښتون دی دده لوی نیکه غلام بندگی خان چه هندوستان ته به داسونو سودا گری ته راته نورباب ئې له ځان سره راووړ او بیائې په هند کښې دسرود په شکل واړاوه ، دده ځوی غلام علی خان په دې میدان کښې ډیر زغلو کړ اوس د ده نمسی استاذ حافظ علیخان په ټول هند کښې د سرود اورباب استاذ گڼل کیږي اود ډیر قدر او عزت په سترگه ورته کتل کیږي . د آجکل دغه لیکنه په خپله ددی خبری ښکاره دلیل دی ، چه رباب او سرود دخپل فنکار سره له پښتو نخوا څخه هند ته تللی دی او پښتنو سرود گړو له دغه پښتنی ساز سره دهند خاوره اشنا کړیده .

د افغانستان آریانا دایرة المعارف په دې برخه کښې داسی لیکی : چه رباب ، سار ینده ، ار مونیه د افغانستان دځمکې خاص آلات دی . ځکه چه په پخوا زما نو کښې په گاونډ و ملکو نو کښې د دغو آلو نوم او نښان هم نهؤ ، دغه دایرة المعارف ور پسی وائې : » دساز هغه آله چه په عربی کښې ورته رباب وائې د افغا نی رباب څخه جلا او بل شی دی ، په شکل ، غږ و لو اوتر نکهار کښې دیو بل سره ډیر

تو پېر لري دپښتو ار کسترا په رباب ، سرینده ،سورني او ډول باندې شامله ده » زموږ نبز په فکر په پښتني ار کسترا کښې سربیره پر دغو آلو ، شپېلۍ، تمبل، ډولکی او بین هم شامیلدای شي .

رباب دپښتو یو ډېر خوږ سازدی دپښتنو په هره ډېره کښې در باب اومنګی غبز دیو بل کلک او پاخه ملګري دي . دجنګ او جګړو په ډګر و نو کښې هم رباب له پښتنو سره خپله ملګر تیا نه شلوی دپښتنو اکثر خانان اومشران په رباب وهلو کښې ډېر غښتلي او پوره لاس لري.

دآدم خان دررباب قصې او س هم په هره ډېره کښې دخلکو ژوندی کولو لپاره دروح او سا کاروړ کوی ، در خانۍ یوازې د آدم خان ښایست په ځان پسې نه وه لیو نۍ کړی بلکه دآدم خان دخوندور رباب خوږو نغمو هم پکښې دمینې رسۍ اچولې وې.

درباب د کلمې شېړنه :

تول فارسي قاموسونه چه درباب په کلمه راشي نوسرسري تیرېږي او کوم تفصیل نه ور کوی .

فرهنګ نظام وائي:چه رباب عربی کلمه ده ، تار لرونکی سازدی چه بل نوم ئې تنبوردی . منتخب اوشمس اللغات وائي چه رباب دیو ساز نوم دی،

هفت قلزم او برهان قاطع لیکي چه دتنبور په شان یوساز دی ،

فیروز اللغات ورته عربی ساز وائي او یوقسم سارنګ ئې بولي بهار عجم او غیاث اللغات رباب د« رواوه» معرب بولي چه معنی ئې دغمجن آواز ویستونکی کیږي.هر کله چه رباب اصلا نه عربی سازؤ، نه اردوؤ او نه فارسي ؤ. نوځکه دپردی مال په شان چا عربی ،چا معرب اوچا څه اوچا څه بللې دی حال دادی چه رباب زمونږ په خیال پښتو نوم بریښي ځنګه چه

آله اوساز پښتنی دی نونوم ئې هم باید چه پښتووی.رباب.د (رپ) له ویښی شخه راوتلی‌دی ، په‌رباب کی دتلرو نواهتزازاوریازیاته‌ده‌نوځکه درپ دآواز دتکرارشخه‌په اصل کښی‌رپارپ‌یا په‌مخفف صورت رپاپ اووروسته ورځنی رباپ‌جوړ شوی‌دی.رپی،رپرپی له‌همدغی‌ریښی‌شخه دبیرغ په‌معنی راځی . ولی چه‌هلته هم‌داهتزاز معنی‌موجوده ده.په‌رباب کښی‌دتارونو،دتالونود آهنګونودسرونواود آوازونواهتزازډیرزیات‌دی، نوځکه ورته‌رباپ ویل‌شوی‌دی .لکه‌له‌دب شخه چه‌دباب‌جوړیږی‌دغسی له‌رپ شخه رباپ‌راتلای شی«ب،پ»تل‌په‌یوبل باندی‌اوړی لکه په ګلاب او ګلاپ کښې،در باب دنامه په‌باره کښې یوه بله خبره‌هم شته‌هغه‌داده: داننددراج‌فرهنګ‌د(ربابه) کلمه‌هم‌د یوساز نوم‌بولي‌اوهم‌ئې‌دیوی ښایسته ښځې نامه ګڼي ، داهم‌ورپسي وایي چه‌ربابه‌د«رواوه»معربه کلمه ده دلته دسړی فکرته‌یونوی‌خیال‌راځی‌اوهغه‌دادی: کیدای‌شی چه‌له(ربابی) شخه مطلب (رودابه)وی‌رودابه د کابل‌دپاچامهراب‌یوه‌ښکلی‌اوښایسته‌لوروه وائې چه زال وربانډی مین‌شواووائی‌تقریباًپه‌زورئی‌و کړه چه بیا رستم ورځنی‌پیداشو، که‌چیری مونږ رباب د کابل‌مال‌وبولونوبیائې رو دابی یاربابی ته نسبت کول ګومان لوم د و مره ،نامناسب‌اوناموزون‌نه‌وی، رو دابه‌یار بابه ددغی ناخوښې ور کړې له کبله غمجنه وه.نودې دزړه دتسلی‌دپاره‌یوغمجن ساز راوو یست‌چه‌نوم‌ئې رباب شو.رودابه‌هم‌د کابل شهزاد ګۍ وه اورباب هم د کابل ساز دی نوددواړو نژد یو الی سره نژد ګي اوځرنه‌دی اورباب په‌دې حساب درودابې په‌غیبز کښې‌ښه اړخ لګولی شي ، ښائې چه دغه آله‌پخوانیوسړوی یواځی نوم به‌ئی دودابی له زمانی شخه‌وراو،ته درباب په صورت اوښتی وی.په‌هرصورت دا نظریه خالي یوه فولکوری توجیه‌ده دمنلواونه‌منلو لپاره‌ئې مونږ نوروپلټنو ته‌هم‌اړیو البته زمونږددی څیړنی شخه دومره‌خبره‌زړه‌ته‌لاز مونډلی‌شی چه‌رباب‌پښتنی‌سازدی‌او په‌نامه کښی‌ئې‌هم‌دپښتو ور ګ،ریښه‌او بڼه ځان ځلوی

شپیلۍ:

دموسیقۍ د آلو اصلي او پوره تاریخ معلومول یو گران اومشکل کار دی یو ا ځی داتکل او گومان له مخه هر چا په دغه برخه کښې څه نه څه ویلی دی. لسې کبله مو نږ د شپیلۍ د لو مړ ی پیدا ینبت په باره کښې په یقینی ډول څه نشو ویلای خالی غو اړو د خپلو لاس ته راغلو معلو ما تو په رنبا کښې یو ساعت تاسی ته د شپیلۍ په باره کښې د شپېلۍ خوږه نغمه وغږوو.

د موسقی د تاریخ په باب کښې هم ډېرې مختلفی نظریې وجود دی. په عمومي ډول هر شوك ا ظریه منی چه موسیقی د بشر له مدنی تاریخ سره ملګری راغلی ده له چیری د چین سومر یانو، مصر او اندلس د مد نیتو نو تاریخ پنځه شپېږ وزرو کالو ته رسیږی نو د موسیقی تاریخ هم دغی نیټی ته ځان وررسولای شی.

هغه وخت چه آریایا نو لا د بلخ او باختر څخه په عمومی مهاجرت پیل نه وُ کړی نو دغلته ئی د موزیك ابتدائی مرحلې تیری کړی دی. کوم وخت چه دوی غرب او شرق ته په هجرت لاس پوری کړ نو خپله موسیقی ئې هم له ځانه سره یووړه او هلته ئې بیا نوی رنګ او شکل بیا موند. پر دې حساب ګومان کیږ ی چه آریایائې موسیقي د بخدی او باختر له سیمی په هند او ایران کښې خپره شوی ده.

پخوانو آریایانو دموزیك دري قسمه آلې پیژندلې لکه تارلرونکې
آلې ، پوك و هونکې آلې او لاس وهونکې .
دپوك وهونکو آلو په سلسله کښې یوه شپیلۍ ده چه مونږ پرې اوس غږیږو .
شپیلۍ دساز په ټولو آلو کښې یوه ساده او آسانه آله ده چه له دې کبله دشپیلۍ
دزیږښت خبره د هر چا زړه ته لار مومي ندلی شي ، لومړی طبیعي آواز چه سړی ئې
دخوند دښودلو او دشوق پیدا کولو دپاره دژبې او غاښونو دسورو په کومك
راوباسي شپیلۍ دی ، دغه دخولې ، غاښونو او ژبې طبیعي آواز که
په کومه آله کښې ښکاره شي نو شپیلکۍ او شپیلۍ تری جوړه شي .
شپیلکۍ یوه وړه آله ده چه په آواز کښې دخولې شپیلۍ ته بیخي ورته
او نږدې ده او شپیلۍ لږه لویه آله ده چه دغه راز پر له پسې مکرر آوازونه
راوباسي . واړه هلکان دغنمو له نالیو څخه واړه واړه شپیلکۍ یا
پونکی جوړوي چه د پو دلو په واسطه تری آوازونه وکاږي . دغه شان
له نلونو ، درمواو درو څخه هم سوري ناك آواز ایستلو دپاره دیری ابتدائي
آلی جوړیږي چه دغو ټولو ته دشپیلۍ لومړني شکلونه ویلای شو .
چه دې حساب شپیلۍ دسازونو ډیره پخوانۍ آله گڼل کیدای شي .
قیاس داوائي چه د کوم وخت نه چه انسان دخولې شپیلۍ وهل زده کړې
وی نو دشپیلۍ وهلو چل به ئې هم ژر ور پسې زده کړی وی .
دویدی سرودونو له مخه معلومیږي چه شپیلۍ څلورزره کاله
پخوا دبلخ او باختر په شاهي دربار کښې وهل کیدله .
دریگوید یو شاعر وائي چه « د شپیلۍ او تولې آواز (یاما) له
بختور تاتوبی او مسکن څخه اوریدلې کیږي
هر کله چه دیاما تاتوبی په بلخ کښې د (وارا) مشهور کوټ او مانۍ
وه نو ځکه دغه سیمه دآریه و د شپیلۍ لومړی مرکز او منځی
گڼل کیږي . (چارج فارمر) لیکلي دي چه د چین له افسانو څخه

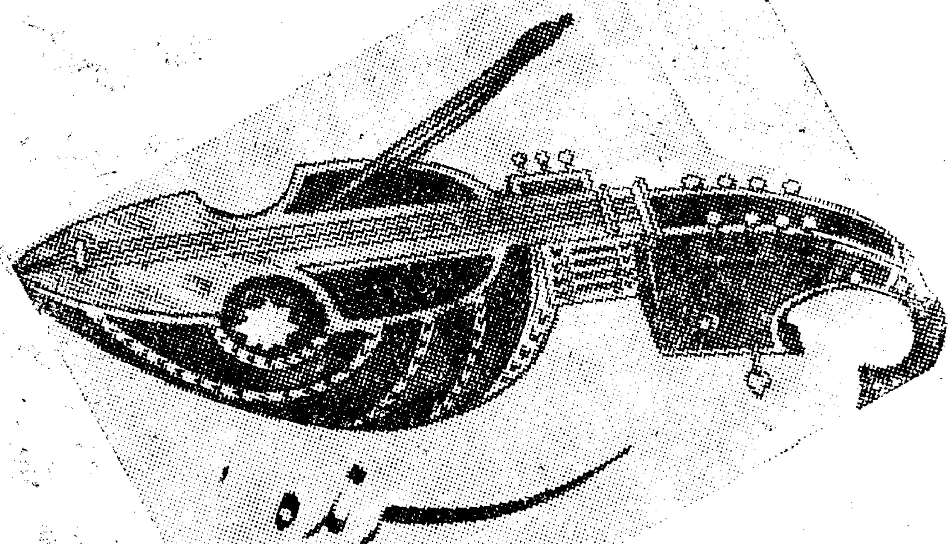
داسي معلو میږي چه د وی څلورزره کاله پخوا دشپیلۍ دراوړلو دپاره
(لنګ لن) نومی سړ ی ، (باختر-بلخ) ته لیږلی ؤ .

له دی روایت نه څر ګند یږ ی چه چین ته هم شپیلۍ له دی ځای نه
تللی ده . دننګرهار د هډی په راوتلو دبرینو تصو یرونو ګښتی شپیلۍ
هم دساز په آلاتو ګښتی دوهلو په حال لیدله کیږی . له هډی څخه چه
د کنیشکادزمانی کومی مجسمې راوتی دی او عکسونه ئې د پښتون ږ غ
په مجله کښی چاپ شوی دی په هغو کښی(درباب ، تمبل،ډول اوشپیلۍ)
عکسونه په ښکاره ډول دساز اوسرود په یوه مجلس کښي دغږ ولو په
حال دهر چاستر ګی ځانته راکا ږی . له دې خبرو څخه څر ګند یږی
چه شپیلۍ دافغانستان یو ډیر لرغونی سازاودږوې ز مانی دآ ر ګسترا
د آلاتو یو مهم جزدی ، سورنی ، بین شپیلۍ دا دری واړه یو ک
وهونکو آ لاتو څخه دی دا الې په اصل کښی له درمو او لر ګو څخه
جوړیدی چه بیاوروسته له تانبې او نوروفلزونو څخه هم جوړی شوی دی .
دروی خاص د درموشپیلۍ ته و یل کیږ ی . شپیلۍ ته په هند کښی
(بانسری) وایې چه ډیراوی اوواړه قسمو نه لری .

ډاکترر غیب حسین دآ جکل دمجلی دموسیقی په ګڼه کښی لیکلی
دی: چه شپیلۍ دنصیرالدین طوسی ایجاد دی مګر داروایت صحیح نه
بریښی ، ولی چه دغه آ له ډیره لرغونې او زړه معلومیږی . شپیلۍ
دلفظی اولڼوی جوړښت له مخه دپارسی له (شیپور) سره نږدیوالی لری
که څه هم شیپور دبیګل او تورم په معنی دی. زما په خیال په شپیلۍ شپیلی شپیلکی
اوشیپو ر ټولو کښی د (ساپو) یعنی ساپو کلو معنی پرته ده او دساپیلو معنی
هم پکښی ځان ښکاره کوی، په دغو ټولو الاتو کښی سا ښکته پورته کیږی

او لکه د ملغلر و پیلی کیږي . شپیلل په پښتو کښې یو ه بله معنی هم لري چه سړي په غاښو نو دسا کښلو په کو مك د جوار و له وږي یاهه‌و کی شخه داني لیاغوښه را کاږي‌نودی ته‌هم‌شپیلل وائی .
ولی چه پدی کښې هم دسا،پو کلو یاساپیلواو را کښلومعنی‌پرته‌ده په هر صورت مطلب دا دی‌چه شپیلۍ یاتوله د پښت بخداو بلخ دښایسته او ښکلی سیمی یو تا ر یخی سا ز دی چه له دی ځای‌نه لویدیځ اوختیځ اونوروځایو نوته تللی دی‌اوجلاجلا شکلونه او اوږولو نه‌ئې‌موندلی‌دی. د پښتو نخوا غرونه ، سیندونه ، دري اوږا ګونه له ځلورو زرو کالو راهیسی دشپیلۍ له خواږه غږسره داسی ا شنا دی چه هیڅکله له یو بل‌نه جلا کیدای‌نشی .
دشپیلۍ آ واز دشپو نکی‌اوچوپان د ټول عمریوخوږ ملګری اودده درموا و ګډووزود ژوندانه ساده ، څومره چه دشپیلۍ‌او شپون د کلموتر منځه لفظی نږدیوالی موجوددی‌نو هغومره په وهلو او غږولو کښې‌هم له‌یو بل سره‌تړلی دی .

دپښتو دساز په آلو کښې یوه آله سرینده ده، سرینده هم لکه رباب او ډول پښتنی ساز ګڼل کیږي د افغانستان آریانا دایرة المعارف په دې برخه کښې داسې لیکي . رباب، سارنده، آرمونیه دافغانستان د ځمکې خاص آلات دي ځکه چه په پخوانو زمانو کښې په ګاونډو ملکونو کښې ددغو آلاتو نوم او نښان هم نه ؤ . دغه دایرة المعارف دپښتو آرکسترا له رباب ، سرینده، سور نی او ډول څخه مرکبه بولي .

مونږ دمخه ویلي دي چه دساز د آلو یقیني تاریخ ټاکل یو ګران او مشکل کار دی یوائې له ځینو قرینو او علامو څخه په دې برخه کښې څه نه څه معلومیدای شي او په غالب ګمان سره یوه نتیجه ترې اخستل کیدای شي.

دسریندې په باب کښې چه زمونږ له نظره څومره هندي او فارسي آثار تیر شوي دي په هغو کښې دسریندې نوم چرته نه دی راغلی په هندوستان کښې سریندې ته نږدې آله سارنګ بلل کیږي په پښتني سازونو کښې یوائې غژ که په شکل جوړښت او غږیدا کښې سریندې ته ورته ده او له یوه خیل څخه ګڼل کېږي غژ کې ته په فارسي کښې غیچك وائي مګر دا نوم

دغبز له کلمی شخه جوړ شوی دی او یو پښتو ساز بلل کیږی دسارندی په باره کښې هم مونږ له لغوی شیر نی شخه زیات کومك اخستلای شو

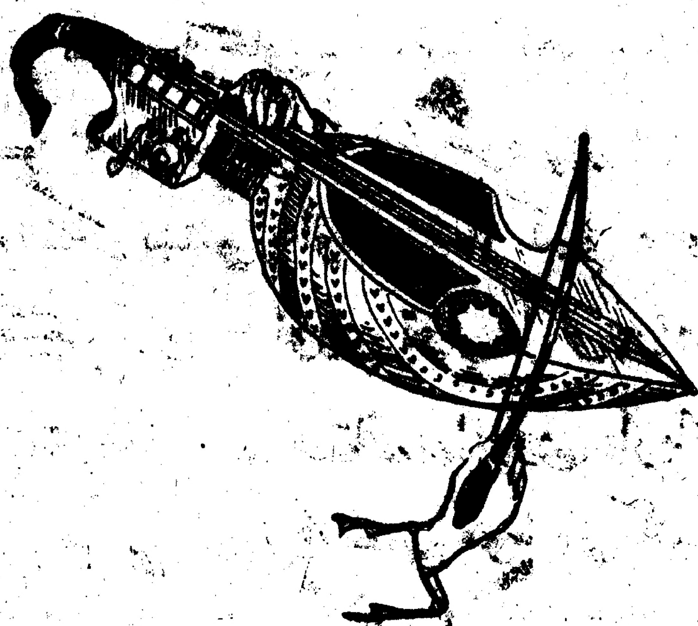
سارنده یاسریندهٔ سار یاسرد کلمو شخه د(نده) دلاحقی په لګولو جوړه شوی ده . دفارسی ټول قاموسونه لکه برهان قاطع ،انند راج او نورلیکی چه له سار ، سارك سارما یوه خوش آ وازه توره مرغۍ ده .. له قرینو شخه داسی معلومیږی چه دغه مرغۍ ښاروته وائی د(سار ، سارو ، شارو، اوښارو) دلمی هم لفظی نزدیوالی لری او هم معنوی . نو کیدای شی چه دسار ندی نوم دښارو د آ وازو نودمشابهت په وجه جوړ شوی دی لکه چه ښکاره او څرګنده ده دښا رواو سریندی د غبز و نو او چغار په منځ کښې پوره شباهت موجود دی او دسریندی نری نری چغهاری کټ مټ دښارو د چغهار په شان دی په دی حساب د هندسارنګی هم ددغی مرغۍ له آواز سره ارتباط پیدا کولای شی ددې توجیه دقوت لویه وجه داده چه اکثر سازونه بلکه په خپله مو سیقی دمارغانو له آوازو نو شخه راوتلی دی . دا احتمال هم شته چه دسریندی د کلمی اول جزء «سر» وی د سر معنی تال او آهنګ دی یعنی سرلرونکی او سرغبزونکی آله ددغو دواړو معنا ګانو له مخه مونږ ویلای شو چه دغه نوم پښتو دی اودجوړ و لو دول ئې هم د پښتو د کلمو په شان دی لکه پوونده ، بهنده او نور .

دتیری شیرنی له مخې مونږ سرینده د پښتو یوغوره ساز ګڼو او د سریندی په تارونو کښې د پښتنی تالونو او آهنګونو تماشه کوو ، په اوسنی وخت کښې دسریندی مشهور غږوونکی استادپذیرخان نومید چه د پیښور په رابو کښې ئې ډیر عمر دسریند ئې په تارونو دخپل فن مهارت ښودلی دی دغه استاذ شه موده پخوا وفات شو

اودپښتونو تهنګ تګوردنیا پری نیمګړی شوه . داستاد پذیر خان له خولې نه دسریندې په باب دغه روایت شوی دی :

«سرینده زمونږ د کورنۍ سازدی او زمونږ مشرانو له باب څخه د سریندې شکل راویستي دی» دی وائې پخوا په سرینده کښې د یارلس تاره وو. دري ژی ي اولس سیمی وو. مونږ په سارنده کښې اته تاره نور زیات کړل مګردا روایت راته هسې د یارانو ګپ ښکاري.

سرینده دپښتو یوزوړ سازدی او اوسنی سازئې نشو ګڼلای. البته دا کیدای شی چه داستاد پذیرخان کورنۍ پکښې ښه نوم پیدا کړی وی ، د کابل په رادیو کښې ښه سرینده وهونکی غلام حسین نومیږی چه په اصل کښې د تیرا دی .

دپښتنو په تنگ تکور کښې څینې نورې آلې هم استعمالیږي چه اصلي ځای ملك او تاریخ معلوم ول ئې گرانه غوندې ده مگر هر دله چه او س په پښتني تنگ تکور کښې رائنو تی دی او په پښتني سیمه کښې زیات شهرت لري نو څکه غواړو چه په وروسته ډول ئې وښیو:-

ارمونیه د پښتنو نخوا په خاوره کښې زیات شهرت اورواج لري او دساز اوسرود مجلسو نه دارمونیي له غبز سره ډیر نژدې او کلکه آشنائي ښکاره کوي ارمونیه د پښتنو په اوسنی ساز کښې د یوې داسې مهمې او مرکزي آلې حیثیت لري چه نورې تولې آلې ورسره همنوائي کوي او دسر او تال سره ئې خپل غبز او تال برابروي داریانا دایرة المعارف په اول جلد کښې دارمو نیي تاریخ په افغاني موسیقي کښې دوه زره کالو ته رسول شوي دي دد غه دایرة المعارف لـه لیکنی څخه داسې څرگندیږي چه ارمو نیه دافغانستان په خاوره پورې اړه لري چه پخوائي په گاونډې ملکونو کښې څه نوم اونښان نه ؤ . ښاغلي محمد رضاعلي خان (۱) په هند کښې داجکل دمجلې دموسیقي په گڼه کښې لیکلي دي: چه دهارمونی معنی دیورنگ غږ ونویو ځای کول دي په اروپا کښې هارمونیه دغبزونو دترکیب معنی ورکوي. مونږ چه د موجوده وخت رواجي ار مونیي ته

(۱) اجکل اگست ۱۹۵۲ ع

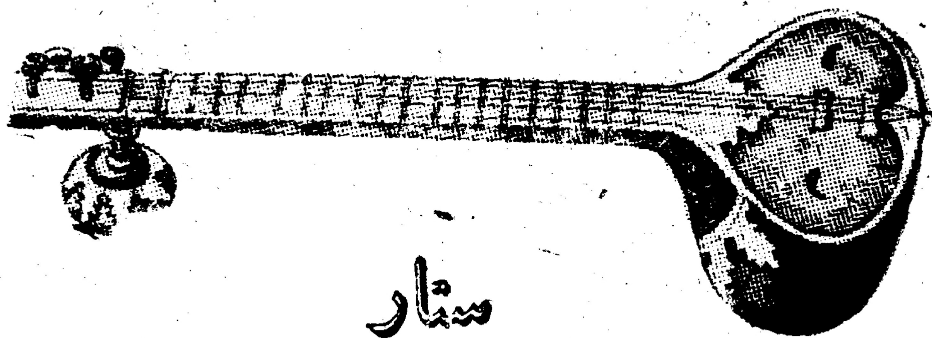
ګورو نودغه تعریف ورسره اړخ لګوی اویوشان جوړی جوړی غبز ونه تری راو ځی دی کښې شك نشته چه دارمونیي دغه موجوده شکل به دومره پخوانی نه وی او خامخا به پکښې تغیرات او بدلون راغلی وی خو بیا هم دنامه په لحاظ له ډیري زړی زمانی سره خپل ارتباط ښکاره کوی او یوزوړ ساز ور ته ویلای شو ، دارمونیي په لغوی څیړنه کښې هم که ځیر شونودغبزونوویستونکی اوسرود دوونکی معنی ور کوی. په ویدی ډولنه او تهذیب کښې مذهبی سرودونه ویل دپلار وظیفه وه او په دې وجه ده ته (هاروی(۱)) یعنی سرودویونکی ویل کیده. په دغه کلمه کښې، هار، دسرود او آواز په معنی ښکاری او(وی) یوه نسبتی اوفاعلی لاحقه ده لکه په ښاروی کښې چه دښار کوو نکی معنی ور کوی (هار) په (هارن) کښې هم دغبز په معنی دی نوددې ریښې په اساس کیدی شی چه ارمو نیه په اصل کښې (هارمونیه او هارمن) وی چه معنی ئې غبزیدونکی اوغبزویستونکی آله ده له (هارمن) څخه دګڼو آوازونوویستونکی آ لی هم مراد یدای شی ولی چه (هار) کلمه دغبز ونو تسلسل او ډیرښت دپاره هم راځی لکه په څلور ډزهاراو نورو کښې.» هر دغه دامسلسل آواز ته هم وائي نوپه دې اساس هم مونږ په ارمو نیه کښې دپښتو رنګ او ښه لیدلای ، او یوافغانی زوړ سازئی بللای شو ارمونیي ته زیات خلك باجه هم وائي باجه اصلاً دسرناك غبز ویستونکی په معنی ده چه ریښه ئې دساعت په بجو کښې هم شته باجو باجو نکه په پښتو کښې بلبل هزارداستان ته وائي چه زیرو بم آوازونه لری نوپه دې اساس مو نږ ویلای شو چه ارمونیه یادلاسواو ګوتو باجه د (باجو) له کلمی څخه اخستل شوی ده . باجی په پښتو کښې په څو ډوله دی:

۱- د ډوتو باجه چه همدغی ار مونیي ته وائي .

۲- دخولې باجه چه کوچنی هلکان ئې په خولې پوك وی او غنګهار تری و باسی.

۳- د ګګوړو یا ټیکلو باجه چه ټیکلی غبزوی دانوم د ګرامفون دپاره اینږو دل شوی دی .

(۲) دافغانستان د تاریخ اول جلد ۱٦

ستار

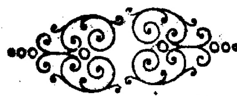
دا آله هم دافغانستان په خاوره کښې رواج لري په تیره د کونړ، چترال سوات او بدخشان په سیمو کښې یو ډیرخوږ او مشهور ساز دی ستار د ټرنګیدو نکو سازونو په خیل کښې حسابیږي. دستار په باره کښې هم خبري ډیرې دی ، څوك وائی چه ستار دامیر خسرود هلوی ایجاد دی چه په هند کښې د سلطان علاؤ الدین خلجی په زمانه کښې یولوی فنکار اوده موسیقی پو هاند تیر شوی دی چاستار دایرانی سازونو په کتار کښې راوستی دی، مسعودی په مروج الذهب کښې لیکلی دی چه دخراسان خلکو یوقسم سازواهه چه اوه تاره یکښې وو .

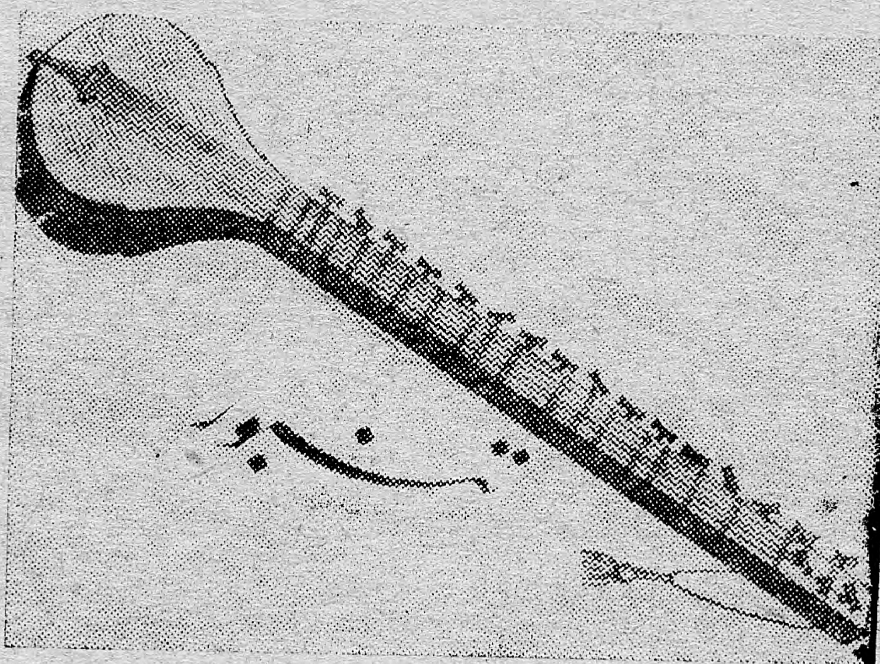
څوك ستار دهندی وینااوښتی شکل ګڼې مګرځینې قدر پخه اوقوی نظر یه داده چه ستار اه لسمی پیړی (ع) نـه پخوا په افغانستان ، ایران اونورو ځایونو کښې موجود ؤو اوله دغوځایو څخه هندوستان ته تللی دی (۱) دپخوا نی مصر یوساز هم ؤچه بالکل دستار په شان ؤ.

په دی باره کښې یوه نظریه داسی هم شته چه دستار پخوانی شکل دچار تار ؤ یعنی څلور تارو نه ئې درلودل مګر امیر خسرو د هلوی یکښې دری تارو نه زیات کړل اودستار نوم ئې پرې کېښود یعنی (ساتهه تار) چه په هندی کښې داوو تارو معنی ورکوی مګرهرکله چه ستار

(۱) آجکل اگست ۱۹۵۶ـ ۴۷

دافغانستان پەدرواوغرونو کښې اوس هم زيات شهرت لري او دهرچاديوازې والي يوخوږ ملګري دي نوځکه ئې مونږ افغاني ساز بولو چه غالباً له دې خاوري نه بل ځاى ته تللي دي دستار نوم که څه هم ښکاره «سه تار» يعني دري تار په معنى معلومېږي مګر يو بل احتمال هم لري چه له (سيت) او (آ ر) څخه جوړ شوى وى « سيت » د آواز په معنى د «سدا» د کلمې اصل دى اوسيتى په هندي کښې شپېلۍ ته هم وائي عجبيه داده چه له « سيت » سره د عربي «صوت »هم نږدې دى نو پدى توجيه ستار غږ لرونکې آله کيږي .

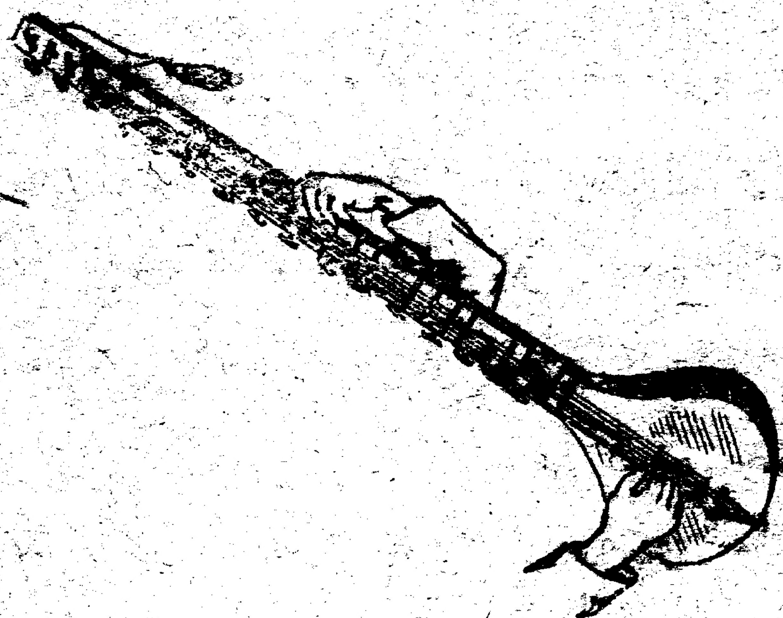

ددې آلې په باره کښې هم ډېر روایتونه موجود دي چاتر کې ساز، چا ایرانی ساز او چا یونانی هم گڼلې دی(۱) ، فرهنگ انندراج لیکلې دی چه (طنبور) په (طا) (سره) د(تو بزه) معرب دی چه اصل ئې هندي دی او د تریخ کدو په معنی دی ښائی چه دا نوم ځکه پرې اېښو دل شوی وی چه د تنبور بیخ د کدو په شان دی . د اخود خلکو جلا جلا روایتو نه وو مگر آریانا دایرة المعارف لیکلي دي: چه رباب ، سریندہ سورنی او ډول د پښتنی ارکستر اساز و نه دی او د تنبور په شان ساز چه د غسی شکل او خاصیت ولری هم بل ځای نه ؤ . له دې اشاری نه ښر گند یږی چه آریانا دایرة المعاف «تنبور» هم په افغانی ساز کښې شامل بولی مونږ هم تنبور د افغانستان د موسیقی د آلا تو

---

(۱) د آریانا مجله د ۱۳۳۳ د حمل گڼه .

يو ه آله ګڼو ، ولې چه دا آله اوس هم په افغانستان کښې ، او په تيره په شمالي برخو کښې ډېر شهرت لري او شمالي برخې يعنې د بلخ او باختر سيمې د هېواد د لرغوني تاريخ زړه زانګو ګڼل کيږي . د ساز ډېرې آلې لدغې سيمې يعنې له دغه مرکز نه شرق او غرب ته تللي دي هسانري جارج فارمر(۱) نوميالي ختيځ پوهاند ليکلي دي چه څلور زره کاله پخوا (لنګ لن) نومي چيني (تو له) له باختر نه چين ته وړې وه دغه شان ړما مه چه يو پښتني سازدی او نوم ئې هم پښتو دی د جارج فارمر د ليکنې په اساس له افغانستان څخه چين ته وړل شوی دی نو غالب احتمال لري چه تنبور هم د بلخ او پامير له سيمو نورو ځايو ته تللي وي، د تنبور لفظ په پښتو کښې تمبور دی که د دې نامه تجزيه وکړو . نو اول جزء ئې تمبل او دوهم جزء ئې (ور) دی او ترکيبي معنی ئې تمبيدو نکی کيږي چه غبزونه او اهتزازونه پکښې انعکاس کوي .

(۱) د آريانا مجله د ۱۳۲۳ ش دحمل ګڼه .

دا یوه ساده او زړه آله ده چه غاړه ئې له پاسته لرګی نه جوړیږي او په
منځ کښې ئې د وزې، لیا هوسۍ او لیا د لیوه پوټکی اچوي
شکل ئې د دایرې په شکل وي په پښتو کښې چمبه دایری او محیط
ته وائي، ډیر طبیعي او اصلي نوم ئې چمبه ده، په پارسي کښې ئې
دایره او په عربي کښې ورته (دف) وائي په پښتو کښې نور نومونه
هم لري. یو قسم ئې «تمبل» بولي چه د آواز د تمبید ومفهوم پکښې
پروت دی او ښا ئې چه د تمبې نه جوړ شوی وي ځینې کسان ئې داریا
داریال هم بولي (۱) داساز په پښتو کښې ډیر عام دی او د پښتنو ښځې په
ښادیو کښې یوائې د چمبې سره خپلې سندرې وائي او بله آله ورسره
نه وي دا آله که څه هم په نورو ځایونو کښې شته خو د پښتو په
تنګ ټکور کښې پوره ځای لري او کوم پردی او نا آشنا ساز ورته
نه ښوویلای. د چمبې شکل په هغو مجسمو کښې چه د ننګرهار له
هډې څخه راوتلي دي در باب او ډول سره یو ځای لیدل کیږي
دغه مجسمې په دو همه عیسوي پېړۍ پورې اړه لري چمبه په پښتو کښې
دلاس جوړه ګوتو ته هم وائي او داریا هم همیشه دلاس په چمبه وهله کیږي.

(۱) ددار، په سانسکرت کښې لرګی ته وائي چه اصل ئې د پښتو (لر) دی. په داریا کښې اصل شی دلرګی چمبه ده. دارچیني په سانسکریت کښې د چیني لرګي معنی ورکوي

دا ا له هم‌زیاتره دافغانستان په‌خاوره پوری اړه‌لری‌په فارسی‌قاموسونو
کښې د غیچك په نامه راغلی ده مگر کلمه په اصل کښې پښتو ده
اودغبز ـــ غژ) له‌ریښی څخه د(که) دلاحقی په‌لگولوجوړه شوی ده
غژ که دسریند ی‌له خیل څخه یوساده ډوله سازدی چه دپښتنوپه‌غرونو
اوروهی سیمو کښی زیات رواج لری.
ځینی‌خلك‌دغژ کی‌راویستونکی‌ابونصرفارابی‌بولی‌چه‌دافغانستان‌دځمکی
یونومیالی‌پوهاندتیر شوی دی فرهنگ نظام‌لیکی څه غیچك یومشهور
ساز دی چه غژک او کمانچه هم ورته وائی او دالفظ
اه‌ترکی‌نه‌راغلی‌دی » مگرداخبره سمه‌نه‌ښکاری‌ولی‌چه دفرهنگ نظام
مؤلف‌ته پښتو نه‌وه معلومه‌نو ځکه ئې دغه پښتولفظ‌ترکی‌بللی دی .
حال دادی چه‌دغه نوم‌بی‌له‌شکه ښکاره‌پښتو دی‌اود(غبز) له کلمی څخه
جوړ شوی دی .

سورنی هم د پښتنو په تولو سیمو کښې د سازیو مشهوره آله ده چه په هره ښادۍ او واده کښې د ډول سره یو ځای په ډیره مستۍ وهل کیږي د پښتنو په جنګي میدانو نو کښې هم د سورنی غږ خلك په جوش او مستۍ راولي دې آلې ته په هند کښې (شهنائي) وائي د آ جکل د موسیقۍ په یوه کښه کښې محمد رضا علي خان (۱) لیکلي دي چه شهنائي او کرنا د شیخ بوعلي سینا ایجاد دی ، په مطلع العلوم نومی کتاب کښې هم دغه خبره راغلې ده په پارسي کښې ئې (سرنا) بولي نود دغه سندله کبله مونږ سورنی د افغانستان د خاوري مال بولو چه د باختر او بلخ له سیمي راوتلې دی .

په څېله د سورنی په کلمه کښې هم چه غور وکړو د پښتو رنګ پکښې زیات ښکاري د دغې کلمې اول جزء سور (سوری) او دوهم جزء ئې (نی) یعنې نل دی چه د سوري نل معنی ورکوي هر کله چه د سورنی سوري ډیر زیات دی نو ځکه په دغه نامه بلل شوي دی بله خبره داده چه سوري په پښتو کښې او ږدو چیغو ته وائي او د سورنی غږ هم دغه ډول دی .

د آریانا دایرة المعارف په اول جلد کښې سورنی او ډول د واړه د پښتنی ارکسترا سازونه ګڼل شوي دي .

---

(۱) اګست ۱۹۵۶ ، ٤ ګڼه .

ډول :- د پښتنو دساز اوسرود یوه پخوانۍ آله ده د پښتنو د جنګونو او اتڼو نو میدانو نه هیڅکله د ډول له غبږه نشي خالي کیدای ، په صوتي اولغوي لحاظ هم دغه کلمه پښتو ښکاري او د (ډم) له غبږسره ارتباط لري ، د ډول آواز ته (ډم) وائي دې کلمې نه ډمامه ، ډومبکې هم راوتلې دي نو کیدای شي چه له ډم نه ډن ، ډنګ او بیا وروسته (ډل او ډول) جوړ شوي وي ولې چه (م ، ن ، ل) تل په یو بل باندې اوړي . ډول په پښتو کښې د ژرندې د پاسه د دانو اچولو سندوخ ډوله لرګي ته هم وائي او دارټ په لرګو کښې لوی تاوید ونکي څرخ ته هم ډول وائي چه دغه ټول په شکل او ګردوالي کښې د موسیقي د ډول په شان دي .

ډولکي :

ډولکي له ډول نه وړوکې دی او شکل ئې اوږدغوندې وي . ډولکي په پښتو ساز کښې د تبلې کار کوي او په ملي اتڼو نو کښې زیات استعما لیږي او په وړو وړو ډ نڅو وهل کیږي .

بین

دا یوه پوک وهونکې آله ده له تاو راتاو نلونو څخه جوړیږي پاړو ګرئې د مارانو د نیولو د پاره وهي .

وائې چه ماران د بین په غبږ مین دي او هرځای چه د بین غږ واوري نو سمد لاسه ورته را وځي دو یدي زماني په سرو دونو کښې یوه آله د (بهومي)(۱) په نامه راغلې ده ښائې چه د دغه موجوده بین سره څه نیز دي وا لي ولري بین او پین په ریښتیا کښې له پونکې سره هم نزدې دي چه کو چنیان ئې د غنمو له ډانډو څخه جوړوي او شپیلي پکښې وهي په زړو آریائې سازو

---

(۱) آجکل اګست ۱۹۵۶ ع . د (بهومي) د کلمې دنږ دیوالي په وجه ښایي چه په بین کښې د « بیم » لیک سهو بلل شي .

نو دنبي د (وينا) په نامه هم يو ساز شته چه د (بين)سره لفظي نزدي والي لري .

منګه

منګي يا ګړي همد پښتنو په ټنګ ټکور کښې داخل دي اوز ياتره له رباب سره وهل کيږي سرو ازي منګي هم وهل کيږي او کاه ئې په خوله باندي څرمنه تړي او لکه چمبه ئې د ساز په وخت کښې په لاس باندي وهي

کرنا

داهم دپوک وهلو آله ده په څر. انوزمانو کښې به له يو راز کوز کړي ښکرنه دغه ا له جوړيدله نو ځکه ښائې چه اصل ئې ښکرني وي يعني دښکرشپيلي او وروسته به « کرنا ، قرنا » شوي وي .

بيګل - ياتورم

تورم په مو جوده وخت کښې لښکريان او فوځيان ز يات پکاروي او له زيړ او مسو څخه يوه تاوراتاوجوړه شوي آله ده.

په انګريزي کښې ئې هم « بيګل » بولي چه په ځينو پښتنو کښې هم مشهور دي او ښائې چه د(بګ ،بغ)له کلمې نه اخسل شوي وي(بګوه = زړه کيدړه چه د شپې ناري وهي ، اوهم بګړه دبګ له غبزه جوړ شوي دی

توري

په پښتو کښې شپليي رقم ساز و نو ته وائي توله او توري هم په ريښه کښې يو دي نو کيدی شي چه په تورم کښې (م) دنسبت لپاره وي او تور ي ته منسوب وي.

سندرغاړی اوسندرپوهاند:

دساز دآ لو په شان دافغانیسندر غاړ وا وسندرپوهانو تاریخ هم‌تر ډېره‌حده پوري په توروتیارو کښې پروت دی مګر په دې برخه کښې څه لږ‌وډېر معلومات لرو چه په وروسته کرښو کښې ګرانولوستونکو ته وړاندې کیږي .

دبلخ د سامانیانو په وخت کښې موسیقی،شعر اوادب زیات اهمیت درلود، ددوی په دربار کښې دموسیقی پوهانو او سندرغاړوته په‌درانه نظر کتل کیدل .وائي چه‌عبدالله‌دطاهر زوی«۸٤٤ م» دموسیقیپالونکی ؤاوپه‌خپله هم په موسیقي ښه پوهېده عبیدالله ددغه عبدالله زوی‌دنغموپه ښودنه کښې یو کتاب.هم لیکلی ؤ(۱) دسامانیانو د دوري مشهور سندر پوهان دادي : ـ

محمد بن‌احمدالخوارزمی ، دامیرنوح‌سامانی‌همزمانه‌اودموسیقی‌لوی عالمؤ(۲)ده‌په «مفاتیح‌العلوم» کښې دموسیقی‌په باب ښه څیړنه کړې ده .

محمدابن زکریا رازی دمنصور سامانی په وخت کښې د موسیقی‌یو ستر پوهاندؤ بلخی ابن‌سینا هم د موسیقی په باب‌پخي لیکنی کړې‌اود بلخ‌نوم‌ئې په‌دنیا کښې ښه شرګند کړی دی . د.ه په‌خپلودوو مشهورو کتابونو (الثفا ـا لنجا ت) کښې دمو سیقی په با ب ، جلا ، جلا با بو نه لیکلي‌دي. ابن سینا د(المد خل الی صناعة‌الموسیقی) په نامه‌هم یو کتاب لری ده په(دانش نامه) کښې هم‌یو فصل په موسیقی کو ښلی دی . ددې کتاب یوه نسخه دلندن په موز یم کښې شته دي(۳) په ځینو روایا تو

(۱)تمع ص ۱۹۸
(۲)تمع ص ۲۵۳
(۳)تمع ص ۲۵۹ .

کښې ابن سینا دارسطو (السماع الطبیعی) دشرح لیکونکی هم بلل شوی دی. دغه شان په موسیقی کښې دیوې جلا رسالې نسبت هم ورته کیږي.
ابن زیله (۱۰۴۸م) دابن سینا شاګرد هم په موسیقی کښې دخپل استاد پیروی کړې ده او د (خراسان) دموسیقی په باب ئې د (کتاب الکافی فی الموسیقی) په نامه یو اثر لیکلی دی چه یوه نسخه ئې دبرتانیې په موزیم کښې شته دی.
وس نا یانو په دوره کښې رودکی دپارسی مشهور شاعر هم په سنسر پوهاند ګڼل کېږي ابو نصر فارابی هم دافغانستان دغربی سیمو اوسېدونکی او دموسیقی یو ستر عالم ګڼل کیږي په موسیقی کښې دده (الموسیقی الکبیر) دیر زیات شهرت لری. ده په موسیقی کښې یو ه بله رسا له لیکلی ده(۳)
ابو نصر دساز دیوی آلې راویستونکی هم بللې شوی دی.
ده دارسطو په (السماع الطبیعی) باندې یوه ښه شرح هم لیکلې ده دی وائې چه ما غلو یښت ځله دارسطو دغه کتاب و کوت نو هله پرې پوه شوم.
فخرالدین رازی (۱۲۰۹م) پخپل جامع العلوم نومی کتاب کښې یوه برخه دموسیقی دپاره خاصه کړې ده دغه کتاب په پارسی لیکل شوی دی او دوې نسخې ئې دبرتانیې په موزیم کښې شته دی(۱) عبدالقادر ابن غیبی «۱۴۳۵م» چه دموسیقی یو ستر پوهاند و په اصل کښې دهرات معلومیږي ولې په (۱۴۱۹ع) کال چه له هرات نه کوم ثقافتی هئیت چین ته لیږلی شوی و دی په هغه کښې یو مهم غړی و. عبدالقادر د (جامع الالحان) په نامه یو کتاب لری چه یوه نسخه ئې په (بودلیان) کښې شته دی د (مقاصد الالحان) په نامه یو بل کتاب لیکونکی هم بلل شوی دی(۲)

---

(۲) آریانا دایرة المعارف ج اول ، ص ۷۷۳.
(۳) تمبع ص ۲۳۶
(٤) تمبع ص ۲۳۰

جارج فارمر خشیخ بوهاندوفخرالدین رازی او ابن غیبی کتابونه ډیر مهم بللي دي.عبدلرزاق سمر کندي په مطلع السعدین نومی کتاب کښي دموسیقي په باب ښه معلومات راغونډ کړي دي دا کتاب په پارسي لیکل شوی ؤ.په دی کتاب کښي د هغه هیئت بیان راغلی دی ؛ چه د هرات د تیمو ر یانو په وخت کښي چین ته استول شوی ؤ او غیاث الدین نقاش هراتي او ابن غیبي لې غړي ؤو (۱) دغه وخت په هرات کښي شهاب الدین عبد الله بیاني او سید احمد غیچک مشهور سندرغاړي وو . ښائي چه سید احمد په غږ که وهلو کښي استاد ؤ نو ځکه په غیچک مشهور شوی دی . دی یو ښا یسته ځلمي ؤ جامي (رح) وائي :-

وای آن غیچکم کشت وشکل آن غیچکی

که شور مجلس عشاق شد زیر نمکی

استاد حسین عودي او شیخ نائي هم دغه وخت سندرغاړي ګڼل کیدې ی (۲) دغوریانو او غزنویانو په دربارو کښي دشعر،ادب او موسیقي بازار ښه ګرم ؤ. خو د سندرغاړو نومونه یې راته معلوم ندي.

اوسني سندرغاړي

ښاغلی سرور ګویا په یوه مقاله کښي د کابل دموسیقي او سندرغاړو په باب هسي لیکي: په کابل کښي دایراني او هندي موسیقي ترمینځ رقابت موجود ؤ مګر آخر هندي موسیقي میدان یوړ او د راګ مکتب بریالی شو . دی وائي چه دامیر عبد الرحمن په وخت په کابل کښي دپارسي سندرو استادان استاد ګل الدین ، استاد قربانعلي وو او دپښتو په سندغا ړو کښي

(۲) د آریانا مجله د ۱۳۲۳ کال د حمل ګڼه

(۱) د پښتون ږغ مجله (۱۳۲۲ کال ۷، ۸ ګڼه

مشهور کسان داو(محمدشفیع لغمانی، آغامحمدلغمانی مزدور کا کاشینواری گلبدین لوگری، مرزا احمدلوگری محمدروزشینواری ، استا د گل محمد سره رودی استاد بلندو، اوتازه گل تیراوال اونور) •

ښاغلی سرور گویالیکی: » چه د کابل په دربار کښی د ساز او سرود غېزو لو طریقه داوه چه(اوله برخه کښی به راګ یارا ګنی ویل کیده، په دوهمه برخه کښي به پارسی غزلو نه او په دریمه برخه کښي به د پښتو غزلو نه او طرزونه ویل کیدل(۱) دایرانی او هندی موسیقی کوم اثر ته چه ښاغلی گویا اشاره کړی ده

دغه اثر د پیر پخوانی نه دی بلکه دوروستی زمانی سوغات دی او هغه هم د کابل په ښار پوری محدود پاتی شوی دی په نورو برخو کښی تردي چه د کابل د ښار په شپېز گروهی کښی هم زوړ او پخوانی پښتنی ساز به پر له پسی د ول پخپل اصلی رنگ تردي وخته رارسېدلی دی چه نه ئې له لرغونی تاریخ سره خپله علاقه شلولی ده او نه ئې پردو او نوروسازونو ته خپل ځای پر ی ایښی دی •

زموږ عقیده داده چه دلوگراو پکتیا سازدلرغونی پښتنی ساز ښه نمایندگی کولی شی ولی چه په د غه سازاو سرود کښی خالص اوزده، درانه او خوازه آهنگونه زیات لیدل کیږی او د پښتنی اتڼ له حرکاتو سره زیات سمون او جوړښت ښکاره کوی .نو پدی لحاظ د کابل د سمیی اصلی ساز او سرودهم دغه دلوگریاد شمالی ځینی وطنی سازونه بللی شو نزدي شل کاله کیږی چه کابل راډیو په افغانستان کښی په خپرونو پیل کړی دی له دغه وخت نه وروسته په پښتو سازاو پښتنی سندرغاړو کښی دژوندساپو کلی

(۱) دتهران درادیو دمجلی په حواله.

شوی‌ده‌اوورځ‌په ورځ‌ئی‌دترقی‌او پرمخ‌تګ‌په‌لوری ګامونه‌اخستی دی . که څه‌هم‌په‌اساسی ډول ورته توجه نه ده‌شوی‌خو بیاهم دراډیو غبز ډیر سندر غاړی ځانته‌راښکلی‌او په خپله غبیز کښی‌ئی څه ناڅه‌روزلی دی . مونږدلته‌په لنډ ډول‌دغو سندرغاړو نومونه راوړواو له زیات بیان څخه تیرېږو .

دلوګرپه سندرغاړو کښی (دری) مشهوراستاداودیوی‌زنګینی ږلی خاوندی‌ذده په شاګردانو کښی‌عبدالسلام‌لوګری‌او نور مشهوردی .

دننګرهاردسازاوسرود په‌ژوند کښی‌مرحوم ملنګ حان‌لوی‌لاس درلود ده‌څو کاله‌په کابل‌راډیو کښی‌دپښتودموسیقی‌دسرپرست په‌توګه کارو کړاو ډیرشاګردان ئی‌وروزل دی پخپله یوښه ملی‌شاعراو دملی آهنګونو په جوړولو کښی ماهروذده‌مشهورشاګردان دادی :

محمد ایوب ښه سندر بول او دخو اژه غبز خاوندی . محمداسلم ، طلا محمد ، موزا ګل‌ښه سندرغاړی‌دی . محمد ین‌ښه‌باجه‌وهی . د کابل راډیو په‌سندرچیانو کښی‌استادمحمدعمر اومحمداکرم ښه رباب چیان دی غلام‌حسن‌تیراوال‌دسریندی‌استاداوفقیرحسن‌دده زوی ښه وایلن غبزوی .

استادنبی ګل‌تیر وال دپښتوپه ساز کښی په فنی لحاظ ښه‌دی‌چه څه‌مو ده د کابل‌راډیو د پښتو موسیقی منتظم‌هم و . د پکتیا په سند رغاړو کښی شادګی ، عطامحمد ، میرسلام خوستی‌زرغون اونور ښه شهرت‌لری .

په کندهار کښی سلیم اونورمشهور دی په ننګرهار کښی محمدنوراستاد دزیات شهرت خاوندی .

د کابل راديو په پارسي سندرغاړو کښي دغه درو سته کسان ډېره شهرت او نوم خاوندان دي استاد غلام حسين ، استا محمد حسين ددة زوی ، غلام دستګير شيدا . استاد نتوخان (دغه کسان د هندي راګ پير وان دي) په ورو کسانو کښي چه د کابل سازته ئې نوی رنګ ور کړ او له هندي قالب نه ئې راوو يست (خيال ، نسيم ، ګلا ند ، ارمان ، پلتون) ډېره نوم او شهرت لري . دغه ټول کسان له پښتو سندروسره هم ښه اشنائي نو ځکه په دې وله کښي هم حسابيدای شی ؟

دلرې پښتون خوا سندر غاړی :

په منظم ډول دېخوانۍ زمانې د سندرغاړو معلومات په لاس نشته یوازې داوسنۍ زمانې ځینې سندر غاړي په وروسته ډول ښودل کیږي .

دلرې پښتو نخوا (اوسنی پښتونستان) په سندرغاړو کښې تر ټولو مشهور سړی استاد صحبت خان دی . دی دمردان دسیمې دمرغوز نومې کلي اوسېدونکی ؤ او په ټیکلو کښې د مردان په صحبت یادیږي . په رباب اوباجه غږولو کښې استاد اود ښه غږ خاوندؤ . ده په هندی موسیقی کښې هم زیات مهارت درلود وائي چه دده ټیکلو دومره شهرت وموند چه نژدې درې لکه ټیکلي ئې خرڅ شول(۱) استاد صحبت خان په ۱۹٤۲ع کال کښې وفات شوی دی . دولت خان دده شاگرد ، فرخ سیر دده زوی اوزرداد خان ، زیورخان داټول د پېښور درادیو نو میالي سندر غاړی او رباب چیان گڼل کیږي. استاد پذیرخان په پېښور کښې دسرېندې استادؤ . دده کورنۍ د موسیقۍ او ساز کورنۍ وه . دده ورونه گل میرخان او خوش میرخان دسرېندې په غږولو کښې ډېر تکړه وو. پلارئې عبدالقدیرخان په رباب اوسرینده غږ ولو کښې ښه لاس درلود .

دپېښور دموسیقۍ په استادانو کښې استاد بهرام خان او بابا موسلي هم دپوره شهرت خاوندان دي . په پېښور کښې دموسیقۍ فن دوی پرمخ بوت . دهند تبله په پېښور کښې استاد بهرام خان رواج کړه استاد اکرم خان هم یو مشهور سندر غاړی دی . وائي (۲) چه د پښتو لوبې ر کاټ دده په خوا ډ ک شوی دی او دلوستلي غزل سرئې دادي :

---

(۱) اټك كې اس پار ص ۳۲٤ د فارغ بخاری اثر ــ دلا هور چاپ .

(۲) اټك كې اس پار ص ۳۲۸

(زه بلبل ستاد وصال یمه) په موجوده دوخت په پښور کښې دغه وروسته کسان دشهرت او نامه خاوندان دي : استاد میر احمد خان چه دنویو لاروپه جوړولو کښې لوی لاس لري، مظفر خان، استاد سبز علی خان ، خانزاده ، عبدالله جان . زرخان ، انځر گل ، کچکول خان او نور په ښځینه سندر غاړو کښې حبیبه جان، بی نظر جان، چشتی چمن جان، فیروزه جانه . دلبر جان ، گوهر بیگم وزیر جان، حسن پری ، صابر جان، بادشاه زرین جانه او نوری خوږي سندر غاړي کښل کیږي . دغه ټول د پښور له راډیو څخه خپل غږونه هری خوا ته رسوي د دوی له غږونو او سندرو څخه د پر ټیکلي هم ډ ک شوي دي چه د خو شحالی مجلسونه پری هرځای ښایسته وي

د گرامفون (د ککوړو باجه) پیدا کیدو دلري پښتو نځوا د موسیقی په ژوند کښې ډیر زیات بدلون او اثر واچاوه او د دغی سیمی د موسیقی په نړۍ کښې ئی څه تاځه تازگی پیدا کړه مگر د هندی ټیکلو اثر او رنگ هم پری زیات پر یووت او د پښتو اصلی تالونه ئی کله وډ کړل . په لارو کوڅو کښې کوچنیا نو دهندی ټیکلو زمزمې شروع کړی او دسپکل نغمو ډیر خلك لـه سده وویستل .

ولی بیا هم یونیم استا دلکه سبز علیخان او نورو د پښتو مو سیقی تنا بونه ټینگ کړل او خپل کلا سیکی سا زئې و ساته . د پیښور راډیو چا لا یند ل د پیښور دموسیقی په او سنی ترقی کښې لویه برخه لري . دغه ریډیو ډیر سندرغاړی ځانته را ښکل او په خپل غبږ کښې ئې وپالل .

لا کن بیا هم دلري پښتونخوا موسیقی او سرود ډیر نیمگړی دي او پوره پر مختگ ئې نه دی کړی . دغلته لا اوس هم یوستوی نغمی او سازونه غږول کیږي او دیو غور ه ار کستر ائی ساز شکل ئې نه دی موندلی .

په نورو ملکونو کښې دپښتنې موسیقي اغیزه

د افغانی ثقافت او کلتور اغیز او اثر د شاو خوا ملکونو په ثقافت کښې څرګند او ښکاره دی. جارج فارمروائي: چه خراسانی افکار دعربو په عام ثقافت کښې ننوتی دی او دسامانیانو دوري دایرانی فن دپاره هم لار پاکه اوسمه کړه (۱) لکه چه ښکاره ده افغانی پوهانو په عربو، هنداو نورو ځایو کښې د نورو ثقافت او موسیقی دپاره ډېرزیات خدمتونه او ځلاندي کارنامی کړی دی چه دادی مونږئي په لنډول یادونه کوو.

سندرغاړی:

دعباسی دوري زیات سندرغاړی او سندرپوهان په اصل کښې دافغانستان له لویدیز وغاړو یعنی بلخ، میمنې، هرات، غور، سیستان او بست څخه تللی دی لکه (حکیم الوادی، ابراهیم موصلی د ماهان ځوی) او اسحق موصلی دابراهیم ځوی.

وائی چه اسحق موصلی په (۷٦۷ ع) دخرسان په (ری) کښې زیږېدلی او بیا دخپل پلار سره بغداد ته تللی دی (۲) دده دنیکه (ماهان) له نامه څخه معلومیږی چه دده تومنه افغانی او آریائی وه دغه نوم په ریښه کښې له (ماهو یه سوری) سره نږدی دی. موهن په سانسکریت کښې دښکلي په معنی دی÷ په ماهان کښې د (ماه، مېر) ریښه هم ښته چه دسپوږمۍ او ښایست معنی ور کوی. په دې لحاظ دماهان معنی هم دغه کیدائی شی. عربی تاریخونه وائی چه په عربی موسیقی کښې له اسحق موصلي نه زیات عالم او پوه بل څوك ندی تېرشوی. دغه شان محمد د حارث زوی او د بسخز نسی هم په اصل کښې دهرات وو عربی تاریخونو زیات آریائی نومونه غلط لیکلی دی نو ځکه پکښی سړی په اشتباه کښې

---

(۱) تمع ص ۱۷۲

(۲) تمع ص ۱٤٦

لو یبزی لکه دغه بسخز چه معنی ئی نه معلومیږی زلزل د عربو مشهور سندر
پوهاندا و دعود غږ زولو ستر استاد هم په اصل کښی د خراسان ښکاری ولی چه
دی د اسحق موصلی ماماؤ.

ابن خلکان او جحظة البرمکی دواړه د بلخ برمکی کورنی ته منسوب او د
د موسیقی په برخه کښې د پوهی او آثارو خاوندان وو. د اخوان الصفا د موسیقی در
سالی په لیکونکو کښې ابو سلیمان محمد د معشر بستی زوی او ابو الحسن
د هارون زنجانی زوی هم اصلاً د افغانستان وو او په بصره کښې د اخوان الصفا
د علمی ډلی مهم غړی وو (۱) عبدالمومن د صفی الدین څوی، د عز الدین نمسی،
د نعمت کړوسی او د قابوس (۲) کودی چه په بغداد کښې د عربی موسیقی ډیر
لوی عالم او پوهاند ؤ په اصل کښې د جرجان یعنی او سنی میمنی ؤ. دی لومړی
د محمود غوری په زمانه (۱۱۷۳ ه) په افغانستان کښې او سیده او په موسیقی
کښې ئی د (بهجة الروح) نومی کتاب په خپل وطن کښې په پارسی لیکی دی
(۳) په دغه کتاب کښې ئی د افلا طون هر مس، فخر الدین، تا و و س.
مروزی له آثارو استفاده اواخستنه کړی ده (٤) دی بیا وروسته بغداد
ته ولاړ او هلته د المستعصم په دربار کښې د سندرو او موسیقی رئیس (سندرمیر)
او د بغداد دیوې کتابخانی مدیر شو، وائې چه ده په کال کښې (۵۰۰۰).
دیناره معاش خوړ.

عبدالمؤمن دیونان له اثر څخه ځان خلاص کړی ؤ مګر د خراسان اثر
ور باندی پروت ؤ ولی چه دغه فن ئې له ځانه سره له غور نه وړی ؤ.

---

(۱) تمع ص ۲۵٤
(۲) دغه نوم هم په اصل کښې کاووس او یو آریانی نوم دی.
(۳) ددی کتاب یو ۵ نسخه په بورلیان کښې شته دی.
(٤) تعع ص (۲۳٦)

په‌موسیقی کښې د ده مشهور کتاب (الادوار) نومیږی چه په (۱۲۵۲م) کښې
لیکل شوی دی . دغه کتاب په موسیقی کښې یو ډیر باوری کتاب ګڼل
کیږی ، ددی کتاب څو نسخې د برتانیې په موزیم او د اکسفورد په (بودلین)
نومی کتابخانه کښې شته دی د (رسالة الشرفیه) په نامه هم یو اثر لری چه
نسخې ئې د (برلین ، پاریس ، ویانا) په کتابخانو کښې پیدا کیږی . د عبدالمؤمن
له کتابونو څخه د موسیقی ډیرو سترو پوهانو اخستنې کړی دی او په عربی
موسیقی کښې دی یو لوی مأخذ ګڼل کیږی . په موسیقی کښې د ده علم او
مهارت ته قطب الدین شیرازی ، محمد د محمود الاعا مولی زوی ، د
کنز التحف مؤلف ، عبدالقادر د غیبی زوی محمد د عبدالحمید لاذقی زوی او
نورو د احترام سرونه ټیټ کړی دی (۱) (سرهوبرت) وائې چه د صفی الدین
تال میچ ډیر ژور او دقیق ؤ . ده د الغنی او نزهة په نامه د موسیقی دوه آلی
هم راوستی دی عبدالمؤمن په بغداد باندی د هلاکو د طوفان نه
وروسته (۱۲۵۸م) د هلاکو د وزیر شمس الدین جوینی د زامنو بهاالدین
او شرف الدین معلم او ښوونکی وټاکل شو او د شرف الدین په نامه ئې
(رسالة الشرفیه) ولیکله . ډیر وخت له بهاالدین سره په (اسپهان)
کښې ؤ مګر کله چه د جوینی کورنۍ له منځه ولاړه نو دده
قدر من هم ورک شول او ورځ ئې بده شوه وائې چه دی ډیر آزاد لاسی
او سخی سړی ؤ ، په خپلو دوستانو به ئې ډیری پیسی ښندلی او سوغاتونه
به ئې ورله اخستل (داخوی ئې د پښتنو ؤ) تردی چه آخر پوروړی شو
او د (۳۰۰) دینارو په پور کښې بندیخانی ته ولاړ او هم هلته ئې
له دنیا نه سترګی پټی کړی (۲) دهند په موسیقی کښې هم افغانی سندر پوهان

(۱) تمع ص ۲٤۰

(۲) تمع ص (٦٢٨ه)

لو ی لا س لر ی . په هند کښې داسی ډېر پښتانه تېر شو ی د ی چه
یادموسیقی عالمان اویا پخپله سندر غاړی وو . شیر خان لودهی داورنګ زیب
په زمانه کښې دموسیقی یو مشهور پوهاند ؤ په ایرانی او هندی
موسیقی کښې ئی پوره مهارت درلود او په دغه برخه کښې ئی یو کتاب لیکلی ؤ
په (مرأة الخیال) نومی کتاب کښې ئی یوه برخه دموسیقی په باب لیکلی ده.
دامیر خسرو دهلوی پلار چه دهند په موسیقی کښې دیوه مجتهداو ستر
استاد حیثیت لری هم په اصل کښې دافغانستان له شمالی خواؤ څخه هند ته
تللی ؤ . دهند پوهان دهند دموسیقی دراګونو په و ده کښې مده رول
په ښه شان منی او دموسیقی په علم کښې دی یوز بردست پوهاند بولی دوی وائی :
چه امیر خسر و په هند کښې داسی نو ی نو ی را ګو نه راوویستل
چه هندی موسیقی ورسره اشناهم نه وه ،
په هند کښې د موسیقی دډېرو پوهانو له نومو سره دخان ، خانصاحب کلمی
راوړل کیږی نوله دغو څخه هم لیږ وډېر دوی افغانیت څرګندیږی .لکه
نعمت خان ، فیروزخان، قطب بخش خان تان سن هم د خانصاحب په لقب
یادیږی . دده زوی امراو خان هم په موسیقی کښې ښه لاس درلود په استاد
فیاض خان او استادوزیر خان کښې هم دپښتنی رګ څرګ لګیږی . دجیپور
په ریاست کښې بهرام خان دموسیقی لوی عالم ؤ . درامپور په نوابانو کښې
هم ډېر کسان دموسیقی پوهان تېر شوی دی . دوی په اصل کښې پښتانه دی .
صادق علیخان او سر سعادت علی خان پکښې دد ې فن ماهران وو . دغسی نور هم
ځای په ځای ډېری پښتنی ځیلی اوریښی پیدا کیږی په ښکاره ډول استاد
حافظ علی خان دسرود استاد اصلاً بنګښ پښتون دی. دده نیکه غلام بند ګی خان
دبنګښو نه هند ته تللی او پښتنی رباب ئی له ځان سره وړی ؤ. دده زوی غلام علی خان

او بیا دهغه زامنو او نمسو په موسیقی کښې کوډی ودرولی او خپل شهرت ئې دهند ګوټ ګوټ ته ورساوه. په موجوده وخت کښې استاد حافظ علی خان بنګش دغلام علی خان نمسی دسرود په غږولو کښې ډیر زیات شهرت لری. دغسې نور هم وبولیء؟

دساز آلی :

جارج فارمرد ګلاسکود پوهنتون استادلیکی: چه دموسیقی ډیری آلی له افغانستان څخه د چین خاوری ته تللی دی لکه تنبور ، سه تار، رباب ، غږکه، سورنی، نغاره،قانون ، دغه ټول نومونه په لېږتغیر په چین کښی موجود دی. غیاث الدین هراتی دیوافغانی هیئت غړی چه په ۱٤۱۹ کال له هرات نه چین ته تللی و ، د چین دسازو نو په باب و ائی : په پیکن کښی دشا هی ماڼی شا وخوا دوه زره سرود ګرود خیلو آلو سره ساز کاوه.

کور که ، ډول، ډمامه چنګ ؛ ګړیال به په آزاد میدان کښی غږ ول کیدل ده(یاتوغان بینه کمانچه ؛ نی تنبورک، ډولکی ، موسیقار) هم دچین په سازونو کښی راوړی دی ابن غیبی ددغه هیئت یل غړی دختا او چین په آلو کښی د(یاتو غان، پی پاء شیه یرغورا)چوپچیق) یاد کړی دی(۲) یاتوغان له چنګ سره نژدی و الی لری پی پاڅلور تاره درلودل چه له بر بت اوعود سره اړخ لګوی څلورم ته ابن غیبی موسیقار وائی دغه آله له ځونلونو څخه جوړه شوی وه .دجارج فارمر په قول ټوله هم له باختر نه چین ته تللی ده او څلور زره کاله پخواد(لنګ لن) نومی چینی په واسطه چین ته وړل شوی ده. دچین په سازونو کښی (ډمامه) په یقین پښتنی ساز او دپښتو (ډمامه) ده چه اوس هم شته. ډمامه د(ډم)له صوت څخه جوړه شوی ده

---

(۱) برغوپه پښتو کښی داسرافیل شپیلی ته وائی.

(۲) دآریانامجله (۱۳۲۳ کال دحمل ګڼه

او یو ه د ر بید ونکی آله ده . چینی چنګ هم غالباً له افغا نستا ن نه تللی دی او عربو هم له دې ځای نه اخستلی دی. عربو دغه ساز نه درلود نو ځکه ئې په معرب نامه (صنج) بللی دی. دچنګ درسم نمونه دوه زره کاله پخوا له بامیانو څخه راوتلی ده چه ددوو سرود ګرؤنځو په غیږ کښې دغېږ و لو په حال لیدل کیږي. چنګ په پارسی کښې کوږ او کوږ ته وائي و په پښتو کښې دچنګ چینګ)بونری طبیعی دغم یاژړادوخت صوت دی و ا ئي « ډېر چنګ چنګ مه کوه » یا « ډېرمه چینګیږ ه» داسی هم وائي له فلانی څخه ئې چینګار وویست. بل دلاس جوړه ګوتو ته چو نګ ، چو نګی وائي لکه: یوچو نګ اوړه یو چو نګ را نی» او چنګ هم په جوړه ګوتو وهل کیږي په دې حساب په چنګ کښې په ظاهری لحاظ دپارسی ریښه او په معنوی لحاظ د پښتو ریښه ځان ښکاره کوی. او په دواړو لحاظو نو چنګ ددې خاورې مال ګڼل کیږي.

رباب دافغانی ساز لرغونې آ له ده چه دهند ، ایران او عربو ته تللی ده،له پښتنی رباب نه په هند کښې سرود ، په ایران کښې بربت او په عربو کښې عود جوړ شوی دی. ابن سینا وائي چه بر بت او عود په یو ولسم قرن کښې یو شي ؤ او بر بت څلور تارونه درلود بل بر بت یو پارسی نوم دی.

بر په فارسی کښې غیږې ته وائي او بته داوچتې غړانګی کوږ ته سرې مرغاوې نوم دی. کوم وخت چه پښتنی رباب دبتې په شان غیږه او کوږ سرلری پارسی ته ورسید نو هلته بربت و باله شو او دخپل شکل په لحاظ په دغه نامه موسوم شو. دغه کلمه بیاد ایران په لاریونان ته هم ولاړه او هلته (بربلتیس) شوه

جا ر فا ر مر لیکی چه د غه آ له چینیا نو هم له با ختر نه وړې وه.چه دوی ئې (پی‌پا) بولی. داخبره په ختن کښې د (سراورل ستن)

له‌ځینې نوښخه ځرګنده شوی‌ده جارج‌فارمر رباب دخراسان یو خوږساز بولی (۱)

له دې نه ځرګنده شوه چه دعربی عوداصلی اېره اوریښه لرغونی پښتنی رباب دی چه په پخوانی افغانستان کښې ډېرمشهور ؤ.اود ګندهارا دولایت په دوه زره کلنو لرغونو اثارو کښې ئې ځیره او شکل‌موندل شوی دی.

په عربی اصطلاح کښې کوږ عود ته رباب وائی مګر کوږ عود هم‌دحکیم بن‌احوص سعدی (۲) راو یستون بلل شوی دی کوږ عود په پارسی کښې د شاهرود په نامه راغلی دی چه په غرب کښې ئې زیتار بولی. تنبور هم یوه داسی آله ده چه دلرغونی افغانستان له‌غربی بر خویعنی خراسان ښخه نورو ځایو ته‌تللی ده ابن‌خرداد به وائی. چه تنبور په‌پارسی، ری‌اوتبرستان کښې رواج درلود ابو نصر فارابی دوه ډوله تنبور ښودلی دی یوډول‌خراسانی تنبوراوبل‌ډول میزانی یابغدادی تنبوردی‌وائی چه خراسانی تنبور دخراسان په شرقی اوشمالی ځمکو کښې هم رواج درلود (۳) ابن عبدربه په العقدالفرید کښې د دوه‌تاریز عود یادونه هم کوی چه دوترو نونوم ئی زیراوبم ؤ. له دې‌نه معلومه شوه چه دعربی تنبور اصلی ریښه هم په خر ا سا ن کښې د ه چه د لته ددوتار په‌نامه هم‌بلل شوی‌دی‌اودوترونو نو مو نه ئی هم عربی نه دی بلکه دواړه پښتنی او آریائی ګنل کیږی.

---

(۱) دآریانا مجله (۱۳۲۳ کال دحمل ګڼه

(۲) تمع ص۲۸۱ سعدی‌زمونږ په خیال په‌اصل کښې ساګزی دی‌چه یوه آریائي‌قبیله‌ده

(۳) تمع ص ۱۰۸۳

دپښتنی ساز اصطلاحات :

شان : دخوښۍ او خوشالۍ یوه نغمه ده چه ډول ، سورنی ، شپیلۍ او رباب په واسطه غږول کیږي (۱) دې ته دخوښۍ نغمه هم وائي شان دلږ ساعت دپاره په یوستوي رنګ هم غږول کیږي .

نوبت : دشاهی د بدبی او لویۍ څرګندوونکې یوه نغمه ده چه د پاچایانو یا امیرانو په دربارونو کښې سهر مهال یا ښځه وخته د یو څو ګڼو آلو په ذریعه غږول کیږي .

څانبنی : دخوښۍ یوه بله نغمه ده . چه دساز او سرود په مجلس کښې د مجلس دتودولو دپاره غږول کیږي . څانبنی د پښتو موسیقۍ یو زوړ دود دی دڅانبنی دغږولو آلې ډول ، سورنی ، شپیلۍ ، بین ، رباب او سرینده دی . څانبنی پردوه ډوله ده یو قسم ته ئې تیر ائي او بل قسم ته پینبوری وائي (۲) په څانبنی کښې څه قدر جوش او تیزوالی هم وی دڅانبنی کلمه غالباً دځنبل او څکل له مصدر وځخه راوتلې ده ولی چه څانبنی داصلي ساز او سرود ترمخه یو څکه او لومړنی ګوت دی ځینې کسان ورته چاشنی هم وائي مګر په معنی کښې څه فرق نه لري .

لاره : دنغمو او ساز دغږو لو خاص طرز او ډول ته ویل کیږي مثلاً وائي دا لاره ښه ده دا ښه نه ده . یوه ښه لاره وغږوه ،

شان نوبت او څانبنی دري واړه په یوستوي ساز کښې نه غږول کیږي بلکه د کورس په شکل راځي یعني خامخا غبرګ او جوړه ساز غواړي

---

(۱) اتڼ کی اص پار ص ۳۱۴

(۱) اتڼ کی اس پاو ص ۳۱۵

مګرلاره په یوستوی او غبرګ دواړو کښې راځی .

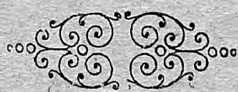
سور : د آهنګ او وزن معنی ورکوی .

تال : د آهنګو نو د تول ، سمون او برابری په معنی دی .

پرده : پښتانه سندرغاړی د ساز د هسکوالی او ټیټوالی درجی او مقام ته پرده وائي مثلاً دا غزل په اوچته پرده کښې ووایه او دا په ټیټه پرده کښې ووایه ! دا نوم د باجې یعنی ارمونیی له پردو څخه پیدا شوی دی.

نغمه : څه قدر عام نوم دی . د هر قسم آلو په واسطه په یوستوی او غبرګ ساز دواړو کښې غبزول کیږی . په یو نغمه کښې دوه ۱۰ ډوله لاري راتلای شی مثلاً په تیر ائي نغمه کښې ډېرې لاری یعنی څو طرزو نه او ډو لو نه شته دی . دغه شان د غرو نغمه ، د سیندو نغمه هم څو څو رنګو نه او لارې لری . کله کله نغمه او لاره په یو ه معنی هم راځی .

ځیر او بم : ځیر ټیټی پردی یا هوار پوست او نرم تال ته وائي او بم اوچتی پردی یا اوچت جګ او لوړ تال دی په هرساز کښې دغه دواړه تالو نه موجود دی او د تالو نو له ځیر او بم څخه یو ساز او سرود جوړیږی .

د سندرو وختونه

کاریگر پښتانه خپل ټول وخت د ساز او سرود په اوریدلو نه تیروی بلکه د ساز او ټنګ ټکور د اوریدلو د پاره خاص ، خاص وختونه لری په عمومی ډول په پښتنو کښې د سند رغاړو ډلې په واده ، کویدن او نورو ښادیو کښې د خپل فن او هنر کمال ښکاره کوی .

دیوه ګډ او شریک کار په مهال کښې هم د ټنګ ټکور له نغمو څخه قوت او تازګی اخلی لکه د غوبل ، و یالو کیندلو او یا کوم بل شریک کار په وخت کښې .

د جنګ او جګړو په وخت کښې د ساز او موسیقی ډلې په ډیر جوش په خپلو مستو نغمو دلښکر زړونه مستوی او په دښمن ئې پټی سترګی ورخیږوی

یو ستوی ساز یا ځانله ساز وخت نه لری شپونکی په غره کښې هر وخت د شپیلۍ له غبز ولو خوند ونه اخلی زلمیان په دیرو او هوجرو کښې تل یو ستوی رباب یا ستار غبزوی .

ښځی په کورنو کښې یوازې د تمبل په وهلو خپل ساعت تیروی مګر هغه هم په ښادیو کښې . په پښتنو میرمنو کښې بی له ښادیو د سندرو ویلو رواج ډیر لبز دی ا . کله کله پیغلو ټی جینکۍ د ساعت تیرۍ د پاره هم تمبلونه او داریالونه وهی .

هو! په غرنو سیمو کښې چه پښتنی نجونې دلر ګیو د پاره غرونو ته ځی نو هلته هم ورځ په سند ر وتیروی ټپه یا لنډۍ د هر پښتون او پښتنی د کار روزګار ، د غم ښادۍ او ساعت تیرۍ یو وزدا یمی ملګری دی .

د کار په وخت کښې ټپې ویل ښائی چه دپښتون قوم یوازینی خاصیت
وی . دلو ، لور ، کر غوبل او نورو کارونو په وخت کښې په جگ
آواز لنډئ وائې .

د اوږدې لیارې سفر هم د لنډیو په ویلو لنډوی او ښځې د میچنې کولو
په وخت کښې د سهار او پیشلمې ستاینې کوی . په دې لحاظ موښږ ټپو
ته دژوند سندرې یاد کاریگر وسندری ویلای شو . یو پښتون چه کله
دخوږې پښتو نخوا د جگو غرو په سرونو کښې یوه لنډۍ په خپل
خواږه غږ و وائې یا کله چه په دیرو او هوجرو کښې دبدلو ، غزلو ،
بگتیو ، لو بو او لنډیو نیمکیو خوا زه آهنگونه و غږوی نو بیا تر
ډیره وخته مست گرځی . او په هیڅ شی چرت هم نه خرابوی . دپښتو
ساز په هر وخت کښې دپښتنو د ژوند سا او غمجنو او خوږ منو
زړونو دواده .

موسیقي او نڅا

له ډیر وپخوا نوزمانو څخه دسازاو سرود او نڅا تر منځ یوقوی او ټینګ ارتباط موجود دی . نڅا هم دموسیقي په شان یولطیف فن او دحرکاتو په واسطه دجذباتو او احساساتو څرګندول دی د نڅا خوځیدنی دموسیقي د خوږوتالونو په واسطه اداره کیږي او موسیقي دنڅاد پاره دساه او روح مثال لري دنړی په (اوپر)اخونوکښي که چیري دآرکسترا دآهنګونواو نغمولار ښودنه نه وی نو یوه ناچ ګره به هم خپل هنر په ښه شان ونشی ښودلی .

ښتنا نه زلمي په مستاتڼ هله کښیوزي چه دډول لیونی غږ واوري

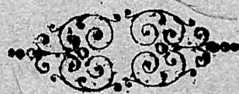
له دي نه‌معلومه شوه چه نڅا، ګډا او اتڼ ده دپاره دډول دغږ او
دموسیقی دنغمو او آهنګو نو تابع دی . د دي ټینګ تړون له کبله
غواړو چه‌دلته په‌لنډه ډول داتڼ او نڅاځینی ډولونه وښیو .

اتڼ:
دپښتنو یو خاص جنګی ورزښت دی . چه لاس ، سر ، پښې او ټول غړی
په کښې په سم ډول غورځی . پلی ، رکونه او غړی پکښې په خوځیدو
راځی او په دي صورت ددرستو دقوی کیدو مشق ییږی.اتڼ په‌لغوی
لحاظ له (اته) او نسبتی (ن) څخه جوړ شوی دی .(اته) لاس او ښنګل ته وائی
ځکه‌چه په اتڼ کښې لاس او ښنګل زیات فعالیت ښکاره کوی له
دي کبله (اتڼ) بللی شوی دی . اتڼ ډېر زیات قسمونه لری . په
لو مړی سر کښې دناریینه‌ؤ په‌اتڼ او دښځو په اتڼ ویشل کیږی‌په
ګډه اتڼ کښې ښځی او نر یوشان برخه اخلی داراز اتڼ دکاکړو
په خوا کښې اوس هم شته دی . اتڼ یو ستوی حرکت نه دی بلکه
یوغبرګ او جوړه خو ځیدونه دی‌او خامخا ګډ کسان غواړی .
په دوه تنه هم کیدای شی چه دلته دارو پائي ډانس شکل پیدا کوی
اتڼ ځینی خاصی‌ناری هم لری چه‌داتڼ چیا نو له خوا په خاص غږ
او آهنګ ویل کیږی .

نڅا او ګډا: نڅا او ګډا یو ستوی او غبرګ یعنی هم ځانله‌او هم‌په ګډه
کیدای شی به‌نڅا او ګډا کښې هم ډېر قسمونه شته دی . د خټکو ګډا
زیاته‌مشهوره ده د نڅا او ګډا ترمنځ هم څه نری غوندی توپیر شته .
په‌ډېر فنی او آرتستی ډول لاس پښې خوځول چه په‌هرحرکت کښې‌ئی

ډېره نرمي او لطافت اغېزل شوی وی نځابولی . اوچه څه قدر درندوالی او زيېز والی پکښې وی نو هغه ګډاده.

نځا زیاته دلطیف جنس یعنی ښځمنو لهخوا کیږي او ګډا دنا رینه ؤ ناردی دخه کو په ګډا نښې دری ډو لونه مشهوردی بنګړه ، شاډوله ، بلبله . په بنګړه کښې دلا سونو بنګړی او کینګړي شر نګیږي یعنې لاسو نه پکښې ډېر غورزي . په شاډوله کښې دشااوډوډ و دځر خېدو فعالیت زیات وی او نری ملا پکښې ډېره تاویږي . مګرپه بلبله کښې ټپ ک ټپوک او جلبل زیات وی . دنځا اوا ټپ دغه درست قسمونه دموسیقی اوساز د تا لونو تابع دی او تل دموسیقی دنغمو په ملګرتیا میدان ته راځی .

دپښتو موسیقۍ او پښتو شاعرۍ تړون

دا خبره چه موسیقي او شعر د یوه حقیقت دوه بېل بېل نومونه دي په پښتو موسیقي او شاعرۍ کښې پوره اړخ لګوي په پښتو کښې د موسیقۍ د آهنګونو او تالونو د پېروالي او بېلوالي د پښتو شعرونو په ډېرښت او بېلتون پورې تړلي دي په پښتو کښې د شعرونو قسمونه او رازونه ډېر دي نو په دغه وجه د موسیقي تالونه او آهنګونه هم زیات دي په پښتو کښې د هر قسم شعر چه کاته بېل او معلوم دي لدې کبله د هر قسم شعر د ویلو تال او وزن هم ثابت او ښکاره دي او د پښتونخوا هر شاعر و ربانه ښې پوهیږي مثلاً د پښتو په ملي اشعارو کښې چاربیته (بدله) ملي غزله لوبه، بګتۍ، نیمکۍ، داستان، لنډۍ، هر یو ځانله جلا قسم دي چه د ویلو چو کاټ ئې هم بېل دي او په هرځای کښې په خپل خاص آهنګ سرمونیل کیږي د بدلې په وزن او تال کښې څه قدر رواني او لکه د سیند د او بو کلاري او هواري لیدله کیږي مګر په غزل کښې یوه اندازه تیري او د آهنګ تیت او پاسي راځي لوبه او بګتۍ تر غزل هم زیات تیزوالي لري آهنګ ئې تیز او تونددي مګر لنډه پري کیږي ، هسکیږي او ټیټیږي نیمکۍ په وزن او آهنګ کښې لږ ئې تېزدې دوولي چه د نیمکۍ سرونه په ډېر سوز ناک ریدونکي آهنګ ویل کیږي مثلاً:

لودي ، لودي د غنمو

کیږې را واچوه بنګړي را غلي د ینه لودي ، لودي د غنمو

لنډۍ په پښتو کښې معلوم او ټاکلي وزنونه او تالونه لري. لاکن تو پیر دادي چه په څو رازه دي او دیلي ډیلي سیمې په نومو یادیږي لکه شلګرۍ ټیراوالي ، پیښوري او نوري.

لندی، عموما په رابښکلی او کشال غبزویل کیبږی او په پای کښې ئې چه نور آهنګو نه هم زیاتیبږی دیوانی غزلونه په ساز اوسرود کښې یو ځانله مقام لری. پښتانه سندرغاړی دساز لومړی شروع په دیوانی غزل کوی چه دوی ورته په خپله ژبه رباعی او مقام وائی لکه درحمان بابا غزلونه چه زیات دغه ډول دی دپښتو په ساز اوسرود کښې قاعده داده چه لومړی یو مقام وائی پیا وروسته وربانددی غزل یا بدله سوروی. په منځ کښې یو ه نیمه لنډۍ وراچوی او په دی صورت په یوه مجلس کښې دشعرد بیلو بیلو ډولونو په بیلو سره د موسیقی په آهنګ، تال اوسُر کښې هم پوره بدلون او بیلتون رائحی.

له دې نه ثابته شوه چه پښتو موسیقی ځانله یو ټاکلی چوکاټ لری چه له پېړیو پېړیو راسی په دغه چوکاټ کښې اچول شوی او خپل شکل ئی جوت کړی دی لکه چه دپښتو د بیلو بیلو شعرونو چوکاټ او قالب معلوم او ثابت دی دغسی دپښتو موسیقی دآهنګونو اوسرونو چوکاټ هم ثابت او جوت دی. او په دې حساب پښتو موسیقی او پښتو شاعری یو تر بله سره غاړه غړی ورغلی دی نو ځکه پښتو موسیقی داساس په تو که کوم نوی چوکاټ ته اړه نه لری یو ازې سمون ښه والی ، درو ند والي او دآلو ډېر والی غواړی.

اسیاني چه دپښتونخوا له لرې لرې برخو د پښتو موسیقۍ هرراز آهنګونه ، سورونه ، نغمې راغونډې کړې شي او دلته په کابل راډیو کښې د اروپائي آلو په جوړ کاټ کښې واچولی شي .

۲ـ دپښتو او سنې ساز زیات بو ستوی دی او بوره ار ارتقاني شکل نه لري . دې خواته زیاته پاملرنه په کارده ، ځکه چه راتلونکی او تیاوې به دغه ساده او بو ستوی موسیقي نه پوره کیږي

۳ـ د هیوادله ټولو غاړو ځنډیو ځنځه دموسیقي زړې آلې راټولول او په کابل راډیو کښې له هغه ځنځه کار اخستل په کار دي :

٤ـ د موسیقي د علمي او فني پرمخ تګ د پاره له خارجي ملکو ځنځه د دغه فن دیو نیم پوهاند راوستل هم ضرور دي

٥ـ د سندرپوهنې دز ده کوونکو له پاره د ځو اساسي کورسونو جوړول او دهغو استادانو په لاس د دغو روزل یوه ډیره اساسي او ضروري خبره ده .

٦ـ د سند رغاړو قدر ، نمانځنه او د غه فن ته په درنه ستر ګه کتل د پښتو موسیقي د پر مخ تګ لوی شرط دی . له ولا یاتو ځنځه دسندر غاړو راوستل او په کابل کښې د دوی د وړ ندانه برابرول تر هرڅه لومړی کول دي

۷ـ پښتو لو خبرو په باب کښې د پښتو موسیقي پر مخ تګ نه نیت . او په سینه پر زوراو لور ینه ، زیاته مینه ، پاك محبت او ر ښتینی عمل غواړي . مونږ د رحمان بابا په دې بیت خپلې خبرې بس کوو او له خدایه هیواد لور تیا دپښتنې ثقافت ، موسیقي تینګتیا او ځلا غو اړو .

که مجنون غوندې په مینه کښې صادق شې

د لیلی په د روازه کښې در بان نشته

د پښتو موسيقي دپر مخ تګ لارې

پښتو موسيقي په موجوده وخت کښې سره له څه ناڅه کوشښه په ابتدائي
حال پاتې دي تر اوسه پورې هغه آ هنګونه چه له لرغونو زمانو څخه
دپښتو نخوا په غرونو او ځنګلونو کښې انګازې کوي؛ تول نه دي
را غونډ شوي او هاغسې دطبيعت او فطرت په غيږ کښې نغښتې پراته دي.
وخو شحال خان خبره :

چائې پلو له مخه وانه خست   پښتو لا هسې بکره پرته ده

دې کښې شك نشته چه دسپين غره، کښې غره په لمنو کښې دپخوانو
آريا يانو دموسيقي خوږې نغمې تراو سه خوندې پرتې دي. ديو پښتون
شپونکي دخوږې شپيلۍ او ديو مين آ دمخان د سو ځند رباب خوند
و خوږ والي خدايږو که هيچيرې هم پيدا شي.

مونږ ډېرخوند ور او له جوش او مستۍ نه ډک آ هنګونه لرو،
کن له بده مرغه چه ز مونږ د نورو وياړونو په شان يا د خاورو لاندې
وي دي او يا د غرو نو او ګړ نګو نو په منځ کښې پراته دي لبزې
يې کيږي چه کابل راديو د پکتيا د ځينو آ هنګو نو او سندرو په
اتو لولو بريالي شوي دي تاسي ر ښتيا و وائي او په ايمان ئې و وائې
ه دميرسلام خوستي او عطا محمد او دپکتيا دنورو سند ر غاړو سندرې
يږونه اودشيرين ګل غږ که خوند نه در کوي!

په مستۍ مونه راوالی؟ په رګو نو کښې موږ دوینې جوش نه زیاتوی؟
زه یقین او معلومات د واړه لرم چه ځواب ئې هو دی ! نو پس له دې
باور او پوهې څه ګول پکار دی ؛ زما په خیال د پښتو موسیقی
د پرمخ تګ د پاره دغه وروسته خبرې عملی ګول پکار دی :

دپښتون ږغ دمدیریت له خوا چاپ شوی کتابونه

١ چند آهنگ ملی.

٢ نی نامه

٣ از بلخ تا قونیه

٤ خوشحال او پسرلی

٥ ملنګ جان

٦ استاد قاسم

٧ افسانه های مردم

٨ ګیتان جلی

٩ باغبان

١٠ دپښتو لنډۍ چه دپارسی او انګلیسی ترجمه ئې لري

١١ هدف

١٢ آوارګان

١٣ هنرمندان افغانی

١٤ پیغام

١٥ دژوند سندره